

ТЕОДОР ДРАЙЗЕР

ГАЛЕРИЯ ЖЕНИ

ПРОФИЗДАТ

ТЕОДОР ДРАЙЗЕР ГАЛЕРИЯ ЖЕНИ

Превод: Вера Стоименова

chitanka.info

Всяка от полудокументалните новели в сборника на видния американски писател Теодор Драйзер (1871–1946) е посветена на един женски образ. Житейските съдби са проследени в безхитростен разказ, който обаче позволява на автора да разгърне проникновението си на психолог и мислител, на моралист.

Редом с животоописанието на своите героини Драйзер ни представя острите социални, а и политически трусове в Съединените щати от началото на века и годините непосредствено подир Първата световна война. В много от страниците на книгата се долавя полъхът на историята — засилващата се експлоатация, кризата на буржоазния морал, глухият подземен тътен на недоволството и първите опити за организиране на работническото движение отпреди „Червеното десетилетие на Америка“. А в „Ърнита“ непосредствено са предадени впечатленията на автора от началото на социалистическото строителство в Съветския съюз, показано е магнетичното притегляне на Октомврийската революция върху умовете и сърцата на прогресивно настроените американци.

Представителки на различни социални прослойки, героини или жертви, победителки или потърпевши, жените от тази своеобразна галерия портрети са обединени от общия стремеж към щастие и любов, към себеутвърждаване и място в живота.

ОЛИВ БРАНД

Спомня ли си за нея, пред погледа ми се, възправя планинската верига Уосач, виждам в подножието ѝ Солт Лейк Сити, мормонския храм, Голямото солено езеро. Неволно си представям университета на Юта — високо в планината, откъдето се открива изглед към града: там баща ѝ бил професор по математика. През свободното си време той се занимавал с финансови сделки и бил почетен член на енорийския съвет при една от големите баптистки църкви в града. Представям си къщата на Бригам Йънг^[1], която според мъвата той построил за най-обичаната измежду двадесет и двете си съпруги. Мислено виждам дългите, тихи улици на богатия квартал, където се намирал и домът на родителите ѝ, така внушителен и типичен за Средния запад. Баща ѝ заемал видно обществено положение и тя отрано разбрала, че това се дължи на принадлежността му към университетските и bankerските кръгове. Представям си издълженото, мрачно и брадато лице на баща ѝ, когото — призна ми веднъж тя — така и не могла да разбере: толкова сериозен и непроницаем бил винаги. Представям си и майка ѝ: тя я описваше като неспокойна жена, вечно измъчвана от мисълта за това кое е редно, кое е благопристойно и подобаващо, какво ще кажат хората и какво трябва да направи тя в този или онзи случай.

Олив ми разказа, че първо учила в близкото квартално училище, а после в университета, където преподавал баща ѝ. Едновременно с това посещавала богослуженията и неделното училище към църквата, на която той бил виден и уважаван енорияш. Но мислите, които я вълнували по онова време, сякаш не съответствували на вероизповеданието и изявленията на родителите ѝ. Дотогава тя вече се била сприятелила с разни момчета и момичета с друго вероизповедание или пък атеисти — хора с по-особени и дори бунтарски възгледи, с които тя обменяла мнение за всичко, което виждала, и отчасти за това, което мислела, макар че и майка ѝ, и баща ѝ постоянно я предупреждавали за опасността от подобни познанства. Когато била на четиринадесет години, по време на религиозния екстаз,

обхванал богомолците при истеричните възгласи на един поразително красив пътуващ проповедник, тя осъзнала собствената си греховност или нравствено несъвършенство. А когато почувствувала върху главата и раменете си тешителните ръце на споменатия проповедник, в нея настъпило превращение и тя била „спасена“. И действително, известно време след това, за радост на родителите си, четяла с въодушевление Библията, в църквата и навсякъде заявявала на всеослушание за своя духовен прелом и въобще досаждала на добронамерените си приятели и съседи, като се мъчела да им отвори очите за чудовищността на духовното им падение и въпиещата им нужда от необикновеното спасение, което самата тя намерила. (Всичко това изглежда несъвместимо с по-нататъшната ѝ участ.)

Но трескавото ѝ увлечение по религията скоро отстъпило място на не по-малко трескаво любопитство към живота, завладяло и сърцето, и ума ѝ. Тя искала да знае. Искала да се движи сред хора, различаващи се от родителите и онези, които те одобрявали всецяло; искала да мисли и да говори за неща, които те разпалено порицавали. И да чете, книги не по техен вкус — някои със съмнителни художествени качества, като например порнографските романчета за нощните похождения на Бригам Йънг и пророка Джоузеф Смит. (Но ето че майка ѝ намерила споменатите две книги и, след като ѝ се накарала и я заплашила с наказание, върнала книгите на родителите на момичето, от което Олив ги взела.) Всъщност, докато не навършила осемнадесет години, та и по-късно, майка ѝ смятала за необходимо винаги да знае къде е дъщеря ѝ и какво прави в момента. Но не за да я тормози, а от искрена обич. Ала тъй като Олив била и находчива, и хитра, често успявала да приспи майчината си бдителност.

Но аз избързвам. С Олив се запознах чрез един педантичен адвокат, хилав и жлъчен Касий на стария Гринич Вилидж. Той беше поканил Олив и някои нейни приятели на вечеря в „Черната котка“ още по времето, когато това заведение процъфтяваше. Тогава тя беше съпруга на много богат търговец на дървен материал в западните щати, който ѝ бе разрешил да посети Ню Йорк. Олив гостуваше на някакъв празноглав редактор и на жена му, приятели на адвоката; всички те се гордееха, че са съпричастни на артистичния Гринич Вилидж с неговите интереси и вкусове. Както долових по време на вечерята, всички смятаха Олив за истинска находка. Тя беше богата, умна и,

което бе още по-важно, млада, жизнерадостна и красива; гъстата смолисточерна коса, разделена по испански на път в средата, обграждаше ниското чело с цвят на слонова кост, а блестящите бадемови очи гледаха топло и открито. Стройната шия и ръцете, и те с цвят на слонова кост, бяха приятно закръглени и както я гледах, облечена в испански стил: рокля, шал, обици и гребенче в косите, развеселено се запитах, дали този облик не е твърде кастилски за една дама от Спокан.

Сред гостите имаше и един висок къдрокос поет, чието име бе доста нашумяло по онова време и, както забелязах, Олив не откъсваше поглед от него. Поласкан, той вдигаше тостове в нейна чест и я обсипваше с най-банални, сладникави комплименти. Присъстваше и един известен писател, редактор на анархистки вестник; пленен от хубостта на новодошлата, той хулеше гръмогласно богатството и привилегиите, като същевременно и той обсипваше Олив с пиански комплименти. По-късно го срещях на десетина нейни приема, където не преставаше да я ласкае. Присъствуваха и... но чакайте... Достатъчно е само да спомена, че на масата плътно един до друг седяха поне двадесетина мъже на средна възраст, както и младежи и жени с различни професии и обществено положение, и всички те изглежда възприемаха Олив като образец на индивидуален стил. А и тя, според мен, беше най-интересната и най-привлекателната от всички присъстващи жени.

Какво безгрижно веселие цареше в онези предвоенни дни! Колко уиски се лееше! А Касий, както забелязах, не беше свидлив домакин. Към полунощ покани всички ни в апартамента си в стария „Гроувнър“, където пак имаше алкохол, цигари, музика, разговори. Свистяха шеговити престрелки, разочопляше се „кое“ и „как“, „защо“ и „какво“.

Но това, което наистина привлече вниманието ми и ме накара да проявя повече любопитство към тази млада особа, бе разпалената и унизителна ревност на жената, с която бях отишъл на вечерята. Тази ревност, между другото, съвсем не беше свързана с мен. Тя беше увлечена по друг, който в момента отсъствуваше от града, но иначе предявяваше претенции към нейните неразделени чувства. Но каква тирада изслушах на връщане! Какви подробности научих за живота на Олив! Всъщност коя била тя? Едно недодялано провинциално нищожество и толкова. Жена на търговец на дървен материал в

Далечния Запад, който, разбира се, имал пари, но иначе бил прост като фасул! И още повече, защо жена му била тук, в Ню Йорк, а той се блъскал да работи някъде си там, на Запад? Е, добре, тя можела да каже защо! Защото Олив Бранд била една безсърдечна авантюристка и мошеничка, дето живее, ако трябвало да го каже, с парите на мъжа, когото презира и от когото се срамува! Била направо паразит, никаквица, която се прави на интелигентна и артистична. Преструвала се, че разбира от изкуство! Господи! И си давала вид на изтънчена! Не си знаела парите! Апартамент на Ривърсайд Драйв! Кола! Натруфена, окичена с бижута и скъпи кожи, с един куп любовници, а на всичко отгоре се осмелявала да дойде в Гринич Вилидж и да философствува за правата на бедните и теориите на Маркс и Кропоткин; дори се правела, че я интересуват социализмът и радикализмът! Пфу! Всички уважаващи себе си радикали трябвало да се пазят от подобни въжеиграчки и лицемерки! (Не прекалявам ли с метафорите и сравненията? Какво да правя, така се изразяваше и моята позната.)

Това наистина е интересно, помислих си аз. Във всеки случай, трябвало да има нещо у една жена, за да може да предизвика такъв смут, такова настроение у друга, също така способна като нея. И при това Олив беше много хубава. Питам се къде точно живее. Не беше проявила особен интерес към мен.

Мина време, но не чух нищо повече за тази на шумяла предполагаема авантюристка. И тогава за нея ми припомни един много по-различен човек, действително способен редактор и писател, който обичаше да обикаля из Ню Йорк и се интересуваше от най-различни неща. Запознал се някъде с Олив Бранд. Имала чудесно жилище на Ривърсайд Драйв. Често устройвали приеми, на които се събирали интересни хора. Идвали, ако не се лъжел, някои радикали, като например членове на ОИРС^[2], на които тя, изглежда, доста се нравела. Но какво от това? Тя била човек с широки възгледи. Освен това там идвали мъже и жени от целия град, които в никакъв случай не могли да бъдат причислени към радикалите. Събирала всякакъв род хора — редактори, художници, търсачи на приключения, безделници. Сигурно съм щял да се забавлявам на нейните приеми и вечери. Защо не съм отидел някой път? Приех предложението малко равнодушно, защото по това време бях доста зает. Все пак тези противоречиви отзиви ме заинтригуваха и аз често си спомнях за нея. Изглежда, че беше

обаятелна жена. Една глупава кокетка, или някое безлично същество, не би могла да привлече и да задържи край себе си толкова различни хора. Между впрочем моят събеседник каза, че била невероятно осведомена личност с широки възгледи, а библиотеката ѝ била изключителна. Изпитвах желание да я посетя.

И ето че веднъж телефонът ми иззвъня и един приятен женски глас ме поздрави. Да не би да ме е обезпокоила? Бих ли я извинил? Обажда се Олив Бранд. Спомням ли си? (Спомнях си.) Отдавна си мислела да ме покани на гости, но все нещо се случвало. Помолила други да ме доведат, но те не изпълнили желанието ѝ. Затова решила да се обади сама. Бих ли желал да я посетя за вечеря? Не? Защо трябвало да се правя на толкова недостъпен? Както и да е, тя ме разбираше. Но утре щяла да гледа чешкия театър в Ийст Сайд с една малка и наистина много интересна компания. Играели една забележителна народна драма на чешки език, с чешки актьори. Искал ли съм да я гледаме заедно? И тя поразказа нещичко от пиесата, колкото да събуди интереса ми. Съгласих се да отида. Но имаше и нещо друго. Заинтригува ме начинът, по който разказваше за пиесата и актьорите. Изпълнителите не били професионалисти. Някои от тях, които познавала, живеели и работели както всички обикновени членове на чешката колония. Самата пиеса била трагедия. Засягала проблемите на любовта, бедността и потисничеството. Докато слушах Олив, чувствавах, че това не са празни приказки. В думите ѝ се долавяше и човечност, и критични нотки.

В уречения час колата спря пред дома ми; пак беше натруфена с кожи и бижута. Помислих си, че това пристрастие към разкоша е странно за човек, живо заинтересуван от чешките селяни и тяхната трагична участ. Но докато говорехме и се опитвахме набързо да си съставим мнение един за друг, разбрах, че насреща си имам будна, чувствителна и начетена личност с широки възгледи, която все пак не бе видяла толкова много неща в живота, че да се пресити от него. Колко интересен ѝ бил Ню Йорк! Само ако съм знаел колко! И то след Спокан! След Солт Лейк Сити! След умствената и духовна пустота на еднообразния провинциален живот в Средния и Далечния Запад! Ах, самите улици тук, тълпите, кварталите, където живеели хора от различни националности, които, събрани заедно, говорят чужд език и опазват обичаите си в една чужда страна! Усетих още по-завладяваща

обич към този велик град, защото тя успя за няколко минути да ми вдъхне от своето възхищение и макар че и аз като другите ѝ познати не (можех да не се поддам на обаятелната ѝ външност, сега бях покорен най-вече от оригиналността на живия ѝ ум.

Озовахме се пред голямото, невзрачно здание, подобно на работнически клуб, което бе в горната част на Ийст Сайд. Пред входа се тълпяха чужденци с отруден вид. Почувствувах, че ние, и по-точно тя, със скъпите си кожи, се открояваше в този делничен свят. И все пак изглежда това не я притесняваше особено. Както разбрах по-късно, според нея красотата и дори разкошните дрехи не могат да бъдат неуместни и осъдителни, ако знаеш как да ги носиш. Всеки човек, поне в Америка — твърдеше тя, — можел да се стреми към това. Защо да не се представя навсякъде в най-добрия си вид, ако, разбира се, не се перчи възмутително с това, което притежава? Тя можела да се откаже от скъпите си дрехи, когато е необходимо (и скоро го направи), но животът наоколо бил така мрачен, че тя предпочитала да бъде колкото може по-добре облечена, без злост към когото и да е. (Несъмнено добър отговор за дамата, която искаше да смъкне пищното ѝ облекло и да ѝ надене власеница.)

До главния вход имаше бар и ресторантче, които изглежда бяха свързани с този клуб — своеобразна комбинация от билиардна зала, читалня, кафене, бирария и не знам какво още. Долу дори имаше кегелбан (какво да правиш, чужденци!), откъдето се дочуваше трополенето на кегли. Олив ме хвана за ръка и разтвори завесата на входа.

— Хайде, преди да се качим горе, да изпием по чашка кафе и да опитате чешкия кейк, който правят тук. Веднъж забелязах това заведение и влязох ей така. Много са вежливи.

Тя ме поведе към редицата зелени мраморни масички, наредени покрай стената. Обстановката бе съвсем необичайна. Тук-там с книга или вестник в ръка — посетители, които приличаха на работници, дребни чиновници и собственици на магазинчета. Докато ядяхме, Олив не преставаше да говори напевно за своеобразния колорит на Ню Йорк. И неволно се чудех как ли е живяла в Запада. После се качихме в залата. Пиесата наистина се оказа интересна, както ми бе обещала; напомняше „Силата на мрака“ от Толстой, поне композиционно. Тогава за пръв път разбрах, че Олив искрено се вълнува и безпокои от нещата,

които аз например смятах за неизлечими язви на живота, докато тя не мислеше, че са безнадеждно неизцериими. Животът, макар и бавно, все пак вървеше напред, или поне така би трябвало. Изглежда, историческите книги ѝ бяха помогнали доста. В същото време, макар че не одобряваше твърде решителните или, бих казал, нихилистични мерки в сериозната борба, която се водеше тогава между капиталистите и работническата класа в Америка, тя бе изцяло за подобряване условията на труда. Клетите работници от експлоататорските предприятия в Ийст Сайд! А работниците от шапкарските и копринарските фабрики в Данбъри и Патърсън! Колко окаяно било тяхното положение! Както научих сега, тя бе ходила и в двата града по време на стачките. Там били Бил Хейуд, Ема Гоулдман, Бен Ритман, Мойър, Петибоун — калените в дългогодишна борба видни работнически водачи, с които вече се познавала.

И все пак, как съм възприемал аз жестоката борба между капиталисти и работници? От книгите ми личало, че симпатизирам на бедните и угнетените. „Вярно е, че съчувствувам на бедните и угнетените — отговорих аз, — както в Америка, така и по целия свят.“ Но заблудата на Хейуд и Ема Гоулдман и някои други ръководители на работническото движение се състоеше, както сега заявих, в убеждението им, че щом човек е беден и угнетен, незабавно следва (благодарение на някаква тайнствена социална химия, която за мен си остава загадка), че той ще се промени, и то за една нощ, в съзнателен и самоуправляващ се обществен фактор, комуто се предоставят властта и правото да организира и да определя обществените задължения на всекиго и да разпределя жизнените блага.

Последва един от тези дълги и може би безполезни спорове, който продължи по време на късната вечеря в апартамента ѝ, и аз се прибрах едва в три след полунощ. Сега вече бях убеден, че съм попаднал на истинска личност в образа на жена с интригуваща външност и свеж ум. Нещо повече, почувствувах сърдечността и човеколюбието ѝ, които нямаше да ѝ позволят да остане равнодушна към страданията на хората. Това съчувствие я подтикваше да чете, да размишлява, да общува с всякакви личности, да търси, да обикаля и там, и тук, за да види и чуе нещата на място. Започнах да си мисля, че въпреки всичко, което бях чул за непостоянството и лекомислието на

емоционалния ѝ живот (а може би благодарение на това), тя щеше да се прояви на интелектуалното поприще.

И вече заинтригуван от нея, скоро приех поканата ѝ за вечеря, където я заварих сред разнообразно и интересно общество. Там например беше Мойър, който заедно с Хейуд и Петибоун бе съден за убийството на някой си Щойненберг, вицегубернатор на Колорадо, по време на голямата Колорадска стачка на миньорите преди няколко години; присъствуваха още двама художници и един музикант, които добре познавах, редакторът на един либерален политически седмичник, редакторът на някакъв социалистически седмичник от типа на „Дейли Уъркър“, поетът, който я обсипваше с комплименти в „Черната котка“, удивителният Бен Рийтман, някогашно увлечение на Ема Гоулдман, и един журналист (моля да го запомните), който разполагаше със средства и доста свободно време — той завеждаше рубриката „Градска хроника“ в неделното приложение на един от известните нюйоркски вестници. За колорит и украса на обществото бяха поканени и пет-шест млади дами, омъжени и неомъжени, всичките привлекателни; те притежаваха онази малко показна и все пак реална интелигентност и подхождаха с нюх към всички достойни за внимание философски, художествени и социални проблеми. Впрочем сега ние се бяхме събрали просто да хапнем и да пийнем — да се повеселим.

Наред с всичко друго, свързано с Олив Бранд, направи ми впечатление и стилът, „настроението“ на обстановката в апартамента ѝ. „Пищна“ е най-точната дума в случая. Очевидно търговецът на дървен материал си беше развързал кесията и бе разрешил на съпругата си да купи всичко, каквото желае. Преобладаваха старинни мебели, наредени върху красиви килими. Имаше гоблени, модернистични скулптури и няколко интересни, макар и прекалено ярки платна на неоимпресионисти; кой знае откъде ги бе намерила. Килими, завеси, полилеи, картини, книги — всичко подсказваше преднамерената нехайност, толкова характерна за тези, които се стараят да направят впечатление с изяществото на заобикалящата ги обстановка. Книгите, доста на брой, бяха от най-различни области на познанието. Явно, че тази жена четеше много, и то сериозно. Отначало не бях сигурен дали всичко това отразява нейния собствен вкус и интереси или се намесва и чуждо влияние. В продължение на една

година непрестанно се убеждавах, че и в това отношение е напълно самостоятелна.

Олив се държеше към всички приятелски, внимателно и грижовно, а като слушах грубоватите и понякога твърде резки мнения на гостите ѝ, можах да разбера, че тя е олицетворение на търпимостта. Дори на излишната търпимост. Създаваше се впечатление, че нейните възгледи са твърде неопределени и либерални. Но ставаше ясно, че в противовес на налудничавите социални рецепти тя беше за всестранно развитие. Било необходимо хората да учат и да учат! (Стига да можеха!) Както ѝ казах по-късно, трябвало е да избере изгряващото слънце за емблема и собственоръчен подпис. Тя се интересуваше твърде много и от изявените личности във всички сфери, което в известни случаи не ѝ позволяваше да бъде пристрастна; и все пак по отношение на някои наболели работнически проблеми тя бе така непримирима, както всички други революционери.

Тази вечер забелязах, че като жена Олив имаше голям успех и безспорно проявяваше склонност към непостоянство и разнообразие в интимния си живот, и то без да се притеснява от либералния си съпруг на Запад. Поради тази причина понякога, особено в началото, бях склонен да я укорявам. (Да знаеш всичко, значи да простиш всичко!) На тази вечеря присъствуваше и журналистът, който ми беше разказвал за тия гуляи. Той беше едър, енергичен и привлекателен мъж, когото подозирах в лична заинтересованост. И бях прав. Присъствуваше и поетът, който ѝ бе пял дитирамби в „Черната котка“. От пиянската му безочливост на тези събирания, както и от личните му признания по-късно, разбрах, че той вече се е ползвал от нейната благосклонност. Присъствуваше и лейбъристкият исполин. Да, и той също. „Каква ненаситница е тая жена!“ — размишлявах аз.

Все едно, харесвах я много. Имаше нещо в отношението ѝ към живота, във възторга ѝ от него, в чувството ѝ за красота, поезия и романтика, в живия ѝ интерес към хората на мисълта, особено ако се вълнуват от красотата. Проявяваше искрено съчувствие към онези, които са лишени от тази способност. Смятах я за възплъщение на новия или древния, не зная как да го нарека, стремеж на жената към свобода — съвременния ѝ ответ на вековечното мъжко непостоянство. По това време Олив Бранд изглежда не се интересуваше дали хората държат на целомъдрието или не. Тя беше за живота, за напрежението, за

романтиката. А добродетелността или кодексът на съпружеския морал за нея очевидно бяха измислица — за някои необходима, за други — безполезна. За себе си несъмнено бе решила, че има право на онази дионисиева свобода, с която древните гърци са дарявали хетерите. Изглежда си мислеше, че би трябвало жените да бъдат също така свободни в любовта, както и мъжете, но не налагаше своите възгледи и явно не мислеше, че трябва да се ограничават правата на мъжете. Доколкото разбирах от постъпките и думите ѝ, тя изглежда смяташе, че от свободната връзка между способни мъже и жени трябва да избликне не само радостно вдъхновение и духовно възвисяване, но и че тя ще допринесе за общото благо, ще бъде извор на нови, окрилени идеи, стимул за общественото развитие. Често се смеех, когато ги слушах да спорят двамата с тоя Гаргантюа — Бен Рийтман, как да се изгради по-хубав свят. (О, Рабле, къде бе ти тогаз?) Не само това, но тя сякаш не гледаше на плътската любов като на егоистично задоволяване. Дори я отъждествяваше с романтична игра, с щастие и мисъл. Защищаваше всичко, способно да даде размах на мисълта; за нея чувствата трябваше да бъдат като вихрушка, в която мъжете и жените ще са щастливи и в същото време ще творят, ще създават ценни идеи.

Що се отнася до благоприличието и стойността на този възглед, ето какво мога да кажа: ако мъжете и жените дълго намират щастие сред тая вихрушка, смятам, че това има някакво естествено оправдание. Очевидно пуританството поражда скука и досада и спомага единствено за размножението. И в името на какво? От друга страна, не всички мъже ще понесат непостоянството на жената, както и не всички жени — непостоянството на мъжа. Но и не всички ще се примирят с еднообразието, дори и порядъчни хора. И ако природата на някои ги подтиква към тази лудешка вихрушка, защо не ги оставим на мира?

Както и да е, Олив Бранд бе личност. Тя ме запозна (а и не само мен, разбира се) с интересни хора, идеи, събития и книги. Сега си спомням, че веднъж ме заведе на нелегално събрание, което ръководеше един от видните работнически водачи, организатор на голямата Лоренска стачка. То се провеждаше в един мизерен салон в Ийст Сайд с плътно закрити прозорци, тъй като имаше заповед за арестуването на този ръководител. Тълпата, препълнила задушния,

вмирисан салон, ми разкри с каква страст се вкопчват понякога жадуващите за живот обезправени хора в тези, които им предлагат искрица надежда. Разбира се, този човек не бе предопределен за спасител. Впоследствие той претърпя поражение — заедно с други бе осъден на изгнание и не след дълго умря в чужбина. Той беше само един темпераментен, може би неустановен и объркан човек, замислил се за язвите на живота — човек, който съвършено безкористно се бе посветил на жестоката борба за правата на трудещите се. Но това помещение! И тези бледи и уморени лица с жадни, трескави очи! А дребничките работнички и слугините, още деца, които го гледаха с обожание! На човек му се струваше, че наднича през прозорец към един непознат досега свят. Сякаш съзираш Христос да броди умислен сред печалните сенки на преизподнята.

Но не само това ми разкри Олив Бранд. Именно тя ми показва джамията в Ню Йорк, заведе ме на единственото сбирание на маздеистите в този град и на един нелегално организиран боксов мач със залагане. В разгара на душното, почти бедняшко за мен лято тя беше тази, която откри един стар, заседнал в тинята шлеп на брега на Норт Ривър близо до Деветдесет и шеста улица, на който някакъв лодкар бе отворил евтина гостилничка. Там приготвяваха само месо на скара, но затова пък човек можеше да седне на открито в някоя пролетна или лятна вечер и за разточителната сума от седемдесет и пет цента да пирува царски, докато гледа залеза, а сетне блещукащите звезди. Наоколо минаваха лодки. Водата приплискваше досами грубо сковани маси. Ехтеше веселият безобиден разговор на десетките хора от всички краища на града, които Олив бе склонила да дойдат тук! И сега ги виждам как се спускат към брега около седем часа вечерта и предвкусят удоволствието от бифтек с пържени картофи в полузатъналия шлеп. Наивната прелест на тези вечери, чувството, че те очаква някакво необикновено приключение — тъкмо това бе привлякло Олив и я бе накарало да ни доведе тук, за да се порадваме с нея на находката ѝ!

Но да се върнем назад. При всички тези срещи аз се стараех да покажа, че интересът ми към нея е само духовен. Въпреки това, независимо от тази сдържаност, в края на краищата разбрах, че и аз, както много други преди мен, бях избраник за любовно приключение. Естествено, отначало нищо не подсказваше намерението ѝ. Тя винаги

се държеше приятелски с всички. Но когато виждаше, че идва някой, се усмихваше с най-подкупващата усмивка, а жестът, с който протягаше ръце, говореше по-красноречиво от думите ѝ: „Добре дошъл!“ И винаги имаше да сподели някаква особена новина с теб. След време забелязах, че започна да ме кани сам. Веднъж, за да чуя нещо, което тя пееше или изпълняваше на инструмент, и то наистина добре. Или пък бе купила нова и рядка книга, за която не бях чувал. По този начин се запознах с книгата „Златният клон“ на Фрайзер. Също и с „Три есета върху теорията за сексуалността“ от Фройд. (По-късно в дома ѝ се запознах с американския последовател на този известен австрийски теоретик на главния движещ инстинкт в живота.)

Един ден, когато ѝ бях на гости, тя почти явно показва отношението си към мен. Имаше вино и ароматични цигари. С кокетство и грижовност Олив те настаняваше в някое кресло, после хвърляше до краката ти възглавнички за себе си, придърпваше масичка, на която да поднесе кафе, бонбони или плодове или да сложи някоя книга, или пък да ти покаже илюстрирани картички. И знаеше точно в каква грациозна поза да застане. Отначало бяхме заедно в кухнята, за да приготвим някои от чудесата на пиршеството, и аз бях в ролята на помощник-готвач и кухненски прислужник. А през това време, несъмнено за да се създаде по-голяма близост, тя започна да ми разказва историята на своя живот. Разказах част от нея. Описах баща ѝ с брадата и бакенбардите му. Тя твърдеше, че въобще никога не го е разбирала и че на осемнадесет години направо се е измъчвала от желанието да се опълчи срещу всички баналности и формалности, които той олицетворявал. И ето че един ден, както се ровела из книгите по рафтовете на градската библиотека в Солт Лейк Сити, разказваше ми тя сега, случайно срещнала млад адвокат, съвършено непознат за нея, който се оказал някакъв кариерист, дошъл неизвестно откъде в града. Бил чаровен хубавец. Помогнал ѝ да си избере книги, а след това ѝ препоръчал други, които бил чел. Казал ѝ къде е кантората му и успял да си уреди нова среща с нея на същото това място — най-подходящото. По-късно я канел у дома си.

И така, тази история я погълнала за повече от година. Сега преценяваше, че чувствата ѝ към него не са били особено дълбоки. Но шеговитото ѝ оправдание за това продължително увлечение бе, че всъщност трудността да го вижда, когато поиска, разпалвала интереса

й към него. И така, историята придобила вкуса на истинско любовно приключение. Разбира се, адвокатът бил вече женен. Но това, което допринесло за свършека на тази история, не било нито опасността, че ще ги разкрият, нито някакво спречкване, а просто отегчението — чувството, че въпреки всичко животът ѝ си остава ограничен и че това любовно приключение не е особено значимо. След няколко месеца — заяви тя — взело да ѝ се струва, че нейният любим не е чак толкова интересен човек и че по-скоро тя е изпаднала в неизгодно положение. Той все още държал на жена си, която била богата, и когато дошло време, без особено вълнение се разделил с Олив.

Тогава на сцената се появил бъдещият съпруг, търговецът на дървен материал от Спокан в Аляска, за когото вече бях чул (но никога от Олив), че е груб материалист с безцеремонно държание. Според нея, макар и хубав и много богат, той бил от този тип хора, чиято мисъл се ограничава само в това, което може да се види с очи, да се пипне с ръце, да се пресметне в цифри или да се измери с метър. За него не съществувал душевен мир, освен ако с това се доказвало, че човек е обзет от налудничави идеи, от религиозни или политически химери. Неговият кумир били парите и всичко, което те означават — обширни земи, големи къщи, скъпи мебели, банкови сметки, директорски постове, общуване с хора, които също са натрупали състояние, или поне зачитане от тяхна страна на положението и богатството му.

В тази връзка искала да ми разкаже нещо за баща си. Ако си спомняте, тя по-рано бе заявила, че никога не го е разбирала. Ето че и сега, при уреждане на брака ѝ, съвсем не можела да проумее принципите му. Както винаги схващала от изявленията му, или поне тя така каза, че в живота едно е важно, и то е религията на човека, а под религия той нямал предвид християнството въобще, а сектата на баптистите, към която принадлежал. Именно сектата била важна: неговата църква и тази обществена и материална изгода, която тя му осигурявала със своето покровителство. Въпреки това, щом вероятният съпруг се появил на сцената, без да е дълбоко вярващ, а по-скоро неустойчиво и повърхностно свързан с методистите, той незабавно бил въведен в дома им, за да се запознае с дъщерята, защото, както бащата и майката прекрасно разбирали и дори заявявали, време ѝ било да се омъжи. А вярващ или не, важното било, че е богат. Той дошъл в Солт Лейк Сити, за да огледа и, ако е

възможно, да закупи някакви пасища. И бащата, безкрайно развълнуван и загрижен за вида на дъщеря си, се обадил предварително в къщи, че ще доведе един интересен млад човек, бъдещ клиент на банката, та нека дъщеря му бъде така любезна да му обърне внимание — заради татко си, и нито дума за баптистката вяра или поне за личните качества на господина. Важното било, че е богат. Банката вече била установила това.

Във всеки случай, при срещата новодошлият проявил изключително внимание към Олив. Той се заседял с дни в Солт Лейк. Нещо повече, проглушил ушите им със своето състояние, като привеждал точни цифрови данни. А щом си тръгнал, родителите й продължили да обсъждат тази тема. Още повече, наскоро една нейна съученичка се омъжила сполучливо и започнала да я гледа отвисоко. И това изиграло роля, както и хвалебствията за кандидата, които непрестанно слушала в къщи. Поне щяла да разполага с много. От друга страна, всичко онова, което й било внушавано досега, а именно, че трябва да си подсигури спокойно семейно огнище, преди да е станало твърде късно, я подтикнало да реши, че след историята с адвокатата ще е благоразумие да се снабди с брачно свидетелство. И тъй като той й пишел, тя започнала да отговаря на писмата му. Дошъл отново. Олив решила, че веднъж омъжена, ще може да прави каквото си поиска. Тогава защо не? Освен това щяла да натрие носа на съученичката си. И така, когато той отново дошъл, тя дала съгласието си. После венчавка в църква, Олив с букет от лилии в ръце. След това пътуване до Хавай, а там пак някакви търговски дела, макар и на сватбено пътешествие, и най-сетне завръщане в Спокан.

Без съмнение никому досега не е било необходимо да се описва мисловното и духовно безплодие на дейния американски град, от тия, дето се нареждат, да речем, на деветнадесето място в страната по население и на седемнадесето в икономическо отношение или по други показатели. Но беше интересно да слушаш как Олив разказва за това. Клуб на дъщерите на американската революция (много влиятелна организация), Тагоров литературен кръжок, дружество „Нови идеи“, Американска федерация на женските клубове — поне седем организации за предпазване или за поощрение на едно или друго; прибавете и крайните религиозни възгледи в някои от най-почтените семейства. Редом с този, така да се каже, интелектуален живот

съществувал и делови, и светски живот, в който участвали най-видните в града мъже, техните съпруги и дъщери. Те се интересували от борсата, извънградския клуб, търговския клуб, от Еди-кои си и колата им с мощност седемдесет коня, от Констанца Еди-коя си и нейния избран кръг приятели. В салоните на най-интелигентните хора по онова време още можели да се видят последните творби на Ф. Хопкинсън, Смит, Мари Корели и Томас Нелсън Пейдж. Понякога се устройвали старомодни живи картини.

Въпреки всичко това и независимо от факта, че тогава Олив била просто една хитра, чувствена, ловка и честолюбива млада жена, у нея имало и нещо, благодарение на което тя се променила, и то много скоро. Вече започнала да разбира, че парите не са всичко. Възможно е тъкмо тогава за нея да е настъпил моментът, когато човек открива себе си. Във всеки случай атмосферата допринесла за желанието ѝ да се вгълби в себе си, подсилила интереса ѝ към по-различни неща. Тя започнала да купува и да чете сериозни книги: исторически съчинения, романи, биографии. Вярно, че се изненадала приятно от библиотеката на съпруга си, който всъщност я бил купил цялата от друг, принуден да се раздели с нея. Ала книгите само засилвали чувството на неудовлетвореност. Избралите произведения на Скот, Дикенс, Брет Харт и Е. П. Роу! Естествено тя започнала да търси общество с по-активен духовен живот, хора с по-различни възгледи от тези, които я заобикаляли. Но все още си запазвала членската карта за извънградския клуб, за голф клуба, за яхтклуба, а съпругът ѝ явно искал жена му да се наложи във висшето общество на града, така както той се налагал в търговските кръгове. Непрекъснато я карал да кани гости, от които той ще извлече някаква облага. А честолюбието ѝ я възпирало. Призна, че гледала да се изплъзне от тези задължения. Започнали да се карат. Нещо по-лошо, тя се съюзила с една млада жена, на нейните години, която също изпитвала неудовлетвореност. Била съпруга на състоятелен агент на недвижими имоти и жадувала за развлечения, но не от общоприетия вид. Увеличала се по идеите на „левите“ и извънредно много се интересувала от самите тях.

На петнадесетина-двадесет мили от града, където живеела сега Олив, имало курорт — своего рода колонни на радикалите, където по това време се подвизавали много писатели и пропагандатори, които се интересували от безпощадната профсъюзна борба в Западните щати —

шведи и норвежци, а и няколко известни американски и английски агитатори. Колонията се ползувала с лошо име сред местните жители, защото се носели слухове, че някои от тези, които живеели там по двойки, не били със законни бракове. Доказателство досега нямало, така че нямало и обществен скандал, но фактът, че са радикали, заинтересовани от работническата кауза, бил достатъчен, за да се отнасят с подозрение към тях. Въпреки това новата приятелка на Олив симпатизирала на тази група. От нейна позната, съпруга на един от ръководителите на тази колония, тя научила много за идеите и целите на тези хора. Не искала ли Олив да се запознае с някои от тях? Там можели да се срещнат интересни, умни и известни личности. Не желала ли да отиде при тях? И така станало, че двете млади жени се претрашили и накрая се озовали в колонията.

Атмосферата на това място я поразила. Там имало малко пари, но много идеи и ярки индивидуалности. Олив се запознала с един млад поет-радикал, с когото започнала да флиртува. Наричали го Джитеро и по-късно загинал при една работническа стачка; именно той я запознал с прогресивната литература: със Стриндберг, Ибсен, Маркс, Кропоткин, Хенри Джордж. След време двамата започнали да се срещат в дома ѝ и не след дълго хората вече намеквали на Х. Б. Бранд, съпруга ѝ, че не всичко в семейните му отношения е наред. Виждали жена му и мисис Рилтър във въпросната колония. В негово отсъствие някакъв радикал от колонията посещавал от време на време дома му.

Последвала бурна семейна сцена. Бранд искал да узнае истината, но му се поднасяли полуистини. Олив просто се интересувала от тези радикали, това било всичко. Те не изглеждали лоши хора и във всеки случай били много интелигентни. Какво толкова били сторили? Понеже Бранд бил видна и преуспяваща фигура в деветнадесетия по брой на населението град и член на Търговската камара, той имал да каже доста. Те били мръсна сган — подстрекатели, анархисти, социалисти! Трябвало да бъдат арестувани и затворени, да бъдат прогонени от страната! Той нямало да търпи такъв скот да идва в къщата му и отсега нататък тя трябвало да стои по-надалеч от колонията. Ако не можела или не искала да общува с най-почтените хора от нейния кръг, най-малкото нямала право да се свързва с онези, другите. Тя щяла да погуби себе си и него, което без съмнение било вярно.

За беда, тези познанства разширили кръгозора на Олив. Тя вече не се интересувала от своя съпруг и приятелите му и наистина харесвала тези хора, във всеки случай харесвала това, за което те се борели, а Бранд започнал да ѝ се струва ограничен, алчен, самонадеян и глупав. Той бил богат, но очевидно, за да се печелят пари, поне в някои случаи, както разбирала, били необходими алчност и известна ограниченост, както и отхвърляне на всякакви интелектуални, романтични, да не говорим за революционни идеи. Тя започнала да мисли как да се избави от особеното положение, в което изпаднала сега. Но споменът за онези консервативни понятия, които още от детството ѝ били внушавани, я държал в благоговееен страх и още ѝ влияел, дори я плашел.

Въпреки това тя не можела и не искала да се подчини. Не желала да се откаже нито от мисис Рилтър, нито от радикалите. Започнали тайни срещи. Заловили една бележка. На Олив ѝ заповядали да напусне дома и когато се приготвила да си тръгне, наредили ѝ да остане — една проява на слабост, от която тя побързала да се възползува. Само че се опитала да защити радикалите, което разгневilo съпруга ѝ дори повече от заловената бележка, защото сега той се страхувал, че Олив е заразена от техния вирус. Но тъй като вече разбрала, че я обича твърде много, за да я пусне — най-малкото лесно, — тя продължила да държи на своето и пак направила опит да си отиде. Изпаднал в изстъпление, той разкъсал дрехите ѝ и я заключил в една стая. После плакал, молил я да му прости и я отрупал с много повече неща, отколкото унищожил.

Но това било само началото. Започнал да ѝ досажда с въпроси за поведението и възгледите ѝ, за задълженията ѝ към него, за „обществото“ и мястото ѝ в това общество. Заплашил я с убийство. Веднъж ѝ нанесъл побой и когато се опитала да избяга, уверил я, че ако си тръгне, той ще я настигне и пак ще я бие или направо ще я претрепе. Нещо повече, заявил, че ще пише на родителите ѝ или ще отиде при тях да им разкаже всичко. Това и само това — твърдеше тя — я възпряло, защото колкото и да била бунтарски настроена, все още не се решавала да подрони престижа на родителите си и да наруши спокойствието им. Те не знаели нищо за променените ѝ възгледи, а били хора със закостенели разбирания. Това щяло да ги нарани, особено баща ѝ; страхувала се да не го ядоса. Междувременно

съпругът ѝ, който се възползувал от нейната нерешителност, нападнал яростно радикалите чрез пресата и по-нататъшното съществуване на колонията станало невъзможно. Обитателите ѝ били прогонени. Ала Бранд изглежда не можел да схване, че има работа с развиващ се и променящ се организъм, и една сутрин Олив заявила на закуска, че между тях всичко е свършено. Спокан не ѝ допада. Не обича съпруга си. Няма намерение да живее повече с него, все едно дали я бие или не. Къща, кола, пари, обществено положение, всичко захвърля. Тя ще си замине и отсега нататък ще живее самостоятелно. Ще отиде в Ню Йорк и между другото ще постъпи в Колумбийския университет, за да разбере дали има литературен талант, ще пише разкази и пиеси. Тя просто не може да безделничи и да води светски живот. Нека си намери друга, която е способна на това. За нея всичко е свършено!

Отначало Бранд се разгневил, но после се уплашил и дори се ужасил. Останал в къщи да я разубеждава.

Тя била непреклонна. Последвал я в стаята ѝ, стоял мълчаливо зад нея и накрая възкликнал:

— Какво толкова съм направил, Олив? Не съм достатъчно добър с теб, а? Това ли е причината?

Гласът му прозвучал отчаяно и жално. Сякаш за пръв път през целия им съвместен живот го напуснали увереността и самохвалството, с които предизвиквал благоговееен страх у другите, дори и у нея. Тя искала да се отнесе приятелски с него, да му обясни всичко, но съзнавала, че няма смисъл. Той не бил способен да разбере нито нея, нито самия себе си. Всъщност и тя не можела да го разбере. Но сега чувствувала, че само ако се разделят, ще потуши напирещата омраза към него. Единственото, което казала, било, че ѝ е невъзможно да остане повече.

Тогава той започнал да я уговаря. Защо да го напуска завинаги? Ако иска да отиде в Ню Йорк, добре, ще я пусне, ще ѝ плати всички разноски и обучението в Колумбийския университет при условие, че когато свърши курсът (била му казала, че е двугодишен), склони да се върне и отново да заживее с него и в неговия кръг. Може би след всичко това ще заживеят в съгласие. Самият той може да се промени. Ще му позволи ли от време на време да я посещава в Ню Йорк, само да я види? Готов е да се закълне, че това ще са приятелски срещи и нищо повече. А, да, и още едно условие: докато плаща разноските ѝ,

ще се съгласи ли тя да няма нищо общо с никой от тези радикали, особено с поета, и да не нарушава съпружеската вяност, докато не реши да го напусне завинаги? (Тук вмъквам някои факти, доизяснени по-късно от Олив и от други лица, които Бранд бе убеждавал да свидетелствуват против нея. Отначало тя ми разказваше малко по-различно историята. Във всеки случай, не спомена за условията на съпруга си.)

И така, сега разбрах на каква цена са нюйоркският апартамент, колата, мебелите и произведенията на изкуството. Естествено, той е искал Олив да живее както подобава на съпругата на един Х. Б. Бранд. По-късно разбрах, че освен другите неща той ѝ предплатил наема за три години. Но независимо от факта, че отначало не знаех за тяхното споразумение, тези неща не ме вълнуваха. Не бях влюбен в Олив Бранд и неразрешимите проблеми, които възникват от несходство на характерите, не ме засягаха. Единственото разрешение виждах в раздялата на всяка цена. Не можех да възприема, че тя използва средствата му, за да се развлича с интересни преживявания и любовни истории. И все пак, кой бях аз, за да предписвам правила за отношенията между хората? Тя ме вълнуваше като личност, дори и до днес, десет години след нейната смърт, пак ме вълнува. Тогава имах чувството, а и още го имам, че може би сама не се познаваше или бе изгаряна от пламъци, които заличават границата между понятията „мое“ и „твое“. Понякога това е възможно. От друга страна, както предполагах, сумата, която ѝ предоставял, не изглеждала чак толкова значителна нито в нейните, нито в неговите очи. Та нали бил толкова богат! Спомням си, че я попитах дали, след като изминат трите години ще се върне при него, а тя ми отговори отрицателно, като добави, че може би и той вече няма такова желание — изказване, което ме поразил със своята проникателност и хладнокръвие. Дори и такава, аз я харесвах. В нея имаше нещо толкова живо и изящно, и най-вече невъзможно бе да се предвидят мислите и действията ѝ.

Но все едно, от обяда с романтичния пролог не се получи нищо особено и около пет часа си тръгнах, за да не се срещнем с месеци. После, през един зимен следобед, телефонът ми иззвъня и се обади тя. Откога не сме се виждали? Е, добре, ако аз съм я забравил, тя не ме е забравила и не бих ли желал да се запозная с две много интересни жени, които е поканила на чай? Усъмних се в благоразумието на тази

покана и отказах учтиво. Но друг път, пак по телефона, тя ми предложи да се присъединя към компания, която заминавала някъде. Не отидох поради някаква причина, сигурно съм имал друго задължение. Скоро след това Олив ме посети. Забелязах, че е много семпло облечена. Защо съм я отбягвал? Знаела, че за нея се приказва. Това ли била причината? Съвсем не, уверих я аз. Дори не съм чул нищо, а и не ме интересуват клюки, но, виж, от самата нея винаги съм се интересувал. Радвам се много, че е дошла. Приятно ми е да я видя отново.

Тя веднага се впусна в откровения за себе си, сякаш бях изповедник. Животът ѝ бил поредица от глупави грешки, но все с добри намерения. Ако съм искал да вярвам, ако не — не, но тя винаги досега се стремяла да израсне, дори да е било несъзнателно. Поставяли ѝ всякакви прегради, но този стремеж бил по-силен от гласа на благоразумието. Но от всичко това досега осъществила две значителни неща — познанството си с дейци и мислители и тези последни години в Ню Йорк. Идеята да следва в Колумбийския университет, която отначало я увлякла доста сериозно, се оказала погрешна. Човек не можел да се научи да пише пиеси или разкази по този начин. Трябвало да се живее и да се вниква в света. Убедила се, че е така, както и че стилът е дарба, която изразява темперамента.

Но това не било всичко. Може би нейното несправедливо наглед отношение към съпруга ѝ ме било накарало да охладнея. Ала не трябвало да я съдя прекалено строго. Тя не му била изяснила нещата докрай. По времето, когато се омъжила за Бранд, не била бедна и благоволила да му обърне внимание най-вече, за да изпълни желанието на родителите си. А пък и тогава била още съвсем неразумна. А нима той не бил отнел две години от живота ѝ, през които бил щастлив? В замяна на това получавала само неща, които в действителност нямали никаква стойност за нея. При това бил толкова богат. Защо да не ѝ помогне малко, след като скоро тя щяла да се откаже изцяло от подкрепата му? Имала един план. Щяла да заживее самостоятелно. Нямало да ѝ е лесно, защото след развода не можела да очаква никаква помощ от родителите си. Те сигурно щели да застанат на негова страна. Но все едно, тя възнамерявала сама да си пробие път. Щяла да работи. Какво лошо? Така че защо не сме станели отново приятели?

Не се опитах да покажа истинското си мнение за нея, макар че беше съвсем ласкаво. Само ѝ казах, че според мен е избрала правилния път и вярвам, че ще успее. А също и че ние никога не сме преставали да бъдем приятели.

След седмица-две тя ми съобщи по телефона, че иска да даде под наем апартамента си за останалото време, през което е платен, а това означаваше близо година. Също и да продаде мебелите и колата си. С получената сума щяла да наеме по-малко жилище, да, да, много по-малко. Сега искала да се усамоти, за да провери може ли да пише. Междувременно щяла да поиска развод или да предостави на съпруга си да направи това. Не след дълго тя си намери квартира, премести се и ме покани да я посетя. Живееше далеч, в северната част на града, близо до Сто и деветдесета улица, в един непознат, не така привлекателен и доста по-беден квартал. Постройката беше пет етажна, с много малък асансьор, който можеше да се ползува само ако успееш да откриеш портиера — един негър, който освен това чистеше и поддържаше сградата. Предположих, че наемът не може да е повече от тридесет и пет-четиридесет долара месечно. Нейното жилище беше на втория етаж и се състоеше от малка всекидневна, спалня, кухничка и баня. Но полиците по стените на всекидневната и спалнята бяха отрупани с книги. И то все хубави! Останалото пространство бе почти изцяло заето от пианото, виетролата и пишещата машина. Уютно местенце! От прозореца на кухничката ѝ, и то само оттам, се откриваше доста приятна гледка към града.

Не мога да кажа, че тук Олив ми се стори по-практична и благоразумна, отколкото преди. Но мечтателката и поетесата, каквато всъщност бе, макар и бавно, се развиваха в нея. Тя бе вече заражена от вируса на идеала, който никога нямаше да ѝ даде покой. Копнеела да напише нещо, което би отразило собствените ѝ възгледи, и така да намери своя път в живота. Харесваше ми все повече. Постепенно започнах да забелязвам, че и облеклото ѝ става по-скромно, но не я съжалих, тъй като разбирах, че никога не се е нуждала от всичко онова, което бе имала преди. Освен това, интересно ми бе едно обстоятелство, което сигурно и на нея беше направило впечатление — макар сега да нямаше никакви удобства, за да проявява онова щедро гостоприемство както в апартамента си на Ривърсайд Драйв, тук също я последва тълпа от такива интересни хора, каквито рядко бях виждал

в дома на който и да е от нюйоркските знаменитости. При нея можеше да срещнеш редактори, писатели, художници, пропагандатори, социалисти, анархисти, консерватори, какви ли не. Поне два-три пъти седмично стаичките и се претъпкваха с гости, които идваха да я посетят чак тук, без да разчитат нито на ядене, нито на пиене.

Истинските ѝ неприятности започнаха, когато окончателно реши да скъса със стария си живот. Защото съпругът ѝ, който дошъл в Ню Йорк малко преди да се премести, този път ѝ съобщил, че през цялото време са го осведомявали за живота, който тя води. Ако сега не се върнела при него, нямало да ѝ дава повече пари и щял да я разобличи не само пред родителите ѝ, но и пред обществото. Казал, че променя решението си. Поведението ѝ в негово отсъствие, и то със собствените му пари, съвсем охладило чувствата му. Нарекъл я каква ли не. И все пак явно продължаваше да я обича по някакъв свой си, странен начин, защото накрая все пак заявил (ще обясня по-късно откъде зная това), че колкото и да е порочна и той да иска да я накаже, все пак, ако тя се върне при него и се „държи, както ѝ подобава“, няма да предприеме към нея тези драстични мерки.

Нещата научих по следния начин. Един ден се позвъни на вратата ми, скоро след като Олив бе идвала, за да ми обясни колко упорит и неспособен да я разбере е съпругът ѝ, какви неприятности ѝ създава и как иска да се наложи чрез сила. А ето че дойде и самият той — среден на ръст, гладко избръснат мъж: як, енергичен и властен. Нали аз съм еди-кой си? (Да, аз.) Нали съм приятел на Олив Бранд, един от нейните почитатели и доброжелатели? (Надявах се, че е така.) Тогава той има да ми каже нещо. Мога ли да му отделя няколко минути? Става въпрос за Олив и за самия него. След като го поканих вътре, той се впусна да ми описва в подробности интересни моменти от брачното си минало. Ах, какво момиче била Олив, преди да се зарази от вируса на тези радикали! Какви прекрасни родители имала! Била чудесно възпитана и той си мислел, че ще оцени материалните му възможности и светския живот, който ѝ предложил в Спокан. Но уви, тия радикали! Те ѝ замаяли главата. Тръгнала била по своеволен и неразумен път, който можел само да я погуби. „Та погледнете как живее тук, в Ню Йорк!“ И той започна да изрежда какво са му съобщавали наемните детективи. Тя била, поне досега, в компанията на тези, тези и тези „прословути неудачници“ от Гринич Вилидж —

непризнати или освирквани художници и поети, безделници, обществени злосторници от Организацията на индустриалните работници в света и тем подобни — порочна и безсрамна пасмина. Дори и сега (той знаел и можел да го докаже) Олив посещавала често Либералния клуб. Общувала с Ема Гоулдман, Бен Рийтман, Бил Хейуд, Томас Мойър и други отявлени радикали и работнически водачи. Дори участвувала в работнически стачки — помагала да се приготви храна за стачниците, дежурела в продоволствените пунктове. И докато цедеше през зъби практичните си консервативни възгледи, той бе вирнал напред четвъртитата си брадичка и очите му святкаха. Фактологическата убедителност на този човек ме порази. И тези безупречно ушити дрехи, новите ослепително лъснати обувки, ярката папионка, която подчертаваше раираната му риза и тясната яка.

Господи, мислех си аз, какво противоречие между нея и този мъж! Какъв ярък пример за стихийността, заслеплението и безразсъдството на младостта, а в много случаи и на зрелостта. Как това момиче и този мъж са си въобразявали, че ще могат да живеят заедно; и как той продължава да си въобразява, че ако тя се върне при него, ще се помирят? А какъв ад би настъпил и за двамата им, ако, представете си, я застави да стори това! Наблюдавах го с любопитство, защото той явно вярваше, че имам някакво влияние над нея, и не се съмняваше, че ще съм на негова страна. Изразих опасенията си, че между тях съществуват дълбоко вкоренени различия, обусловени от характерите, както и от душевността, и че те не могат да се превъзмогнат с разправии и насилие. Ясно, че и двамата гледаха на света под различен ъгъл. Това, което нему изглеждаше ужасно, за нея не бе, нито пък за мен, ако е там работата. Поради тези причини, говорех му успокоително аз, ще е най-добре, ако се откаже от това преследване. Щом иска, нека я лиши от всякаква материална издръжка (разбрах, че го е направил вече), но да я остави да върви по собствен път и сама да решава съдбата си.

Сега той се разфуча насреща ми. Няма да търпи такива неща! Тя е долна жена, авантюристка, разсипница! Ако не се съгласи да се върне при него веднага, той ще я разобличи. През цялото това време е следял всяка нейна стъпка. Знае кои са приятелите ѝ и какви са отношенията ѝ с тях. Почакайте само да узнаят родителите ѝ, приятелите и роднините в Солт Лейк! Той ще наеме адвокати и журналисти. Ще ги накара да

пишат във вестниците и ще направи на пух и прах Гринич Вилидж и тези радикали! Той ще ѝ даде да се разбере. След което аз предложих да се сбогуваме. Каква полза да ми държи речи? Казах, че нямам влияние върху Олив, а дори и да го имам, няма да го използвам, за да, подкрепя брака им, който за мен е една грешка и нищо повече. Бавно и наперено Бранд излезе от дома ми и повече не го видях.

Но примирие не постигнах. Вярно, че той ѝ досаждаше, дори я бе поуплашил, а от време на време ясно си личеше, че е подложена на душевен тормоз. Следяха и отваряха писмата ѝ. Подслушваха телефона ѝ, а всички телеграми, които получаваха, се препредаваха и на него. Обаждаха се на познатите ѝ: „Мистър еди-кой си ли е?“ „Да.“ „Познавате ли Олив Бранд?“ „Разбира се!“ „На телефона е един ваш доброжелател. Най-добре да си нямате нищо общо с нея. Тя е болна от... (всеизвестната болест).“ И, представете си, тази война се подклаждаше от човек, който претендираше, че я обича и искаше тя да живее с него! Естествено, някои нейни познати, които я харесваха, бяха постреснати. Други, между които и аз, никак не се повлияха от това. Но Бранд се стремеше — и до известна степен успя — да я превърне в парий, макар че все още искаше да я има при себе си.

С всичките си действия той предизвика следното: тъй като следеше буквално всяка нейна стъпка, една нощ Олив се премести отново — този път в една съвсем малка квартирка в Ийст Сайд, където нямаше телефон, който да се подслушва, и заживя под друго име. Междувременно навести родителите си в Соит Лейк, за да предотврати, ако е възможно, опозорителната атака, която Бранд непременно щеше да предприеме. Но не успяла да постигне нищо, дори не могла да успокои родителите си. Защото те очевидно я смятали вече за пропаднала, а съпругът ѝ бил за тях олицетворение на законността, реда и всички ценни добродетели. Баща ѝ бил с отчайващо консервативни възгледи и не одобрявал развода. Веднъж омъжена, най-добре било да си остане омъжена. Защо не се върнела при богатия си съпруг?

Но тази квартирка в горната част на Ийст Сайд? Колко много се различаваше сега тя от предишната Олив! Спомням си, че веднъж я срещнах На Първо авеню, близо до Шестдесет и шеста улица. Беше с обикновена басмена рокля, носеше кошница с провизии и едно списание. С изключение на пищните тоалети не беше се променила

много, изглеждаше ми дори по-интересна в този гъмжащ от народ победен квартал, отколкото когато живееше на Ривърсайд Драйв. Покана ме у дома си и след като се изкачихме по каменните стълби до третия етаж, озовахме се в новата ѝ квартира. Състоеше се от кухня, която служеше и за трапезария, свързана със стаята ѝ. Беше чисто и спретнато, а от прозорците се откриваше прекрасна гледка към реката. Тук бяха книгите ѝ, пишещата машина и пианото. Олив обясни, че заради поведението на съпруга си се страхувала да не навреди на приятелите си и затова било най-добре да се крие от всички. Но сега пишела или се опитвала да пише — разкази, стихове, есета, една пиеса. И ако въобще излезело нещо от опитите ѝ, тогава можела да живее щастливо, сама или с някого, но духовно независима. Така поне мислела.

Въпреки това, поне за известно време, изглежда, че животът ѝ ставаше все по-мрачен. Преди да подаде молба за развод, Бранд действително бе отишъл при родителите ѝ и бе наговорил такива неща за нея, че те престанаха дори да ѝ пишат. След това той наложи заповед на наема и имуществото в предишния ѝ апартамент. А всички знаят колко доходно може да е писането за начеващия и особено когато иска да създаде нещо сериозно. Най-лошото бе, че както разбихах, Олив все още нямаше ясна представа какво да пише или поне какво харесват читателите. Тъй че през първата година в Ийст Сайд трябваше да се раздели с пианото и грамофона. Изглежда я заплашваше пълна нищета. Наистина започваше да плаща твърде висока цена за своите убеждения и идеали.

А после...

Но преди да разкажа останалото, бих желал да спомена една-две трогателни истории, които ѝ се случиха там. Веднъж, когато я посетих, тя ми показа писмо, пъхнато под вратата ѝ от някакъв влюбен поет — еди е от онези пламенни младежи, които понякога шеметно покоряват женските сърца. Беше начинаещ поет, нелишен от дарба, който покъсно завоюва слава на бойното поле във Франция. Той бе узнал за несгодите ѝ за необходимостта да се укрива. Никога не съм чел похубаво писмо. Пълно с искрени чувства и възхищение — всяка жена би била щастлива, ако получи такова писмо. Описваше бялото ѝ замислено лице, смолистата ѝ коса — сравняваше ги със седеф и черен кехлибар. Има ли нужда от нещо? Той ще се радва, ако може да ѝ

помогне. Все едно дали ще го погледне някога и дали въобще ще се сети за него, той ще съхрани спомена за нейния лик, за песента на стъпките ѝ. А един ден, седмици по-късно, Олив намерила плик с пари, поставен на същото място. Навярно бе предположил, че тя гладува.

Освен това един от работническите водачи, за който бях споменал — забележителен организатор, — издири Олив и ѝ предложи помощ. Веднъж, когато го попитах за нея, той ми каза, че измежду всичките му познати жени, които симпатизират на работническото движение, Олив била най-отзивчива и вдъхновявала другите, макар че не всичко ѝ било ясно. „Тя ни помагаше при стачките в Лоренс и Патерсън — каза той. — А това беше свързано с риск, неприятности и трудности. Предполагам, че го правеше от съчувствие към работниците, към гладните и съкрушените, но смятам, че виждаше най-вече нещо друго — как излагат на риск живота си, виждаше героизма, достойнството и красотата на една почти безнадеждна борба. Не бе необходимо да общуваш с нея — стигаше само да я гледаш. Усмивката и надеждите ѝ сякаш ме вдъхновяваха.“

Веднъж, докато Олив още живееше в Ийст Сайд, получих по пощата една поема. Беше адресирана до мен и в посвещението бе написано моето име. Тези стихове ме накараха да се замисля, да проумея, да се убедя, че стига да иска, тази жена можеше да се наложи, и то не в областта на незначителната, мимолетна проза, а в полето на истинското вдъхновено творчество, сред онези, които владеят умовете и сърцата на човечеството.

Изразах възхищението си от поемата, от вярно предадените чувства и проникновението, но с това отношенията ни не се промениха. Запазихме сърдечното приятелство, което вече съществуваше помежду ни. Тя знаеше, че я възприемам такава, каквата е — вечно устремена към нещо, мечтателна с широко отворени, чисти, умни очи, взиращи се в тайните на живота, неспокойна душа, която се пита и размишлява ту над едно, ту над друго и все пак съзнава, че животът не може да бъде изцяло разгадан, че той трябва да си остане и си остава загадка, в която човек може да надзърне единствено през дверите на красотата.

По-рано бях ви помолил да запомните един журналист от компанията, която заварих на вечеря у Олив при първото си посещение

в апартамента ѝ. Той беше интересен човек и, както щеше да покаже времето, достоен за отделен разказ. Поне аз така мисля. Но тъй като едва ли ще го напиша, тук ще спомена по-подробно за него. Измежду толкова много хора, с които се срещнах в Ню Йорк и от време на време канех на гости, Джетро бе сред малцината, които се запечатаха в съзнанието ми. Той ми правеше силно впечатление. И все пак понякога се питах защо. Без съмнение Джетро не беше толкова ярка и даровита личност. Или все пак бе? Грубоват и малко прозаичен, любител на приеми, банкети и премиери, неизменно присъстващ в светското общество, в театралните и бохемските кръгове; подир час, прекаран с него, той убеждаваше всекиго, че е рядко образован човек, който черпи знания от първоизточниците в историята, науката и изкуството и умее да ползува тези знания в работата си като редактор и журналист. Но както често си мислех, той бе лишен от онази ценна деликатност или чувствителност, без която... Сами разбирате. И все пак от него понякога лъхаше тъга, като че ли изпод жизнерадостното му настроение и разпалеността му в спорове и критика човек долавяше един жален гласец, една тиха, едва чута мелодия, настроение или вик. Често се удивлявах на това.

И ето че един ден, около седем месеца след като Олив Бранд бе принудена да се премести в Ийст Сайд, откъдето ми изпрати поемата, и след като не я бях виждал четири месеца, които прекарах на юг, на вратата ми се почука: беше Джетро. Току-що научил, че съм се върнал. Държал да ми съобщи нещо особено важно за него.

— Зная, че сте един от най-добрите приятели на Олив — започна той.

— Надявам се — отвърнах аз.

— Виждате ли, сигурно не знаете, че напоследък ние се сближихме доста... и... се готвим да се оженим, веднага щом се уреди една малка формалност във връзка с развода ѝ. Вече всичко е почти готово и искаме да ни станете свидетел, ако сте съгласен. Това е по нейно желание — и той ме погледна така, сякаш искаше да каже: „Сигурно се изненадахте, но това е.“

— Разбира се! С удоволствие! Моите поздравления! — отвърнах аз. — Предайте поздравления и на Олив. Но все пак, как се уреди разводът? Мислех си, че няма да го получи. А какво става с почитаемия Бранд?

— Всичко е подготвено и уточнено — каза Джетро. — Бедата на Олив е, че е дяволски непрактична. Държи се така, че да изглежда лоша, отколкото всъщност е. И всичко, защото още отначало е действувала неправилно. Но няма значение. Така или иначе, ние ще се оженим. Аз се заех с делото ѝ. Просто отидох да се срещна с нейния съпруг, но преди това се погрижих да събера доста писмени показания на хора, които знаеха нещичко за тях двамата, а между впрочем той се беше опитал да подкупи някои от тях. Едва ли щеше да се зарадва, ако фактите се бяха появили във вестниците на Спокан — подсмихна се Джетро. — И през цялото време имах чувството, че се опитва да ме мами. Там наех двама адвокати и, между нас казано, дадохме му да разбере едно-друго. Заявих му, че искам да се ожения за Олив. В края на краищата той се съгласи тя да подаде молба за развод тук, в Джързи, и скоро всичко ще бъде уредено. Ето защо днес се отбих при вас.

Едва не се срутих от изумление. Не можех да го проумея. Но този брак ми се струваше един щастлив изход за Олив. Защото Джетро беше заможен, умен и в много отношения солиден човек. Щом Олив го бе обикнала, защо пък не? Разбира се, тя не се омъжваше за поет, още по-малко за герой, какъвто навярно щеше да подхожда на нейната необикновена личност, а може би у Джетро имаше нещо повече, отколкото бях забелязал? Започнах да размишлявам върху това.

Скоро те се ожениха, и то не другаде, а в градската община, и лично кметът, приятел на Джетро, скрепи официално този съюз. Присъствувах на бракосъчетанието и по взаимно желание се разписах в брачното свидетелство. Още преди сватбата, Джетро беше наел една самостоятелна къща в Уест Сайд и я беше обзавел с помощта и указанията на Олив. И книги, книги, книги.

Просторна, уютна всекидневна с камина, трапезария, библиотека и самостоятелни кабинети за Олив и Джетро на различни етажи; няколко спални и бани; ново пиано и грамофон. А как ме посрещаха. Постоянно ми се обаждаха по телефона, за да разберат кога ще отида на вечеря. Но при вида на двама им, в ролите на благоверни съпрузи, често ме напушваше смях. Защото подобно на Олив, и Джетро не беше водил съвсем скромен живот.

Още от началото подозирах, а и усещах, че в този съюз има нещо повече от сходство на характери и душевност, и всичко, което произтича от това. Доколкото познавах Олив, тя беше не само

чувствителна, но и склонна към идеализъм, така че се чудех какво всъщност я е привлякло у Джетро? Умът ли? Но нима умът му бе така жив и обаятелен, както нейният? Разбира се, че не. Неговият ум бе трезв и добре въоръжен с познания. Той се съчетаваше с един невъздържан, великодушен и езически нрав. Но можеше ли това да я задоволи? Тя бе личност с неспокоен, емоционален и своеобразен ум, вечно устремен напред. Едва ли някога щеше да се установи. А може би да. Що се отнася до парите; на Джетро или неговата морална и физическа подкрепа в живота ѝ, не ми се вярваше (особено след като я видях в Ийст Сайд), че това е било от значение за нея. Но тогава какво друго?...

Често се вглеждах внимателно в тях, особено когато бяха заедно в новия си дом. Тъй като познавах Джетро и пристрастието му към нощните забавления, както и вроденото непостоянство на Олив, аз си позволявах, прозрачни намеци:

— Олив, как си обясняваш всичко това? Мислех си, че поне ти смяташ тихия семеен живот и цялата тая история с метлата и лопатата за малко... хм, знаеш, несъществена. Или може би скучна? — на което тя обикновено отговаряше само с поглед или със загадъчната усмивка на Мона Лиза. А какви очи имаше! Продълговати, тъмни, непроницаеми. Но веднъж каза:

— „Да, има по земята и небето неща, Хорацио, които...“ Ти знаеш нататък.

— Така си и мислех — отвърнах аз.

А една вечер, когато видях Джетро да готви в кухнята, препасал с бяла престилка поразлелия се корем, аз подхвърлих:

— Това не мога да го проумея. Колко ли жалеят нощните клубове по загубата на своя най-ревностен посетител?

— Първо — отвърна той, — не ме разсейвай, че ще прегорят месото. И второ, опитваш се да посееш семената на раздора на поляна с упойващи макове. Имай милост!

Но въпреки всички мои съмнения изглежда, че те се разбираха чудесно. В разстояние на година същността на нещата, която се таеше отдолу, започна да се проявява все повече. Не съм знаел, че преди да се отдаде всецяло на журналистиката, Джетро е лелеял мечтата да стане писател. Както узнах по-късно от Олив, той се бе опитвал да пише разкази, пиеси и есета, но неуспешно. И въпреки привидната

напереност дълбоко в себе си бил огорчен. Това всъщност се оказа причината за угнетеността, която бях забелязал у него. От друга страна, и Олив мечтаеше за същото, и макар по-млада от него, в действителност беше постигнала повече. Вярно, че още нищо не бе публикувала, но в бюрото ѝ се бяха натрупали много стихотворения, есета, няколко разказа и дори една пиеса, които се нуждаеха само от лека преработка, за да им се придаде завършек вид. Джетро прочел и оценил тези литературни опити, а и при искрената му привързаност към Олив, при възхищението му от нея, се породила тази преданост, която довела до брака. Тя виждала неговите недостатъци, съчувствувала на стремежите му и поради обичта си към него скоро му предложила да се обединят на литературното поприще. Щели заедно да пишат пиеси, разкази, дори романи. Поезия и есеистика искала да пише сама, тъй като в тези жанрове най-добре ѝ най-самобитно можела да предаде собствените си настроения и виждания. А Джетро, който се интересувал от наука, философия, история, живопис и тъй нататък, предпочитал да запази за себе си известни творчески пълномощия в тези литературни области. Но в същност мечтаел преди всичко да пише пиеси и разкази, най-вече пиеси. Скоро след женитбата си те се заловиха здраво за работа и написаха една, а после и друга пиеса, и двете интересни и значителни, като през втората година от брака им едната беше поставена на сцена.

А как се въодушеви Джетро! Какво удовлетворение му достави това! Какво пламенно чувство, извисяващо се почти до боготворение, изпитваше той към забележителната си жена! Нощни заведения ли? Пфу! Компании от Гринич Вилидж? Между впрочем, какви бяха тези празноглавци? Сборище от безделници, безплодни мечтатели и любители на приключения! Само сериозна работа! Сериозни постижения! Това бе важното! Един изряден, удовлетворителен брак като този, с кръг от приятели, които превръщат новия ти дом в блестящ артистичен салон. Можеше наистина да се види как възгледите на Джетро се променят под благотворното влияние на Олив, как той придобива увереност и дори самонадеяност, едва ли не забравил, че някога самият той е бил празноскитащ фантазьор от Гринич Вилидж.

А времето си тече, ту безгрижно, ту печално. Не можеш да спреш дните, нито случайността. Година-две, три... сред най-веселата и интересна компания, която обкръжаваше това младо семейство. А

сетне изневиделица се протегна безжалостната ръка на Съдбата. Една сутрин позвъних на Джетро по повод на някаква справка и между другото той спомена, че Олив не се чувства добре. Смятал, че е настинка, нищо сериозно... довиждане! Но другия следобед той се обади, за да ми каже, че състоянието ѝ се влошава и че това го безпокои. Имала температура и възпалено гърло. Чакали лекар. Позвъних му по-късно същата вечер и разбрах, че я е завел в болницата „Свети Лука“. Каза ми номера на стаята в случай, че искам да я посетя.

Веднага тръгнах за болницата — исках сам да разбера как е Олив. За мое облекчение я заварих във весело настроение. Джетро се бе погрижил да я настанят в една от тези скромни самостоятелни стаички, за които се плаща толкова скъпо. Но независимо от настроението си тя изглежда имаше температура и Джетро ми съобщи, че лекарят се опасявал от пневмония. Подкачих го, че се предава така лесно, и се върнах при Олив, която приказваше за скорошно оздравяване. През последните седмици говореха, че ще си строят вила край Джързи. Там имаше едно заливче, където поляните се простираха до самия бряг. Трапезарията и спалните щяха да са с изглед към морето и изгряващото слънце. Възнамерявах да направят малък пристан за моторница, а от Ню Йорк дотам нямаше и два часа път. Ако съм имал желание, можел съм да им гостувам през идната пролет или през лятото.

Но когато отидох на другата сутрин, тя не беше вече толкова добре — имаше по-висока температура, а през нощта беше бълнувала. Някакъв известен лекар бе поел лекуването ѝ. Джетро изглеждаше безкрайно потиснат. Беше блед като платно, макар да се държеше. На следващия ден Олив беше в съзнание, но нямаше сили. Занесох ѝ цветя. Говорехме за различни неща. Джетро го нямаше в стаята и за пръв път ми се стори, че е изпаднала в униние. Когато се пошегувах, че е страхливка, тя каза:

— Не, не мисля за себе си. Мъчно ми е за Джек. С мене му беше хубаво.

„Точно така“ — помислих си аз, но казах:

— Разбирам, Олив.

— Винаги съм знаела, че всичко разбираш. Спомняш ли си онази поема, която ти изпратих?

— Беше прекрасна. Обичам я, и то не защото е посветена на мен, а защото ти си я писала. Винаги ще я пазя.

— Искях да знаеш. Но после разбрах, че тя е нещо като сбогуване с теб. Ти никога нямаше да ме обикнеш, вали?

— Не, Олив. Не в този смисъл — отвърнах аз. — Но ти знаеш как е в живота. Не винаги можем да се влюбим в този, в когото искаме. Недей мисли, че не съм то смятал за красива или че твоите разбирания и животът ти не са чудесни... И сега така мисля.

Олив взе ръцете ми в своите.

— Зная, зная — каза тя. — Затова си и помислих, че най-добре е да направя нещо за Джек. Той имаше такава нужда от мен.

— Ти направи всичко за него — казах аз. Убеден съм, че е така.

— Ето защо не бих искала да си отида — отвърна тя.

Но на следващия ден изпадна в безсъзнание. На последващия ден — пак същото. Нямаше повече разговори. И един следобед в пет часа Джетро ми съобщи по телефона, че е починала преди малко.

Сетне обичайната прощална церемония — проточена, тягостна, мрачна. После Джетро замина за Юта — едно мъчително, дълго пътуване. Родителите ѝ бяха помолили да бъде погребана там и той се бе съгласил да изпълни желанието им. По-късно, вече поуспокоен, той ми описа родителите ѝ: и искрената им мъка, и фалшивата показност, която забелязал у тях при последното завръщане на дъщеря им у дома. Защото не бива да се забравя, че те не се бяха примирили с нейния развод, нито с повторното ѝ омъжване, нито с някои страни от живота ѝ, за които ги бяха известявали. Но сега, когато я видели мъртва, мъката им изглеждала искрена и затрогваща, защото били доста възрастни, а с Олив били свързани най-щастливите години от миналото им. Но едва я погребали и за ужас на Джетро се занижали безкрайни запознанства и срещи в местното светско общество. И всичко това поради желанието на професора да изясни на всекиго от своя кръг, че слухове за дъщеря му не са съвсем верни. Ето, тук бил Джетро — един наистина представителен мъж. Трябвало да изслуша безброй съболезнования, както и хвалебствията за литературните ѝ интереси.

— Издържах два дни — каза Джетро, а после хванах ранния влак за Ню Йорк. Не можех да остана и час повече. А гробът ѝ е на един склон над града — продължи той — и оттам се вижда някогашното ѝ

училище и езерото, където се е пързала на кърки. Вярвам, че там ще ѝ е добре.

Смъртта ѝ разтърси Джетро. Само бяло ще спомена за този мрачен период, през който той едва не изпадна в умопомрачение, осъзнавайки, че Олив я няма вече, че никога и никъде той не ще може пак да се радва на тези завидни отношения — убежището му от превратностите на съдбата и неумолимия ход на времето. Толкова им беше хубаво заедно. Мисля, че и двамата бяха истински щастливи, поне доколкото могат да бъдат щастливи двама души в този неспокоен, бурен свят. А сега — край. Глуха бе голямата къща с всички нейни и негови книги. С пианото ѝ. С ръкописите ѝ. Често се отбивах при него и се опитвах да го поободря, но скоро ми стана ясно, че той действително не може да издържа повече в този дом. Вярно, че възнамеряваше да повика майка си и сестра си, да се премести на друго място, да опита да се съвземе и да продължи работата си. Но с течение на времето, макар че се премести в друга къща и заживя с майка си и сестра си, забелязах, че не може сам да продължи оттам, докдето бяха работили заедно с Олив — нито пиесите, нито разказите. Не, не можеше. Трябва да призна, че той се опита. След като поутихна болката от смъртта ѝ, повече от година той пишеше и пишеше. И четеше, може би както никога досега. Но не се получи нищо. Това се виждаше, усещаше се. Той нямаше с кого да разговаря, с кого да дели творческите мъки. Чувах, че се събирал с разни бохемски компании. Говореше се, че започнал да пие и да води разгулен живот, но това бе вярно само отчасти. Истината бе, че той все още се опитваше да пише, макар и непостоянно. А после случайно се запозна с един учен, който изследваше ендокринните жлези и влиянието им върху човешката личност и обществения морал. Но той не бе човек на перото и започна да работи заедно с Джетро, който скоро стана не само пропагандатор на тази нова теория, но и неин литературен тълкувател. Веднъж ми призна, че не знаел доколко е състоятелна, тя и какъв ще е приносът ѝ, но му било интересно, а и току-виж тази работа го навела на някакви идеи за пиеси и разкази.

Но както отбелязах, той изглежда все повече губеше интерес към всичко. Сега животът му се струваше една загадка, която не можеше да си обясни, а пък според него не си и заслужаваше. Тази преходност на нещата, тази морална неустойчивост, жестокостта и шутовската

глупост на Homo Sapiens с безсмислените му амбиции, трогателна вяра, измамни надежди! Учудващите му усилия да направи от нищото нещо. И като си помислел само, че при малко повече секрция на дадена жлеза в организма на Линкълн например, той е щял да се превърне в безделник и посмешище на някой малък градец! За какво все пак живеели хората! Като сме оставели настрана обществените им занимания, какво всъщност правели те насаме при мисълта, че никой не ги наблюдава? Човешката непорочност, благоприличие, нравственост, милосърдие, братство, бащинство, майчинство — каква измама! Див, безсмислен танц на безумци в лудница.

Разбира се, с тези свои възгледи Джетро стигна дотам, че започна да скита къде ли не и с кого ли не. Набожната му майка, която почти смятаха за изцерителка, започна да изпробва върху него силата на „словото божие“, а сестра му се безпокоеше за него и току го увещава да се завръща по-често у дома, за да си почива по-дълго и да пише повече. Но мисля, че всичко това бе напразно. Сега Джетро бе станал същият, какъвто Олив го бе срещнала за пръв път, само че с десет години по-възрастен и по-невъздържан, загубил някогашните си надежди; и все пак той бе само на четиридесет и две години.

Един ден намина да ме види. Говорихме за много неща — за работата му, за бъдещето му. Естествено, подхвана се разговор и за ендокринните жлези и тяхното социално значение. След време щял да издаде книга по този въпрос. Но, между другото, не се чувствувал съвсем добре. Имал изкривяване на хранопровода — кой го знаел какво означава това — и леко увеличение на черния дроб, поне така показвала рентгеновата снимка. Наистина изглеждаше отпаднал. Заяви, че се е отказал от пиенето и късните развлечения. Лекарят му забранил. След малко отново се нахвърли върху живота с неговата безсмисленост и мимолетност.

— Знаеш ли, Джек — казах аз, — на теб сега ти трябва едно момиче, което да може да те разбере и да работи с теб. Ще се справиш, ако...

— Сигурно, ако можех да намеря момиче като Олив.

Само че не мога. Мисля, че тя беше единствена.

Той се надигна да си върви. Изразът на лицето му разкриваше скръбта, ала и примирението в душата му. Стана ми жал за него.

През пролетта му писах, че се готвя за една екскурзия от петстотин мили пеша. Предложих му да ме придружи за няколко дни. Той ми отговори и в писмото му изпод въодушевлението личеше и тъгата на човек, който иска да направи нещо, ала не може. Духът имаше желание, но... През есента го поканих във вилата си и след десетина дни получих отговор от сестра му. От две седмици бил болен, а от десет дни бил в безсъзнание. Малко преди това прочел писмото ми и казал, че ще ми отговори, щом се посъвземе. След това изпаднал в несвяст от треската — имал ускорен пулс и четиридесет градуса температура, която не спада. И непрекъснато бълнувал за Олив, за Олив, за дните, преди да се оженят, за дните след това... Когато пристигнах, заварих в дома му един общ приятел, който ми каза, че точно преди заболяването си Джетро му гостувал във вилата. За беда, пак бил започнал да пие, макар че с пристигането си заявил, че няма да кусне и капка. После се простудил леко, появила се треската и внезапно изгубил съзнание.

— Странно нещо — разказваше приятелят му, — в момента, когато изпадна в несвяст, Джетро започна да вика името на тази негова жена, мисля, че я познавате! Олив Бранд.

— Да, познавам я — казах аз.

— През всичкото време говореше за нея.

— Интересно — отбелязах аз.

А горе Джетро лежеше на болничното легло, заобиколен от трима лекари, от сестри и санитарии, и бърбореше несвързано, както е при трескавите. Сега вдигаше наздравица за някого: „На всички ли е сипано? Да вдигнем чаши!“ После настаняваше някаква компания в кола: „Всички ли са налице?“ После искаше да си иде у дома. Трябвало да си иде у дома. Олив каза... После викаше майка си или сестра си. Държах ръката му, гледах го, говорех му:

— Слушай, Джек, ето ме. Ти ме познаваш. Познаваш ме.

— Разбира се, че те познавам — отвърна той и за миг погледът му се проясни. — Ти си... — и той изговори името ми. Това беше за сбогом.

Изминаха още четиринадесет дни, а той още беше жив, но никакъв го нямаше, както се казва. Температурата не спадаше, той не преставаше да бълнува за Олив.

— Много странно — каза ми сестра му. — Болестта започна точно както при Олив — с леко възпаление на гърлото, а после тази треска. Тя умря на шестия ден, та мислехме, че и той няма да издържи по-дълго. Силите му го бяха напуснали. През всичкото време бълнуваше за нея. Не зная какво го накара да се съвземе.

Но на двадесет и деветия ден от началото на болестта той почина. По пътя за дома му казах на шофьора на таксито:

— Минете през парка, през Сто и десета и после на Бродуей.

Но вместо оттам, за моя изненада той се отби по Морнингсайд Хайтс и мина точно покрай болницата, в която почина Олив. Нямах да забележа това, ако случайно не бях вдигнал поглед към прозореца и. И тогава промълвих:

— Олив, Олив, ти ли го повика при себе си? Толкова ли ти е мъчно?

[1] Бригам Йънг (1801–1877) — ръководител на политическата и религиозна секта на мормоните, застъпници на полигамията, основател на Солт Лейк Сити. — Б.пр. ↑

[2] ОИРС — Организация на индустриалните работници в света. — Б.пр. ↑

ЪРНИТА

Познавам Ърнита. Познавам нейната честност, прямотата на ясните ѝ, смели очи, търсеци истината, жадуващи за обич, и предоставям на вниманието ви тези бегли щрихи на обстоятелствата, които са я въвлекли в кипежа на един от най-великите обществени поврати в историята на човечеството.

Тя е родена през 1895 година в Ларедо, щата Тексас, където на времето семейството ѝ дошло с фургон от Илинойс, за да получи поземлен имот. Несгодите на този пионерски живот станали причина баща ѝ да заболее от туберкулоза, която го отнесла в гроба, и майка ѝ останала сама с четири невръстни дечица: Ърнита на седем, Алис — с три години по-голяма, и две момчета, едното още бебе, а другото дванадесетгодишно. Продали земята и мисис Бартрам решила да вложи парите в недвижим имот в разрастващия се град Накто, но понеже не притежавала търговски нюх, често ставала жертва на спекуланти. И тъй, те се местели от къща на къща, защото тя ги препродавала с надежда да увеличи доходите си; освен това приемала и пансионери. Все още млада и привлекателна, тя несъмнено могла да се омъжи повторно, ако не били децата. В ония години борбата ѝ за съществуване била тежка.

Веднъж Ърнита ми каза, че в паметта ѝ най-ясно се откроява споменът за едно от техните многобройни преселения. Купили десет стайна къща в по-беден квартал, близо до голяма мелница. За беда, районът на „червените фенери“ се разпрострял и на тяхната улица. Вечер разни хубавици в кимона висели по верандата на съседната къща, носела се музика, прииждали тълпи мъже. В края на краищата, макар че мисис Барчграм и съдържателната на публичния дом си бърбтели край задната ограда, разменяли си готварски рецепти и се изповядвали една на друга, наложило се тя да продаде къщата на загуба, защото се опасявала за дъщерите си и за реномето на пансиона. Ърнита имала само смътна представа какво означава всичко това, но сестра ѝ явно го осъзнавала и можела да се повлияе.

По това време големият брат се хванал като разносвач в една търговска фирма за продажба на железария, и когато се запознах с Ърнита, той още работеше в нея, но вече беше пътуващ търговски агент. Щом завършила основно училище, Алис записала секретарски курсове и станала стенографка. Ърнита, към която майката имала слабост заради мечтата ѝ да постигне нещо необикновено, получила съгласие да продължи учението си в гимназия. По природа мисис Бартрам била меланхолична и чувствителна жена, нещастна и песимистично настроена относно смисъла на живота, но винаги се надявала, че тази нейна дъщеря или ще се отличи по някакъв начин, или ще се омъжи за богат човек. Ала предпоследната година в училище Ърнита разстроила здравето си от усилените занимания. За щастие, по това време материалното им положение все пак се подобрило: Алис се омъжила за един касиер от Националната компания за производство на касови апарати, а големият брат се справял добре с работата си и дори го повишили. Така че майката имала възможност да заведе Ърнита в Калифорния, за да се възстанови. Това пътуване криело някаква романтика и за мисис Бартрам, защото щели да живеят у семейството на неин бивш пансионер — отдавна влюбен в нея млад металург, който се бил върнал в Калифорния, за да работи в родния си град, недалеч от Сан Франциско.

Това пътуване разкрило нов свят и за дъщерята, и на майката. Защото те толкова си приличали по темперамент, че и двете изпаднали в детински възторг. Порано не били виждали планина и море. До осемнадесет години малкият свят на Ърнита започвал и свършвал с Тексас и с нещата, които населяват книги и мечти. А ето, че в това малко калифорнийско градче до Сан Франциско за пръв път се появили сериозни обожатели. И преди това, разбира се, имало момчета, които я ухажвали, но физическата близост не я привличала в ранната ѝ младост — нещо, което тя държеше да подчертае. Тази близост ѝ се струвала порочна и дори срамна. Във въображението ѝ едва ли се явявали картини на интимност или пък били толкова смътни, че не могли да я развълнуват истински. Край нея се навъртал един дебел млад немец — доставчик на хранителни стоки по домовете. Носел им гъби, които берял по хълмовете, и подарявал на Ърнита диви цветя. По-късно дори поискал да се ожени за нея. Накрая се преместил

на работа в друг квартал и тя се отървала от него. После синът на един съсед започнал да я кани на разходки с кабриолета си и на театър в Сан Франциско. На майка му ѝ се щяло да се оженят, но те и двамата били твърде стеснителни, та нищо не се получило.

Междувременно мисис Бартрам се разделила с металурга, който всъщност бил една от причините да дойдат в Калифорния, и сега той започнал да „обсипва с внимание“ Ърнита. Ала тя въобще не го харесвала, защото бил вече доста загрубял от живота, а и с установени навици. Освен това още на времето Ърнита се досещала за отношенията му с майка ѝ и вече го била намразила. Според тогавашните ѝ възгледи, в цялата тази история имало нещо много отвратително и тя направо не можела да го понася. Тъй че, след като и двете жени го отблъснали, той се оттеглил. Без неговата подкрепа животът им щял да стане по-труден, както и станал, защото той редовно помагал за прехраната на семейството, макар че тогава Ърнита едва ли оценявала това. Много ѝ се искало да следва, но сега вече било невъзможно. Още по-зле станало, когато Ърнита завършила гимназия — двете с майка ѝ се принудили през лятото да работят в една консервна фабрика, единственото място, където търсели хора. Но те били щастливи и доволни, че са в такъв красив край — обясняваше с примирение тя, — макар че живеели на палатка, пък и работата била тежка, а надницата едва стигала за прехрана.

Ала есента фабриката не се нуждаела повече от сезонни работници и те отново трябвало да търсят препитание. Ърнита се записала в курсове за телефонистки в Сан Хосе, където плащали на момичетата по време на обучението, но на нея това ѝ се струвало скучна и изнервяща работа, защото не била практически настроена — все градяла въздушни кули. Така че когато при завършване на курса ѝ съобщили да се яви на нощно дежурство в една телефонна централа, внезапно я обхванал ужас от бъдещата работа. Тя си събрала набързо багажа, освободила стаичката, в която живеела сама, взела автобуса за градчето Темпъл и се върнала при майка си. Но за съжаление мисис Бартрам, която отново открила пансион, единствената сравнително доходна работа по силите и възможностите ѝ, не могла да помогне на дъщеря си. Домът им бил стара постройка в покрайнините на града, която потискала Ърнита. Помръквала дори само от мисълта да се затвори в нея и един ден — какво остава за по-дълго. Само и сама да

избяга от къщи, тя започнала да посещава вечерни курсове по стенография, машинопис и счетоводство.

Благодарение на това след няколко месеца Ърнита си намерила работа за осем долара седмично като секретарка и счетоводителка във фирмата за покупко-продажба на недвижими имоти „Уичит, Макгилиг и Тоби“ Според Ърнита собствениците били своеобразно трио мошеници. Уичит бил едър, ленив и назадничав човек, Макгилиг — дребен на ръст, тщеславен, пъргав и в крак с модата, а Тоби — хитър, изобретателен и безсъвестен дребен ирландец, решен да преуспее на всяка цена. Мистър Макгилиг бил този, който я хващал подръка, за да ѝ обясни, че в тази игра може да спечели, стига да прояви интерес към нея: в случая — към него. И Уичит, и Тоби постепенно се опитали да я спечелят, като ѝ нашепвали същия съвет. Но и тримата никак не ѝ допадали. Всъщност тук Ърнита не можела да намери истинско щастие, защото виждала, или си мислела, че вижда как мечтите ѝ за по-хубав живот чезнат в скучна и неприятна работа. Нещо по-лошо — тя била самотна; досега не била срещнала човек, на чиито чувства може да отвърне с топлина, а в същото време я преследвали недействителни представи за това, колко щастливи са другите, особено някои момичета, докато тя трябвало да се задоволява с толкова малко. Смятала, че дрехите например допринасят много за чара на жената, подчертават незабележими иначе неща, но при своята жалка среда, при своя беден дом тя нямала големи възможности. А нима била по-малко привлекателна от другите? Понякога си мислела, че е така. Друг път — обратното. Лошо облекло, оскъдица у дома, толкова разочарования... „Убедена съм — сподели веднъж тя, — че нямах ясна представа какво съм и какво може да излезе от мен. Освен това се замислих и за съдбата на мама.“

„Господи, не мога да ви опиша колко страдах, когато я виждах унила, с посърнало лице — призна ми един ден Ърнита — Сигурна съм, че тъкмо тези неща за пръв път ме накараха да си задам някои въпроси за живота. За охолството на едни. За къщите и огромните им състояния. Откъде ги имат? И защо те? С какво са толкова по-различни от мене и мама? Ще кажете, че съм била огорчена от своите собствени несполуки и че такова огорчение не е напълно оправдано, защото е твърде егоцентрично. И все пак как можех да се настроя по-оптимистично, когато нищо в живота ми не се променяше? Забелязвах,

че когато бях весела и се усмихвах, привличах много мъже, на които, въпреки бедността си, гледах отвисоко. За да избягна тяхното ухажване, накрая започнах да се правя на по-сдържана и строга, отколкото бях по природа. Ако трябва да охарактеризирам себе си от онова време, ще кажа, че всъщност бях потисната и тъжна, но се усмихвах и може би малко пресилено се представях за по-смела, отколкото бях.“

Ърнита се притеснявала и от факта, че фирмата за покупко-продажба на недвижими имоти, където работела, не била почтено предприятие. Там понамирисвало, ако не и воняло на шарлатанство, макар самата тя само смътно да долавяла, че всичките им търговски сделки са мошенически. Една от тях била във връзка със строежа на новата община в Темпъл — великолепна възможност да се развихрят всички продажни политици и търгаши на недвижими имоти в околията. Ето как тя ми описа случая:

„Изглежда, че всички агенти на недвижими имоти спекулираха с мястото на строежа. Макгилиг и Тоби се бяха сдушили с една местна шайка политици, които пуснаха слуха, че най-подходящото място за новата сграда е блатистият участък между Темпъл и нос Аргъс. И за да убедят колебаещите се купувачи, накрая започнаха да строят някаква тухлена сграда сред пустеещото мочурище зад залива Аргъс. Сложиха отпред голяма табела: «Нова община». Естествено, неосведомените побързаха да закупят съседните участъци, докато бяха още евтини. Дори и аз посъветвах мама да вземем един парцел, защото също смятах, че строежът ще е там, но така и не купихме нищо. Земята се продаваше скъпо: от хиляда до три хиляди долара парцела. Особен интерес проявиха японците, китайците и индусите, но тъй като в Калифорния това щеше да се отрази зле върху продажбата на останалата земя, фирмата услужливо купуваше на свое име парцелите за тия чужденци, а после те идваха редовно да си плащат вноските. Ала преди повечето от тях да ги бяха изплатили, измамата се разкри и те загубиха всичко, което бяха вложили. Стана такъв скандал, че съдружниците решиха да се разделят. Макгилиг, най-дръзкия и предприемчивият от тримата, искаше да работя с него, като ми предложи четиридесет долара месечна заплата и ми намекна за поинтимни връзки. И Тоби ме покани при него, но аз отхвърлих и двете

предложения и останах само докато завърша финансовия отчет. Въз основа на него те разтуриха съдружието.“

Още докато работела във фирмата, няколко вечери седмично Ърнита се отбивала в градската библиотека и библиотекарят, пленен от нейната външност, ѝ предложил да се подготви, за да му стане помощничка. Той бил висок и слаб мургав мъж, сериозен и уважаван от хората; преди две години бил загубил жена си и в началото навярно сметнал, че Ърнита е достойна да заеме мястото ѝ. Но тя си обяснявала ведрата му благосклонност като приятелско внимание, без да я свързва с любовно увлечение. А и той след време изглежда разбрал, че тя не го възприема като мъж и не забелязва чувствата и желанията му, защото вече не се опитвал да покори сърцето ѝ, а само я убеждавал да завърши курсове за библиотекарка, може би с надеждата, че щом са заедно, нещата ще се променят. Но накрая, и от това не излязло нищо.

Ала в момента тази възможност ѝ се струвала много привлекателна. Да стане библиотекарка! Или поне помощник-библиотекарка! Тогава тя виждала тази кокетна сграда с мраморни стени (една от скромните библиотеки, съставени от частни дарения, които са осеяли цяла Америка) като символ на по-възвишените си цели. Тъй че без да уведоми работодателите си, за чиито мошеничества вече подозирала, тя се записала във вечерен курс по библиотекарство и след година била подготвена да поеме новата длъжност. Случило се, че тъкмо тогава нейните работодатели започнали да изплащат греховете си: вдигнал се голям шум около нечестните им сделки и Ърнита използвала случая, за да ги напусне. А и чувствала, че работата в библиотеката ще я приближи към мечтания свят.

До този момент Ърнита нямала други приятелства с момчета, освен ако посещенията на кино и танцови забави с един или друг кавалер могат да се броят за любовни приключения; отвращавала се от недодяланите им опити да я целуват. Майка ѝ продължавала да приема пансионери и сега един тях, механик в заводите на Стандарт Ойл, където работел и малкият брат на Ърнита, започнал да я ухажда. Той бил много по-възрастен от нея, но хубав и добре възпитан; благодарение на тези качества тя все пак откликнала на чувствата му, като приела от него диамантен пръстен и го носила известно време. Макар все още да смяташе, че дъщеря ѝ заслужава по-добра участ, с характерното си слабоволие майката не се възпротивила на избора ѝ и

накрая дори желяела да я омъжи за този човек — малодушие, което по-късно възмущаваше Ърнита.

— Сигурно чувствуваше, че двете с нея заемаме твърде незавидно положение в света, за да се надяваме на нещо по-добро — каза Ърнита по този повод. — Вероятно бе решила, че животът мам и мен, така както бе измамил нея.

Ала годежният период не траял дълго. Спасил я стремежът й към „по-щастлива съдба“, както тя се изрази, или пък просто здравият й разум. В края на краищата тя заявила на своя кандидат, че не го обича истински, при което той се разгневил и си поискал пръстена. Ърнита с радост му го върнала.

В същото време металургът, който някога живеел с майка й, продължавал да се навърта милно-жално край Ърнита и въпреки че отдавна бил отблъснат, изглежда все още се надявал, че в миг на отчаяние тя може да приеме подкрепата му. Разказа ми как постъпил веднъж. Една вечер тя и „годеникът“ й, когото впоследствие изоставила, седнали в малката гостна на пансиона, след като се върнали от кино. Подир малко „годеникът“ й започнал да я целува и макар че не го обичала, тя не се възпротивила. Струвало й се, че и на нея й е време да си има някого, а и че скоро трябва да се омъжи. Онзи станал по-смел и пхнал ръка под полата й. Вцепенила се и й станало противно. И точно в този миг някой заудрял по входната врата. Изтичала да отвори с гузна физиономия, а на прага стоял нейният отчаян обожател, металургът. Досега ги бил дебнал през прозореца.

— Къде е майка ти? — попитал той, пламнал от гняв.

Когато Ърнита му казала, че си е легнала, той се втурнал по стълбите и описал на мисис Бартрам какво е видял през прозореца. Майката я повикала горе, но тъй като й било неудобно да разисква интимни отношения, позапитала нещо с половин уста и когато Ърнита заявила, че всичко това е лъжа, тя й повярвала, а металургът си тръгнал сразен.

Но благодарение на същия този човек, независимо от взаимната им ненавист, Ърнита за пръв път чула за идеите, които щели да окажат влияние върху целия в живот. Макар че имал неприятен характер, металургът бил интелигентен, свобододлюбив и занимателен и повлиял доста върху възгледите на Ърнита и майката. Той бил социалист и в известен смисъл — радикал, макар че се интересувал от религия или

поне от такива личности в местния и национален религиозен живот, които споделяли някои от неговите възгледи; в неделя обикновено посещавал молитвените събрания на религиозните общества или конгрегационалистките църкви в Сан Хосе и Сан Франциско, където някой привидно либерален богослов проповядвал по-широки разбирания за религията, отколкото в католическата и източноправославната църква. Благодарение на металурга в Темпъл дошъл един млад студент по теология от Унитариянския богословски факултет в Бъркли, за да открие малка църква или мисия. Трябваше да спомена, че още в Тексас Ърнита и майка ѝ скъсали с православната църква и се присъединили към унитаристите, които по онова време били смятани за най-свободомислещи в религията.

Тъй че когато металургът им предложил да подкрепят искането за откриване на унитариянската църква в Темпъл, те подписали. Нещо повече, възложили на Ърнита да води клас в неделното училище и там тя се запознала със студента-богослов.

„Той се влюби в мен от пръв поглед — сподели Ърнита — и понякога си мислех, че може би аз съм причината за окончателното му решение да остане в нашия град. Беше строен и слабичък, възмургав младеж с кестеняви очи и с очила. По онова време той ми изглеждаше много романтична личност. Значително превъзхождаше всички, които ме обкръжаваха.“

Интересно, че майката така и не го харесала. Вероятно е предчувствала, че дъщеря ѝ може да я изостави и да замине с него. Със своите социалистически възгледи двете жени били решително против избухналата световна война, за разлика от младия богослов, и може би затова майката изпитвала неприязън към него. Или пък защото бил твърде набожен и праведен. Бил високомерен, според описанието на Ърнита, и проповядвал най-шаблонната теория за спасението на света. Смятал, че тази война е справедлива. За всичко била виновна Германия — хищен звяр, хунска орда, изчадие ада, зинало да погълне един добродетелен и непорочен свят, докато Англия и нейните съюзници били снежнобели агънца, чужди на всяко зло, които се сражават, само и само да спасят света, а не себе си — премъдрите негови наставници. Но Ърнита и майка ѝ, уви, следели съвременната литература по политически и социални въпроси и били дълбоко убедени, че войната е израз на грубото и жестоко съперничество

между капиталистическите сили, които преследват само материална изгода. Според тях Англия, Франция и Русия не били по-добри от Германия, ако не и по-лоши. Много спорове водили Ърнита и майка ѝ с този младеж и докато те пламтели от негодувание, изглежда на него това му доставяло огромно удоволствие, та дори ги гледал със снизхождение.

Макар че не постигали единомислие по нито един въпрос, това бил първият мъж, в чието присъствие Ърнита усетила тръпка и който напълно ѝ подходдал по интелект. А и го виждала като добра партия, която не бива да пренебрегва. Защото какво всъщност представлявала тя? Докато той! (Тя явно страдала от комплекс за малоценност.) Освен това била вече на двадесет и една години и брат ѝ вече я подкачал, че е стара мома. Така тя пренебрегнала различията в начина на мислене и виждала само хармонията на чувствата. Но тя не желала да се откаже от работата си — сега майка ѝ била донякъде на нейна издръжка (макар че Ърнита я убедила и тя да завърши библиотекарски курсове, та ако стане нужда, сама да си изкарва хляба), тъй че двамата само си дали дума и се проточил един от тия годежни периоди, които обикновено се оказват фатални. Отлагането прилича на затъмнена стаичка, където промиваш филма и виждаш негативите.

„Ала това не ме притесняваше — призна ми Ърнита. — Още не бях изпитала някакво особено влечение към другия пол. Но при Ленард не беше така. Той бе чувствена натура и понякога проявяваше невъздържаност, тъй като досега бе избягвал всякакви свободни връзки. Тези неща, нали знаете, се смятаха за грях. Ленард правеше всичко възможно да потиска своите желания, но природата си е природа — тя те подтиква към първородния грях. А тъй като нашите отношения бяха скрепени с годеж и поради това изглеждаха морални и условно законни, той смяташе, че може да се държи по-свободно, отколкото при други обстоятелства. Забелязвах, и то едва ли не с неприязън (такава бях по онова време), че страстта и нетърпението му стават някак неестествени. При няколкото му изблици на възбуда аз изпитвах ужасен срам и отвращение и трябваше да му се накарам хубаво, за да започне да ми се извинява, смирен и жалък.“

Накрая, като се убедил, че за момента Ърнита не желае да се омъжи за него, нито да удовлетворява желанията му, нейният възлюблен измислил хитър и съвсем не пасторски начин да

превъзможне моралните ѝ скрупули. Щом все още не можели да се оженят официално, трябвало да се венчаят скришом и да запазят брака си в тайна. Той имал един приятел, необуздан, романтичен млад ирландец на име Молой, с когото се срещал често, и двамата скроили план. Или може би лукавият Молой го съчинил сам. Молой трябвало да отпътува за градчето Санта Крус и, благодарение на влиянието си сред някои местни журналисти, да осигури дискретността на сватбената церемония, която щяла да се извърши веднага щом годениците дойдат. И така, докато Ърнита се опомни, тя вече стояла в кабинета на един епископален свещеник в Санта Крус, който я венчавал. Когато ритуалът свършил, тя се разплакала горчиво. Може би някакво неосъзнато чувство ѝ подсказвало, че е сгрещила. Във всеки случай, сега тя се сблъскала с трудни и мъчителни взаимоотношения, защото така и не успяла да превъзможне схващането, че има нещо срамно в интимното общуване, още повече, че бракът бил таен. Когато ми разказваше всичко това, тя твърдеше, че по онова време не изпитвала никакви желания, но отстъпвала пред страстните щения на съпруга си, само и само да не го огорчи. Дори смяташе, че тази злощастна година на таен брак е допринесла за неестественото ѝ отвращение към половия живот, което успяла да превъзможне чак след няколко години, и то при съвсем различни обстоятелства.

От друга страна, тъй като Америка била още по-надълбоко въввлечена в световния конфликт, разногласията между Ърнита и съпруга ѝ по отношение на войната ставали все по-сериозни и накрая довели до пълен духовен разрыв. И ето че тя се усъмнила в умствените способности и духовната сила на Ленард. А това било опасно, макар и още не фатално, защото и тя, като повечето жени, ако не можела да гледа с уважение съпруга си и да се възхищава от ума му, не би го понасяла повече. Само че сега била омъжена и съзнавала ясно, че след тази крачка няма как да се върне назад.

Семестърът на Ленард свършил и той си заминал у дома, близо до Санта Барбара, за да прекара там лятото. Бил единствен син и, според думите на Ърнита, много привързан към овдовялата си майка, с една дума — мамино синче. Ленард я умолявал да отиде с него в родното му място, където пак щели да се венчаят, този път за пред хората. Както и тя разбирала, било вече невъзможно да пазят брака си

в тайна. А пък и майка ѝ започнала работа в библиотеката и сега не зависела от нея, поне материално. Ето че и служителите от библиотеката, които познавали добре Ърнита и Ленард, взели да се чудят защо годежът продължава толкова дълго. При това те ѝ били дали сватбените подаръци, така че им омръзнало да чакат.

Настъпвало лятото на 1917 година и Америка вече се била намесила във войната. Ърнита все повече се възмущавала от тази война и те с Ленард продължавали да спорят по политически въпроси дори в писмата си. А ето че накрая, за неин ужас, той ѝ писал, че ще постъпи в армията като доброволец, за да даде „своя принос за запазването на демокрацията“. Тя незабавно му отговорила, че не желае да бъде жена на воюващ, и че няма да се омъжи официално за него. Нека Ленард избира между демокрацията и нея, нека каже коя предпочита да запази. И тогава полетели телеграми. Луда ли е? Обича ли го наистина, или не го обича? Разбира ли какво прави? И как може да заема подобна позиция, когато страната е в такава беда? Не обича ли родината си, няма ли у нея капчица патриотизъм? Защо поне не дойде да се обяснят лично? А пък и майка му и писала, че гостите за сватбата вече са поканени и че ако Ърнита не се омъжи за Ленард, ще съсипе живота му. Ако той отидел на война, тя щяла да се грижи за Ърнита.

След като дълго се борила със себе си, накрая Ърнита решила, че щом тъй и тъй е омъжена, защо пък да не отпразнува и официално сватбата. И един ден взела, че си стегнала куфара и заминала за Санта Барбара, където пак се венчали, този път в къщата на Ленардовия чичо. Сватбата била внушителна. Чичото бил държавен чиновник и освен че поканил няколко свои колеги, свалил от едно правителствено здание американското знаме и го окачил над верандата си — обичайното ползване на обществено имущество за лични нужди. След това младоженците заминали за една виличка край морето, собственост на майката на Ленард, която предварително била подредила всичко, като надонесла и много нови, красиви вещи.

„Тя беше много грижовна — каза Ърнита. — И досега помня бележката, оставена на кухненската маса: «Скъпи деца, яйцата и маслото са в хладилника, кафето и захарта в бюфета. БЪДЕТЕ ЩАСТЛИВИ И НЕ СПОРЕТЕ ЗА ВОЙНАТА!»“

Но войната продължавала да бъде символ на сериозните им идейни разногласия. Ърнита смятала, че тя е правата и че Ленард греши. И никой не можел да я разубеди.

„Действително, много преди в Русия да се яви комунизмът, чувствувах, че някъде трябва да настане промяна, да се установи нов обществен ред, при който социалната справедливост ще премахне войната, и си мислех, че това трябва да е някакъв всемирен съюз на работниците или на угнетените. Защо например милионите страдащи просто не напуснеха окопите и не вкараха в тях жалките, надменни, нищожни световни «предводители» — нека те да гинат там? Още преди войната бях обезпокоена от резките противоречия в американското общество и това в края на краищата ме настрои против управляващите класи. А сега войната сякаш доказваше колко слаб и нищожен е отделният човек, как го повличат сили и стихии, които той не може да надмогне и те упражняват над него най-пагубната си власт. Бях напълно убедена, че човек е свободен или поне трябва да бъде свободен — един възглед, от който по-късно трябваше да се откажа. Вярвах също така, че Америка може и трябва да опази неопетнена честта и свободата, на която някога се е посветила. Естествено, осъждах американското буржоазно общество за участието ни във войната и търсех начин да изразя своето дълбоко несъгласие. Но тъй като бях самотна в този край, а и изглежда живеех в такъв щат, в такава страна, където хората не споделяха моето мнение, пък и като виждах поведението на съпруга ми, съвсем се отчаях, че ще мога да намеря някакъв изход. Защо тогава трябваше да споря с него? Какво щях да постигна? А и след сватбата трябваше да се посрещат гости, та няха много време за спорове.“

Ала скоро Ърнита се убедила, че съпругът ѝ се чувства някак неуверен без тези словесни престрелки. Сега вече ѝ се струвало, че те го издигат в собствените му очи, макар и това да не му правело чест. А и не било благотворно за любовта им. Във всеки случай, щом не спорела с него, той ставал неспокоен и сам започвал да я пита какво мисли по този или онзи въпрос във връзка с войната. Ърнита му отговаряла прямо, но без да спори, и не след дълго той заявил, че щом се върне в колежа, ще се постарее да опознае идеите, които тя от години четяла и отстоявала.

Така и сторил, при това толкова усърдно, че скоро и той като Ърнита заклеявявал войната, но от това не се издигнал в очите ѝ. Защото за нея всичко изглеждало прекалено внезапно — едно бързо и стихийно, превращение. Тя не била сигурна, че това е обмислено и стабилно убеждение. Може би нейното физическо и духовно излъчване си бе казало думата. Във всеки случай, когато по-късно се преместили в Бъркли, двамата започнали да се движат в кръг от хора с радикални настроения и скоро се приобщили, поне духовно, към тези, които съзират в основата на войната само зло. Отначало се свързали с представители на Народния съвет за демокрация и мир — организация, която по това време била жестоко преследвана от „стопроцентовите американци“, поддръжници на войната, а по-късно се запознали с членове на Социалистическата партия, която в Америка смятали за още по-зловредна организация^[1].

„Защото какво по-лошо в Америка от един радикал? — задаваше въпроса Ърнита. — Ако знаете колко бързо загубихме уважението на околните! Настъпваха дни на изпитание за политическите и социалните ни убеждения; предстоеше ни да бъдем презрени и отхвърлени от обществото. Но да не мислите, че се притеснявах? По-скоро бях радостна и горда от това, държах се предизвикателно и смело. Следях събитията в Русия и затова ми се струваше, че върша нещо благородно и прекрасно, а и досега мисля така.“

Скоро майката на Ърнита била уволнена от библиотеката заради антивоенни убеждения. Ленард, който бил изпратен на служба в унитариянската църква в Чатануга, след месеца на изпитателен срок бил принуден да напусне, защото при своето ново социалистическо верую „не желал да участва в активната провоенна кампания, която щяла да издигне авторитета на църквата“. Последвало предупреждение от „Мобилизираните жени“, местна патриотична организация: и двамата трябвало да напуснат Бъркли. Ленард бил обявен за вероотстъпник, а Ърнита — за вманиачена, радикално настроена личност. Заподозирали познатите им, следели квартирата им, а самите те били под постоянната заплаха от арест. Уплашена от всичко това, майката на Ърнита купила един акър в птицевъдния район на юг от Сан Франциско, където се преселила и Ърнита със съпруга си — възнамерявали да се препитават с отглеждане на пилета. Мястото нарекли Убежището, защото то било спасителен пристан не само за

тях, но и за други радикали, току-що излезли от затвора или застрашени от арест. И те се заели с птицевъдство, макар че Ленард не бил годен за по-тежък физически труд. И тъй като въобще не съумели да се справят с работата, наложило се да повикат брата на Ърнита, който се заел с птицефермата, а Ленард си намерил работа в едно издателство за религиозна литература в Сан Франциско.

Но ето че избухнала Руската революция — „десет дни, които разтърсиха света“ — и за Ърнита тя означавала сбъждане на всичките ѝ социални възжеления. Победата на Ленин! Теориите на Маркс! Освобождение на света от капиталистическия гнет! Свален е хомотът от обикновения човек! Тогава Съветска Русия ѝ изглеждала като маяк на свободата, като образец на нова и спасителна социална вяра. Отправила взор към Москва, към Ленин и титаничното му дело.

Идеите ѝ се развивали така бързо, че тя вече не можела да споделя възгледите на Социалистическата партия, която на времето я привлякла просто със становището си за войната и за пораждащите я икономически причини. След като постъпила в тази партия, Ърнита скоро разбрала, че тук всичко е закостеняло, мъртво, неспособно да задоволи стремежа ѝ за борба против капиталистическата система, където съзирала зародиша на войната. Така че след като напуснала Социалистическата партия, още преди Октомврийската революция, тя била привлечена от ОИРС — Организация на индустриалните работници в света^[2]. И така, тя съвсем естествено преминала от пацифизма към социализма и осъзнаването на класовата борба, а после от Социалистическата партия към ОИРС, най-боевата работническа организация в Америка, после, разбира се, и към подкрепата на Руската революция, не само защото тя представлявала бунт против една империалистическа война и означавала гибел на царизма, но и защото, както тя го разбирала, това била работническа революция, чрез която пролетариатът установил диктатура и сигурно щял да удържи властта в свои ръце.

Ала колкото и да било странно, погълната от борбата за защитата на членовете на ОИРС, които арестували непрекъснато, тя не забелязала едно такова историческо събитие, каквото било създаването на комунистическата партия в Съединените щати през 1920 година — партията, към която тя принадлежала по убеждения и в която щяла да членува, ако знаела какво представлява. Тогава ѝ се струвало, че най-

смелите и напредничави хора в Америка се борят в редовете на ОИРС, макар че към комунистите сега се присъединило лявото крило на същата тази Социалистическа партия, която Ърнита вече презирала.

„Аз не осъзнах — каза тя по този повод, — че американската секция на Третия интернационал, резултат от победата на болшевишката партия в Русия, е партията, в която действително желаех да бъда.“

В същото време Народният институт на Маркет стрийт в Сан Франциско обединявал противници на войната, поддръжници на Съветска Русия, социалисти, анархисти и членове на ОИРС. Там се помещавали работническо училище, библиотека, театър и чайна на руските емигранти, повечето евреи. От време на време Джордж Сърлинг^[3] и други литературни светила посещавали представленията, а по-радикално настроените журналисти, като Норман Спрингър, дори играели в тях. Преди примирието полицията често нахълтвала там, за да търси лица, укриващи се от военна служба. След войната хайките продължили под един или друг предлог, но винаги се издирвали радикали — хора, които не желаели да мислят така, както изисквали съотечествениците им. Вече като член на ОИРС Ърнита станала секретар на Народния институт и работела денонощно в библиотеката, училището и театъра. Тази благородна цел я вдъхновявала и тя ѝ се отдавала всецяло.

Скоро след като станала секретар, бил арестуван директорът на организацията и бил осъден съгласно закона, насочен срещу профсъюзната дейност, та се наложило Ърнита сама да ръководи института. Полицията, безсилна да смаже организацията по друг начин, решила да обяви зданието за небезопасено и забранила да се устройват там събрания, с което прекратила дейността на института. Тогава Ленард предложил на Ърнита поне за известно време да напусне работа и да си остане у дома. Оплаквал се, че води кучешки живот, че няма изобщо никакъв дом — предполагам, че наистина е било така. Оплаквал се още, че тя обича не него, а само някаква идея.

Ала страстно отдадена на своето дело, тогава Ърнита не желала да се вслушва в такива доводи и освен от работата си не се интересувала от нищо, дори от съпруга си. „Просто ненавиждах семейния живот — заяви тя веднъж. — Бях омъжена от три години и все още не желаех да имам дете и да си стоя в къщи. Боях се, че това

ще ме обвърже, ще промени отношението ми към живота, ще ме превърне в робиня, каквито виждах, че са повечето жени с ограничени средства. Друга, макар и подсъзнателна причина, задето не се свъртах у дома, бе липсата на привързаност към съпруга ми. Макар че хранех известни симпатии към него, аз вече нито го обичах, нито го уважавах истински и това се изразяваше в постоянно раздразнение, което не изчезваше въпреки неотслабващата му нежност към мен. Сега ми се струва, че причината е била в недостатъчната категоричност на неговите убеждения — никога не съумяваше да ми се противопостави основателно. Във всеки случай, чувствавах се духовно по-силна и това ме дразнеше.“

Останала без работата си в института, Ърнита решила да се свърже с профсъюзите, чиято роля в класовата борба била най-съществена според нея. Близко до института се намирало едно ателие, където изработвали рамки за картини, подпори за книги и свещници. Били от дърво, ала приличали на метални: отгоре се наслагвал гипс, от който оформяли орнаменти, оглаждали ги с шкурка, щом изсъхнат, покривали ги с метален слой и ги полирали. За да не се откъсва от работническата среда, постепенно Ърнита усвоила този процес. Но след няколко седмици, преди още да я приемат в профсъюза, гипсовият прах така се набил в дробовите ѝ, че трябвало да се откаже от този занаят. Точно по това време един доброжелателно настроен към нея полицейски агент, който ръководел много от хайките в института, но самата нея никога не закачал, я предупредил, че току-що е издадена заповед за арестуването ѝ с обвинение за участие в нерегистриран профсъюз. Това вече ѝ се сторило прекалено, защото тогава в Америка едва ли било останало нещо, което си заслужавало затвор, най-малкото пък свързано с института. И тъй, тя пак се укрила в Убежището.

Но тогава се притеснила от друго. Разбрала, че е бременна за втори път, но поради здравословното си състояние вече не можела да абортира. Трябвало да се примири, но затова пък започнала да излива яда си върху Ленард, защото знаела, че той вижда в децата спасение на брака им.

„Гледах го и си мислех — каза ми веднъж Ърнита: — нима си въобразяваш, че ти и детето ти, потребностите и желанията ти ще могат да заменят моите пориви, стремежа да служа на по-висши идеали!“

Но детето се родило, а няколко седмици по-късно Ленард пострадал при автомобилна злополука. Поканили го да изнесе проповед в една по-отдалечена църква и след службата, както си вървял към автобусната спирка, отзад го блъснала кола. Близко три месеца лежал с гипсиран крак и Ърнита изоставила всичко друго, за да се грижи за него и за детето, на което са посветила със същата добросъвестност, каквато влагала във всяко начинание. За известно време се отдала изцяло на майчински грижи, макар да страдала при мисълта, че когато в Русия се ражда нов строй и сега е времето да служи на това велико дело, тя трябва да остане в Сан Франциско, обвързана с нищожни семейни задължения.

По-късно, когато детето поотраснало, радикалите в Америка (и особено в Сан Франциско, което било важна за нея) започнали да организират техническа помощ за Съветска Русия. Във връзка с това тя ми каза:

„Възмущавах се от лъжливата и самодоволна политика на нашето правителство, което заявяваше, че уж не спъва с нищо новата съветска власт в Русия, а в същото време изпращаше хора и оръжие да «защитават нашите интереси» и снабдяваше японците и англичаните с оръжие за нахлуване в Русия. Тия факти, разбира се, научавах от радикалите.“

Ленард усещал тревогата ѝ и тъй като се опасявал, че тя ще направи някоя безразсъдна крачка с неприятни за него последици, изпреварил я и предложил двамата да участвуват в организирането на техническа помощ за Русия, тъй като точно по това време Ленин издал призив за сформирането на една американска инженерна група, която да спомогне за полагане основите на мощна въгледобивна и стоманодобивна промишленост в Централен Сибир (Кузбас). Групата трябвало да отплава за Русия колкото може по-скоро. Когато научила, че с инженерите и техниците ще заминат и други служители — деловодители, счетоводители и секретарки, Ърнита се въодушевила много. И понеже вече имала опит като счетоводителка, стенографка и секретарка, тя решила, че е напълно подходяща да участвува в това начинание. А когато Ленард видял колко е ентусиазирана, заел се с характерната си проникателност и усърдие вечерно да учи счетоводство, за да тръгне с нея, в случай че тя реши да замине. Естествено, нито Ърнита, нито Ленард знаели руски, но това нямало

значение, защото щели да живеят и работят в американска колония. И макар че отначало нямало да получават пари (първата година трябвало да живеят на собствени разноски), Ърнита твърдо решила да замине; искала „да пожертвува“, както казваше тя, нещичко за великото дело. Заради това дело, а и заради самата Ърнита, Ленард пожелал да тръгне с нея.

Колкото до детето, при наличието на две баби, готови да се грижат за него, Ърнита не виждала защо да не го остави в Америка, Та нали не заминавала завинаги, казвала си тя, когато се мъчела да оправдае съвестта си. След време може би щяла да вземе детето в Русия или пък тя да се върне. Но обикновено избягвала да размишлява за това надълго и нашироко, първо, защото пред нея стоял един етичен проблем, който не можела да разреши удовлетворително, и, второ, за щото още нямали покана да заминат. Но когато били напълно готови, дори вече имали и средствата — една част спестени, други, взети назаем от майката на Ленард, — а и детето станало на година и половина, получили покана за Кузбас, в Централен Сибир.

„И тогава започна истинското изпитание — разказваше Ърнита. — Защото макар да си мислех, че съм вътрешно подготвена, щом дойде време да замина, стана ми непоносимо тежко. Не можех напълно да оправдая себе си за това, че изоставям детето. Ала благородната цел и необикновеното пътешествие ме примамваха. В този критичен момент не друг, а майката на Ленард настоя да тръгнем и да й поверим детето. Винаги в подкрепа на сина си, каквито и да са разбиранията му, сега тя бе всецяло отдадена на идеята, но не че я осъзнаваше, а само заради Ленард. Може би потъпквах майчинския си дълг, но в този труден момент това ми се струваше единствената възможност не само да избягам от участието на домакинята, затворена в къщи, но и да служа истински на хората, да докажа, че една майка може да се посвети и на общественото си призвание и пак да бъде добра майка.“

Тук си позволих да й кажа, че в случая не се е проявила като особено грижовна майка, както и сама бе признала. А тя отвърна: „Разбира се, съзнавам, че освен въодушевление при мисълта за Русия аз изпитвах и желание да избягам от един монотонен брак с човека, който не отговаряше на представите ми за истински мъж. За мен нямаше значение, че приятелите ни ме гледаха с любопитство и ме

осъждаха заради детето, нито че мама, макар да не се издаваше, явно изпитваше чувство на вина, задето ме е направила такава със своя вечен бунт срещу установените порядки. Бях запалена от новата идея и при все че страдах от всичка това, заминах за Русия. С мен дойде и Ленард.“

Но щом веднъж тръгнали на път, сякаш някакъв товар паднал от плещите ѝ. Струвало ѝ се, че се е възродила. Била подготвена за трудностите, та всичко ѝ се сторило по-леко, отколкото си го представляла. Вярно, че още първата нощ в Петроград се принудили да спят на пода в чакалнята на една гара, а после Ърнита се разболяла от черния хляб и колбасите, единствената храна тогава. През всичкото това време, докато лежала със силни болки на леглото без пружина и дори без дюшек в един опустошен хотел, където нямало нито електричество, нито вода, тя все пак изпитвала гордост, че служи на делото, макар че тогава не била направила още нищо.

„И ето че посред нощ, след първия или втория ден — продължаваше да разказва Ърнита, — в стаята, където лежах с други болни, влязоха лекар и сестра в бели престилки, със свещи в ръце. Когато отворих очи след трескавия унес, реших, че умирам и вероятно такъв е руският обичай да погребват умрелите. Но изнемогващият от умора лекар, който се грижеше за нас, се успокои, щом разбра, че не съм болна от холера, и не си губи дълго времето с мен. Тъй или иначе, не се наложи да ме погребват по руски обичай.“

Но това все още било началото. Дошли през август 1922 година, когато руската държава се намирала в много тежко положение. Едва сега вече успявали криво-ляво да се оправят с глада, парите били обезценени и трудът се заплащал с купони. Железниците били в окаяно състояние. Отрядът от ентузиастични трябва да пътува две седмици със специален влак, за да се добере до Кемерово в Кузбаския каменовъглен басейн — сърцето на Сибир. Гарите по целия път били претъпкани с нещастни хора, дрипави, гладни, повечето бездомни и болни, а с тях бездомни и болни деца, много от които умирали от глад. Вилнеела и холера. На една гара близо до Омск, докато разберат каква е тая група, местните власти ги държали два дни под карантина. По-късно влакът отново спрял, този път край една морга, където донасяли труповете на умрелите от холерата и оттам ги товарели на открити вагони! И едва след енергичните протести пред местните власти, които

най-сетне успели да разберат що за група са тия хора, влакът продължил нататък. Освен това с профилактична цел им било забранено да ползват тоалетните на влака и трябвало да влизат в неопикуемите тоалетни по гарите. За щастие, имали своя походна кухня и готвачи, та макар, и понякога с трудности, приготвяли храната, която носели със себе си.

Ърните ми описа пристигането им в Кемерово.

„Тази част на града, където са мините, е разположена по хълмовете, които гледат към река Том; горите наоколо вече пъстрееха в алено и златисто. Усещаше се студеният полъх на есента. Чудя се дали щях да издържа, ако я нямаше тази смайваща хубост на природата. Още с тръгването от Ню Йорк аз се заех със секретарската работа в организацията и макар че тя се състоеше най-вече от дреболии, бях щастлива, че върша нещо. В колонията цареше хаос — квартирите не стигаха, ръководството не можеше да се справи, хората недоволстваха, защото не бяха очаквали такива трудности. Мъжът ми предвидливо беше взел със себе си един широк дюшек и на него лягахме напърно четирима души — аз и Ленард и главният инженер със съпругата си. Спахме така цял месец, докато не ни устроиш някак. Мръсотия, хлебарки, дървеници, лоша храна, недоволство, безпорядък, враждебност от страна на обеднялото население, подстрекавано от белогвардейците, които бяха ръководили, а и досега ръководеха промишлеността — всички тия неща съществуваха и аз не можех да се примиря с тях, но те не ме обезкуражиха. Защото чувствах, че най-сетне съм заета с великата задача да се внесе в света един нов, подобър строй, за който толкова дълго бях мечтала. А още повече, когато разбрах, че съм много необходима, което тогава за мен беше огромно щастие. Защото винаги бях ненавиждала домашната робия, а ето че тук бях напълно освободена от нея и се чувствах невероятно облекчена. Не само това, но и моята мечта да бъда свободна като мъж и да работя за цялото човечество, дори и при такива трудности, започваше да се сбъдва.

А после дойде зимата, истинска руска зима, със сняг, люти ветрове и сух, ала пронизващ студ. Руската администрация, донякъде враждебно настроена поради «белите» елементи, които още заемаха ръководни длъжности, предостави на американската организация най-неподходящата част от една голяма обществена сграда и там беше

толкова студено, че работехме с палта, валенки и кожени шапки. Освен това работехме по цял ден, а получавахме само руския пайок — дажбата, въведена в периода на военния комунизъм; състоеше се от хляб, картофи и малко месо.“

Ърнита била едновременно секретарка, машинописка, библиотекарка, завеждащ кореспонденцията, контролорка, помощник-счетоводителка и какво ли не още, но вършела всичко с желание. Сега вече двамата с Ленард имали стая в най-хубавата къща на града, където живеели американските инженери и специалисти. Но когато вечер се връщали у дома, там било толкова студено, че не им оставало друго, освен да спят. Въпреки надеждата, че при една такава промяна животът със съпруга ѝ ще, стане по-поносим, докато били заедно — на работа, в столовете, у дома, — тя все повече се дразнела от присъствието му. Характерът и разбиранията на Ленард я вбесявали, както преди. А за лошо ли, за добро ли, но там имало млади американски, а и чуждестранни специалисти, някои от тях красиви, дръзки, предприемчиви. Както скоро забелязала, повечето нямали нищо против да завържат любовни връзки със своите другарки, а някои я ухажвали романтична и спечелили благоразположението ѝ със своите достойнства. И макар отначало да се съпротивлявала на чувствата си, изпитвала радост от присъствието на един млад инженер, който я привлякъл с ума и външността си, и тя решила, че може да намери щастие с него. Тази промяна събудила у нея тревожни мисли за собствената ѝ нравственост. Нали доскоро била войнстваща моралистка! А сега пред нея стоял въпросът какво всъщност значи морал. Била ли длъжна да го съблюдава и защо? Смутена и дълбоко развълнувана от това ново състояние, Ърнита неволно започнала да си спомня собственото си държание в миналото. С години укорявала Ленард и другите мъже заради необузданите им инстинкти, а ето че сега самата усещала подобни пориви.

„Аз наистина изпитвах дълбок душевен смут — сподели тя. — Имаше дни и нощи, когато се овладявах и се питах с какво съм различна от ония, дето някога бях оскърбявала. Не бях извършила нищо грешно, според както разбирах тогава греха, но нали съзнавах тайното си желание да прегреша.“

Ала всички тези размишления на Ърнита били напразни, защото я довели единствено до самопризнанието, че явно не е такава, за

каквато се е смятала. Виждала сламката в чуждото око, но не и гредата в своето. Сега разбирала, че някога е отблъсквала Ленард само защото не го е обичала истински. Тези мисли съвсем не били приятни. Те я пробуждали със стрелите на обвинения, напоени с отровата на самопрезрението. Но това не потушило новите ѝ пориви. Те ставали непреодолими, събуждали у нея мъчителни копнежи. Младият инженер я привличал все повече, присъствието му я вдъхновявало. Неизменно влюбеният в нея Ленард скоро доловил това. Но тя се стараела да прикрива чувствата си и той не можел да я упрекне, ала ѝ показвал с държанието си, че забелязва промяната в нея. Изглеждал потиснат, все по-често изпадал в униние.

През януари 1925 година, удовлетворено от дейността на американските специалисти, съветското правителство им поверило организацията на промишлеността в Кузбас, а те от своя страна отстранили от ръководството белогвардейците, които чрез измама се задържали там. Всъщност из тези места преди години се водили едни от най-жестоките боеве с Колчак, и някои от неговите хора все още се намирали тук. При тази нова организация Ленард бил назначен за главен счетоводител, но тъй като не знаел руски, задачата му се сторила непосилно тежка. По същото време, или малко по-късно, в съответствие с Новата икономическа политика (НЕП), въведена от Ленин, и в колонията вече заплащали с пари вместо с купони, та ревностните привърженици на „чистия комунизъм“, към които принадлежали Ленард и Ърнита, решили, че Русия е изменила на това, което те смятали за „чист комунизъм“. И тъй като защитавали тази идея по-разпалено и от самите руски комунисти, започнали да се противопоставят на промяната, смятайки я за грешка, макар че по-късно Ърнита признала на всеослушание, че се е заблудила, водена от сантиментални подбуди.

Друго обстоятелство, предизвикало немалко вълнения и вражди през първите две години (в такава колония човек не можел да остане безучастен) било засилващото се разногласие между американските комунисти и членовете на ОИРС, първоначално обединени от общото си смело начинание. Защото след победата на революцията руските комунисти се стремели към градеж, а не към разрушения, и се нуждаели от специалисти и делови организатори, които не само желаят, но са и практически способни да строят новата държава; на тях

не им трябвали водачи на стачки, докато близо една трета от колонията се състояла от членове на ОИРС, способни единствено на това, без да имат почти никаква представа за великите съзидателни идеи на Маркс и Ленин. Те пристигнали с представата, че им предстои да взривяват, а не да строят или опазват нещо, но ето че тук нямало какво да се взривява.

Освен това в организационния комитет на американската колония имало двама враждуващи ръководители — членове на ОИРС — и двамата властни мъже, които на времето най-активно набирали доброволци и затова не било лесно сега да ги отстранят. Всички от колонията били вложили парите си в това начинание и били дошли тук с надеждата да видят осъществена своята идея за една демократична индустриална република. От друга страна, немало били и комунистите, пламенни привърженици на Ленин и неговата политика. Възникнали разпри. Членовете на ОИРС смятали, че в ръководството липсва демокрация и недоволствували най-вече от това. Според тях съществувала автокрация, а те настоявали самите работници да управляват производството. Но работниците не били нито специалисти, нито администратори. Нямали управленчески усет и познания и следователно не могли да ръководят. Членовете на ОИРС направили няколко опита, при които станало напълно ясно, че идеята е несъстоятелна. Теорията им за управление включвала и условието да се решават на общи събрания почти всички технически, както и обществени въпроси, но освен че се губело много време, така се стигало и до спорове, обиди и заплахи, че ще хвърлят някои от руските инженери в реката, докато накрая на всички, само не и на тях, станало ясно, че положението е нетърпимо и съвсем нелепо. Така че когато след посещението на един комисар от Москва руското правителство поверило на колонията управлението на производството, при условие то да стане доходоносно, новият директор, един способен холандец на име Рутгерс (той си бил осигурил подкрепата на всички, които не членували в ОИРС), сложил край на това безразсъдство и организирал промишлеността в Кузбас подобно на другите индустриални отрасли, подчинявайки се на законите на Съветската република.

„Това бе тежък удар за другарите ми от ОИРС! — отбеляза Ърнита. — А също и за моите идеалистични възгледи! В Сан Франциско напълно споделях принципите, които ръководеха ОИРС, та

дори тук, в Русия, дълго ми се струваше, че не ще променя възгледите си. Но ето че започнах да виждам нещата другояче. Само че още поддържах групата на ОИРС в спора ѝ с комунистите, може би от сантиментални подбуди. Защото, макар че американските и чуждестранните съмишленици на Съветите наистина излязоха прави, в случая те се показваха дребнави и фанатични, като се отнасяха с членовете на ОИРС по-строго, отколкото те заслужаваха.“

И все пак дошло време, когато въпреки съчувствието си не можела повече да остане на тяхна страна. Както ми ги описа, те били доста безотговорни и не се интересували много от реалните задачи на градивния поход, толкова насъщен за тогавашна Русия, а били най-вече загрижени за собствените си права и привилегии, та, ако щете, и за волността и демокрацията. И тъй, накрая Ърнита решила да скъса с тях, не съвсем рязко и открито, а постепенно да премине категорично на страната на новото управление, защото била сигурна, че тези хора ще направят много повече за Русия, отколкото членовете на ОИРС биха могли — дори ако се стараят.

Този път, дали поради предпочитанията на жена му към тази поумерена група, или защото взел да се съмнява в привързаността ѝ към него, Ленард проявил единомислие с членовете на ОИРС. Очевидно тяхната груба праволинейност и смелост въздействали на сантименталната му натура. Неизменен защитник на победените, той обичал да се представя и за герой.

„Мисля, че така се издигаше в собствените си очи до драматична висота — каза Ърнита. — И все пак — добави тя — трябва да съм посправедлива към него, защото тогава той бе искрено огорчен от безпощадното отношение към членовете на ОИРС, които заради една стачка бяха лишени от продоволствената дажба за месеца. Поискаха да се върнат в Америка, но Рутгерс, новият директор, беше в Москва по това време, а главният инженер, един руски комунист, не поемаше отговорността да ги пусне посред зима.

Помня, че една вечер се отбихме с Ленард в бараката им — разказваше ми тя. Беше им останало нещичко от последния месечен пайок и те си готвеха на зиданата руска печка. Прозорчетата на помещението бяха покрити със скреж. Тютюнев дим, мръсотия, разхвърляни нарове. И ожесточен спор. Аз мълчах тягостно — вече не можех да се съглася с тяхната позиция. Но ми стана мъчно, защото

бяха все хубави, честни хора. И както едно време в Сан Франциско, пак запяхме «Ще си в палат... на оня свят»^[4], но за мене сега го нямаше предишното очарование на тая песен. Тъжно ми беше, защото съзнавах, че вече не съм «уобли»^[5], а комунистка. И когато накрая окончателно ги изоставих, те също се огорчиха много. Защото поражението бе хвърлило сянка на униние върху тях. Но напролет те почти всички се върнаха в Америка или поеха към други краища на Русия.“

Тогава Ленард също пожелал да заминат. Защото той явно забелязал ухажването на младия инженер и се опасявал да не излезе нещо сериозно, което съвсем да унищожи брака им. Нима изобщо имал някаква власт над нея? А и в Америка останали майка му и детето. Но по това време Ърнита не си и помисляла да тръгне. Много неща вече я задържали тук и тя се оправдавала с това, че не иска да наруши двугодишния си договор, че е необходима тук. И Ленард може би ѝ повярвал. Но главната причина бил младият инженер, когото отначало само харесвала, но сега била влюбена в него. Покорили я силата на духа му и младежката му романтичност. Бил завършил Корнуелския университет и бил комунист. Двамата водели дълги разговори за ОИРС, за проблемите на Русия, за комунизма и за Ленин. Той се интересувал от личността на Ленин и вярвал в неговата програма. Разбирал, че за да успее Русия, и по-специално тяхното предприятие, трябва да имат силни, практични хора (практични във всичко, освен в своите романтични идеали), които ще съумеят разумно, непоблазнени от лична изгода, да отдадат труд и мисъл за благо на тази страна. И, както посочвал той, имало такива хора: Рутгерс, италианецът Ди Полки, американецът Симпсън, финландецът Гревензинг, които били готови да работят едва ли не даром. А колкото до членовете на ОИРС, той смятал, че не са способни на такава самоотвержена и дисциплинирана поддръжка.

Не само външността му възхищавала Ърнита. Тя била завладяна от неговия ум и всеотдайност, от деловия му характер и постепенно осъзнала правотата на комунистите. Въодушевена от мисълта за този нов свят, тя вече виждала тук само хубавото и значимото. Животът най-сетне ѝ се сторил прекрасен. И то къде? В Сибир!

Някъде по това време пристигнало известие, че в Ню Йорк са арестували членовете на комитета, организирал заминаването в

Кузбас. Америка започвала борба против комунизма. Ленард, който се измъчвал тук, а и жадувал да види сина си, предложил на Рутгерс да го изпратят като свидетел на защитата. Понеже имало голяма нужда от свидетели, директорът се съгласил. И тъй, през юни 1925 година, когато в Кемерово всичко разцъфвало с едва ли не тропическа пищност. Ленард заминал и Ърнита най-сетне останала сама. Сега можела свободно да бъде с човека, когото обичала, доколкото позволявали трудните условия в тази своеобразна колония. В своето увлечение тя вече не чувала укорите на съвестта и гласовете от миналото.

„Представете си една любов в Русия, в Сибир, и то сред този странен, удивителен народ! — писа ми веднъж Ърнита, когато ми разказваше за тези години. — Любовта ни разцъфтя сред външна оскъдица, която сякаш не достигаше до тези хора, защото възприемат живота по-иначе. Те гледат на любовта и измяната с някакъв фатализъм, а оттам — по-примирено и равнодушно. Защо да се противим на това, което вече е станало? «Случва се» — обикновено казват руснаците. Или пък: «Така е то.» Тормозиш ли се от живота си и вече не издържаш, ставай и тръгвай! Защо пък не! То се знае, едни ще изтлеят, други ще жалеят... Но нали пък нови ще се раждат. И с теб, и без теб все някой умира и някой по него жалее. Защо тогава да се огорчаваме, че едни губят, а други печелят? Приемай живота такъв, какъвто е. Върви натам, накъдето те тегли душата, и дано оная сила, дето те окриля, каквато и да е тя, те опази от беда. Ето житейската им философия, и мисля, че не съм съвсем несправедлива към тях, като я изразявам по този начин.“

И така, младият инженер вече можел безпрепятствено да ухажва Ърнита, а тя го слушала благосклонно, макар че дори и сега, казваше тя, не смеела да скъса с миналото.

„Трябваше ми време да поразмисля и затова в продължение на месеци не стигахме по-далеч от дълги разговори.“

Но тогава се заизсипвали писмата на Ленард (от Ню Йорк, а по-късно от Сан Франциско), в които той я увещавал да се върне у дома, ала това само я тласнало в противоположната посока. Макар че Ленард сам си отишъл, той явно не можел да се примири с мисълта, че бракът им непрестанно продължава да се руши. Понякога й припомнял мигове от някогашните дни, пишел й за детето, за това, че то се нуждае от нея,

с което я жегвал, причинявал ѝ болка. В следващото писмо пък я укорявал. Но тук я заобикалял този нов и непознат, вълнуващ и загадъчен свят, а до нея стоял човекът, когото обичала. Тя жадувала за тази любов, защото за пръв път чувствата я завладявали изцяло. После работата ѝ. И личната свобода. А само като си помислела, че там, в Америка, пак ще я погълне сивотата на дребнавите семейни проблеми. Искала да се оправдае някак, като си внушавала, че и Ленард, и синът ѝ могат без нея. Писала, че когато действително стане нужна на детето, ще го вземе при себе си, като в същото време добавила, че няма да го отнеме от баба му, ако тя настоява да го гледа. (Това било, разбира се, извъртане.)

Изминала още една люта зима, но Ърнита я понесла все пак по-леко, обзета от пламенното чувство, от трепетите на любовта. Сега тя живеела в малка стаичка в огромното, неугледно общежитие, изградено от самите тях — сглобяема дървена постройка, чиито стени били като от картон — и най-слабият шум прониквал свободно, дори кънтял по-силно. Сякаш давали подслон на всички дървеници в околията. А и място не достигало и тя била принудена да живее заедно с една учителка, нейна позната от Сан Франциско, интелигентна жена, която, макар и не в първа младост, също изживявала тук своята голяма любов. След време те двете почти безгласно се споразумявали за часовете на срещите си. И така те четиримата се чувствали истински щастливи сред мръсотията и шума на този многолюден дом. Добре че на следващата пролет Ърнита и приятелката ѝ получили просторна стая в една от новите кокетни дървени къщички край гората над Кемерово, и в този дом тя била безкрайно щастлива. Храна, дрехи, удобства: нима това имало някакво значение? Сега любовта ѝ била над всичко (дори тук, където дошла да работи всеотдайно), Съзвучните настроения и мечти, илюзиите на влюбените, които разгарят пламъка на две души — това било едва ли не всичко, което я вълнувало сега.

А писмата на съпруга ѝ все повече я обърквали. Ленард ѝ пишел, че е нещастен. Бил в Америка с детето и майка си, но тя му липсвала. Сега не можел да живее без нея. А тя пък вече съзнавала, че никога не ще може да се върне при него. Това щяло да ѝ донесе само отегчение и страдания. Раздвоявана между любовта и някогашните си разбирания за морал, тя започнала да съжaliaва Ленард и да изпитва угризения към детето. И въпреки силните си чувства Ърнита решила да се върне в

Америка през лятото. Защото какво всъщност е свободната любов? — питала се тя. Осмелява ли се човек да изостави окончателно клетвените брачни задължения? Завинаги ли си обвързан? Понякога, измъчвана от тези мисли и от жаловитите писма на Ленард, тя сновяла из стаята и не можела да намери покой. „Това мое пуританско съзнание“ — сподели тя.

Лошото било, че писмата пътували по цял месец и затова било почти невъзможно да отразяват навреме променливите им настроения. Защото тъкмо когато решавала да напусне своя любим, и без да споменава името му, разбира се, уведомявала съпруга си за това, получавала от Ленард писмо в отговор на настояването ѝ, че няма да се завръща в Русия, защото е безсмислено: всичко между тях било свършено. Или пък в мига, когато загатвала как може би ще успеят да се помирят при известни уговорки, той заявявал, че последното ѝ писмо слага край на отношенията им: нямало да се върне. Накрая обаче винаги пишел, че наистина не може без нея и трябва да му позволи да се върне. И тъй като съвестта продължавала да я мъчи, най-сетне тя се съгласила.

И още нещо я подтиквало към това решение — характерът на младия инженер. Вече започвала да съзнава, че е твърде млад, всецяло погълнат от планове си за бъдещето, и поради естественото непостоянство на младостта неспособен да почувствува колко важна е за нея взаимната преданост. С една дума, започнало да ѝ се струва, че за него това никога не е било трайно чувство или пък след време е решил, че не си подходжат. Та и кой ли опазва пламъка докрай? Поскоро тази страст (или любовно въодушевление, или обожание, наречете го както щете), за него била краткотрайна. И тъй като знаел за нескончаемите спорове със съпруга ѝ, за някои подробности, които споделила, имал повод да ѝ намекне, че няма да ѝ пречи, ако тя желае да се помири с Ленард, а тъкмо това тя най-малко искала да чуе.

„Но има и още нещо — каза Ърнита. — Инженерът бе виждал Ленард и знаеше за детето ми. Освен това може би не харесваше или направо не понасяше някои мои прояви. Не смея да твърдя. И все пак онези сибирски дни и нощи с него бяха чудесни! Разходките и разговорите ни сред вихрите и снеговете! По някой път пак ме пронизва болка, така силна, че не смея да обърна поглед назад, да си спомня подробности.“

От друга страна, за нейна изненада и удовлетворение, Рутгерс, директорът, вече гледал на нея като на най-ценен помощник. Защото тя не само работела като секретарка, счетоводителка, машинописка и регистраторка, но умеела въз основа на записки да изготвя отчети или доклади. Благодарение на това се чувствувала по-уверена. Тези обстоятелства я накарали да се съгласи. Рутгерс, който знаел за личните ѝ тревоги, искал да телеграфира на Ленард и да го посъветва да се върне заедно с майка си и детето. Предложил му по-добра служба, а нея се постарал да убеди, че ако толкова иска свободата си, в Сибир ще се чувства по-независима, отколкото в Америка.

Ърнита послушала съвета му и също писала на Ленард да дойде в Кемерово, като му предложила компромисно решение: макар че нямало да живеят заедно, поне щели двамата да се грижат за детето. Но той отговорил, че ще се върне само ако тя се съгласи да живее с него. Заявила му, че не може и не иска. Някогашният ѝ живот бил мъртъв. Дори мисълта за миналото я ужасявала. И Америка, с нейните условности, също била мъртва за нея.

„Но не си мислете, че през тия две години не съм служила предано на съветското правителство — каза ми веднъж Ърнита. — Както и моят инженер. Раздавахме се всецяло. Студ, храната оскъдна, но какво от това! Роклите и кожените ми палта станаха на нищо, бельото ми — на парцали. Но кой ти гледа. Хранеше ме и ме топлеше един идеал. Сега ме владееха духът и мечтите на Ленин, доколкото ги разбирах. Той, само той — виждах ясният му поглед — бе съумял със себеотрицание да поведе една от най-великите битки на човечеството. Мисля, че обикнах Ленин в мига, когато узнах за него. Никога не съм го виждала. Дори не посмях да отида и да го погледна в мавзолея на Червения площад в Москва. Знаех, че ще заплача.“

Но в края на втората година договорът на нейния принц изтекъл и той решил да се завърне в Ню Йорк. Там навярно го чакало момиче, както и родителите му, а и добра служба. Ърнита била така влюбена, че заминала с него в Москва и там прекарвали цял месец заедно, докато чакала от Ленард отговор на последното ѝ предложение; в случай че не искал да се върне, както ѝ писал преди месец, тя щяла да си отиде в Америка.

„Не зная кое ме подтикна към това решение: може би укорите на съвестта или майчинският дълг, или може би единствено

примирението, че губя любовта си — каза Ърнита. — Не се оправдавам.“

И тъй, те прекарвали цял месец в Москва, докато той уреждал заминаването си. Същевременно Ърнита започнала да работи в една от големите международни комунистически организации, разпространяващи по света комунистическото учение. И както в Сибир, тя пак вършела много неща: била машинописка, библиотекарка, коректорка и преводачка, а при необходимост изнасяла и доклади. И след повече от две години, прекарани в глухите сибирски дебри, тя открила, че културният живот в Москва е увлекателен и прекрасен.

След заминаването на любимия ѝ настъпила самотата. Но Ърнита пак променила решението си: не можела и не искала да се върне в Америка. Не. Настоявала, по-скоро съгласна била той да отиде в Русия, но не и тя да се върне при него. Междувременно получила телеграмата му, с която питал дали ако дойде, тя ще се съгласи да живеят заедно. След два дни на терзания тя се принудила да му телеграфира: „Не съм съгласна. Заминавам в Сибир.“ Последното решение се дължало не само на внезапното ѝ отвращение при мисълта да заживее с мъжа си, но и на увещанията на Рутгерс, който тогава се намирал в Москва — молел я да се върне, за да помогне за организиране на управлението на една нова мина, която предприятието току-що поело. Тя се съгласила заради интересната работа, както и заради възможността да избяга от съпруга си, Рутгерс я уверявал, че му е крайно необходима, и при душевния ѝ смут отдалеч Сибир ѝ се сторил като родно място. Нали там намерила свобода и обич. Там изживяла своето най-голямо щастие. На следващия ден тръгнала за Кемерово, символ в представите ѝ на духовна свобода и блаженство.

„Беше през декември — разказваше ми тя — и за пръв път пътувах в Русия «на меко» (така казват на първа класа, за разлика от втора или трета). По това време много от железопътните линии бяха преустроени и имаше първа, втора и трета класа вагони. Пък и Кузбаското предприятие плащаше пътните ми.“

Когато пристигнала, Кемерово било затрупано в сняг. Но най-лошото било, че съквартирантката ѝ подслонила при себе си своя любим, без да я пита, а тогава нямало друга свободна стая. И тъй като била поставена пред свършен факт, Ърнита приела създаването се

положение и заживяла при тях. „Те се държаха много мило с мен, и аз бях толкова отчаяна и нещастна; затова дори общата стая ми изглеждаше като дом.“

Но ето че пристигнала нова телеграма от Ленард, с която ѝ съобщавал, че пристига! Не успял да понесе раздялата. Тя трябвало да го приеме. А през февруари получила покана от Международната комунистическа организация да се върне в Москва и да работи там. Подготвял се пленум на Централния комитет на Комунистическата партия и била необходима техническа помощ. В това отношение Русия имала много малко квалифицирани служители и тъй като дотогава Ърнита вече знаела да говори и пише на руски сравнително добре, можела да окаже ценна помощ. Така че въпреки доскорошното си решение никога да не живее с мъжа си, телеграфирала на Ленард, че ще го посрещне в Москва.

Когато отново пристигнала в столицата, тя ѝ се сторила много красива. Старинните дворци, блестящите църкви, Кремъл, Китайгород! Заедно с една млада немкиня, която говорела слабо английски, получили стаичка в „Лукс“, голяма, безразборно строена сграда — своеобразен хотел с общи кухни и бани на всеки етаж — в нея живеели повечето дейци на Комунистическия интернационал, и въпреки всичките ѝ тревоги тук животът се оказал доста поносим. Работата ѝ във връзка с партийния пленум била вълнуваща — в Кремълския дворец тя се запознала с всички видни дейци на Комунистическия интернационал и на съветската комунистическа партия. (По това време Ленин вече не бил между живите.)

Скоро пристигнал Ленард, който изглеждал блед и угрижен. Обяснил, че е дошъл само защото, когато получил телеграмата ѝ да не идва, вече бил уредил пътуването си и нямало как да го отмени. А освен това все още се надявал, че ще подобрят отношенията си. Не могат ли да живеят заедно в името на детето? Сигурно било възможно. И нямало ли да бъде така по-добре? Каква полза от тази мъчителна неустановеност? Но сега вече тя не била склонна на отстъпки и снизхождение. Вярно, че изгубила любимия си, но изгубила и всякакво желание да се върне към предишния живот. И колкото повече настоявал Ленард, толкова по-нещастна се чувствала тя. Все едно да се погребее жива. И макар че предишната ѝ нерешителност се дължала на

опасенията да не нарани Ленард, сега, когато му било най-тежко, тя си обещава да бъде непреклонна.

„Не зная как съм могла да бъда толкова жестока — разкайно сподели веднъж тя. — Пристигна, аз го посрещнах и макар че не се карахме, най-сетне си излях всичко, което ми се бе насъбрало — за сватбата, за Америка, за възгледите му и не знам какво още! Казах му, че никога, никога не мога и не искам да живея с него. След няколко дни, обезсърчен, той отиде сам в Сибир, за да заеме мястото, което Рутгерс му беше обещал. А аз, разкъсвана от противоречия, останах в Москва; все пак чувствавах, че животът трябва да ми поднесе нещо повече. Може би го заслужавах, може би не, но такъв, какъвто е животът — игра на случайности — човек има право да се надява на всичко. А и имах желание още да работя в Русия. Така е, цял живот отказваме на другите нещата, за които сами копнеем. Често съм си мислила за това. Съжалявах, че се държах зле с Ленард, и все пак почувствах облекчение при заминаването му. После взеха да ме измъчват мисли за някогашните дни, за детето, за цялата ми жестокост. И още ме измъчват.“

Ала за нейна изненада разбрала, че в Кемерово Ленард е намерил сродна блуждаеща душа — млада американка, която, подобно на Ърнита, използвала и възможността да се освободи от един незадоволителен брак в Америка. Но сега Ърнита доловила, че с невероятната си и „толкова човешка непоследователност“ Ленард оказва морална подкрепа на другата, макар че осъжда Ърнита за същото поведение. И донякъде благодарение на подкрепата му жената наскоро получила развод (тогава в Русия тези дела се уреждали бързо) и заживяла с Ленард. Разбира се, Ърнита узнала това много по-късно. Засега само усетила, че не след дълго писмата на Ленард от Кемерово зазвучали някак бодро. Забелязала, че не настоява вече да отиде в Кемерово поне да го види, щом свърши пленумът.

Но ето че съвсем неочаквано за Ърнита през юли в Москва пристигнала майката на Ленард с детето им. От благоприличие, и най-вече заради сина си, Ърнита решила да си вземе едномесечен отпуск, за да ги заведе в Кемерово. За майката на Ленард и детето Рутгерс предоставил една кокетна къщичка край брега на реката. Ала скоро Ърнита разбрала, че е направила фатална крачка. Защото докато я нямало, Ленард си живеел щастливо със своята любима и се бил

поотърсил от своите предишни терзания, а нейната поява само щяла да отвори старите рани. Дълбоко в душата си той й бил верен и още се надявал тя да се върне при него. Но на другата не казал нищо, дори нощем бил с нея, а през деня увещавал Ърнита да се върне при него.

Все пак заради майката на Ленард и детето, както и в името на предстоящата интересна работа при Рутгерс (освен това още не знаела за съществуването на другата) Ърнита решила най-сетне да остане и да се помири с мъжа си. Но тъкмо в този момент се случило нещо, което я накарало да промени решението си. Един ден съквартирантката й, същата, с която живяла след заминаването на Ленард, най-неочаквано започнала да я укорява, че макар да не обича мъжа си, пак му пречи и той най-сетне да намери щастието. „Тя дори ме обвини — възкликна Ърнита, — че съм била жестока егоистка: не съм искала Ленард за себе си, но и не съм го оставяла да бъде щастлив с друга. Както бях смаяна и вбесена от измамата на Ленард, изпратих да го повикат, но вместо него дойде дамата на сърцето му, у която попаднала бележката ми.“

А какъв разговор последвал! Как се произнесла за характера й онази, с какви епитети си позволила да я нарече! Ърнита се усмихваше, като си припомняше всичко това. Но тогава тя вече напълно разбрала в какво мъчително положение е поставила жената със завръщането си, макар и неволно. И съжалявала, защото как иначе можела да го възприеме другата, освен че е дошла да я уязви? И да се оправдава, щяла само да навреди на Ленард, а и да нарани тази жена, за която й било жал. Защото тогава тази жена естествено щяла да разбере колко малко я обича Ленард и това можело да я накара внезапно да промени отношението си към него. Крайно затруднена, Ърнита решила да положи всички усилия, за да спаси положението, защото, каквото и да станело с нея, тя искала Ленард да има близък човек. И така, същата вечер по залез, когато реката била най-красива, Ърнита седнала с тях на брега на Том и започнала героически да лъже, докато най-сетне любовницата му повярвала, както й се искало да вярва, че Ърнита е ревнива и се опитва да си върне мъжа.

И за да скърпят нещата колкото се може по-бързо, още на следващия ден Ърнита и Ленард отишли с някакво раздрънкано кабриолетче до едно село на около двадесет версти от Кемерово, където в старата училищна сграда заседавал районният съд. И там,

пред всички селяни, насядали по пейките и стълпили се в коридора, съпрузите поискали развод. И го получили за двадесет минути.

„След това заедно платихме таксата от осем рубли — продължи да разказва тя, като се смееше — и си тръгнахме подръка, съпроводжани от шепота и усмивките на селяните, по-скоро като младоженци, отколкото като разведени.“

Сега не ѝ оставало нищо друго, освен да се оттегли. Майката на Ленард, която знаела историята само от другата жена, била благосклонни към нея и възмутена от поведението на Ърнита. Самата Ърнита се срамувала от своите сантиментални, дълги и, както сега разбираше, ненужни колебания относно цялата тази история.

„Чувствах, че ако мога да се измъкна още същата нощ, може би те пак щяха да бъдат щастливи в Сибир — каза тя. — Тежко ми беше, че трябва да се разделя със сина си. Та ние току-що бяхме започнали да се опознаваме наново.“

Тъй или иначе, привечер на следващия ден аз се качих във влака до следващия железопътен възел Топки, където се прехвърлих за Москва. И от всички мои познати единствен Ленард ме изпрати. Сякаш за да ми е още по-трудно, той не само бе нежен с мен, но и изглеждаше истински натъжен. А пътуването към Москва в полумрака на претъпкания четвъртокласен вагон беше най-тъжното в живота ми. О, колко бе тъжно! Никога не бях се чувствала така самотна, необичана, неразбрана. Плачех отчаяно в мрака, но поне никой не ме забеляза.“

Но животът в Москва отново я увлякъл. Работела в библиотеката на Коминтерна и макар че ѝ струвало усилия да въведе американската система в библиотечното дело, от друга страна Москва я вълнувала с духовния си живот. Скоро се сприятелила с една млада ирландка — привлекателно и остроумно момиче, чието бърборене ѝ действало успокоително, и двете започнали да делят всичко — стая, храна, минали и сегашни тревоги. Постепенно в нея се пробудил интерес към театъра и след време изпратила за американската комунистическа преса статия, в която възторжено описвала московския театрален сезон.

След като живял една година в Кемерово, Ленард се преместил на работа в друг руски град, а майка му заминала за Дания, за да следва курсове към Интернационалното комунистическо училище. Момчето останало при Ърнита; Ленард ѝ писал, че онази жена

заминава за Америка. Била се отегчила от него. Сега на Ърнита не ѝ било лесно, тъй като Ленард не можел да отделя почти нищо за издръжката на детето. А пък и сега Рутгерс бил предал управлението на кузбаското предприятие на един ревностен руснак, който решил да назначи руски специалисти на местата на американците.

Наскоро след това, както научих от други, а не от самата нея, тя предизвикала скандал, възмутена от поведението на новия търговски директор на Кузбас, един грузинец, тогава официален представител в Москва. Както ми разказаха, тя изглежда отишла при него за някаква сума, която предприятието ѝ дължало. Още щом я видял, той толкова се увлякъл по нея, че не пожелал и да чуе за отказ и започнал да ѝ се натрапва безцеремонно. Естествено, Ърнита се засегнала, че се отнася с нея по такъв обиден начин. И се оплакала на известна и влиятелна комунистка, която настояла за санкции. Състоял се процес и издали строга присъда. Ърнита помолила за смекчаване на наказанието и донякъде успяла. Все пак човекът бил осъден на четири години.

През пролетта на 1927 година изникнали нови грижи. Ленард, който живеел в Томск, бил нападат от някакви бандити — ранили го и дясната му ръка се парализирала. Той веднага отишъл в Москва при Ърнита, която го настанила в стаята си и се грижела за него. След това заминал с детето за Берлин, където ги чакала майка му, и оттам отишли на почивка във Франция. Но по-късно, когато решил да се върне в Томск, за да продължи работа, не получил виза въпреки усилията на Ърнита и застъпничеството на нейни влиятелни познати. Този последен удар, след многобройните му жестоки поражения, толкова го потиснал, че едва не посегнал на живота си. Но по-късно успял да си намери служба в Англия и отишъл там.

Когато за последен път срещнах Ърнита в Русия, където започнах този портрет, все още имаше много неща, които я обременяваха. Нейният ум се бе развивал устремно и макар че вярата ѝ в комунизма си оставаше непоколебима, тя вече разбираше, че се допускат и грешки и че с времето някои неща ще се променят, а някои идеи ще се доразвият. Някогашната ѝ увереност в собствените ѝ достойнства и добродетели бе разклатена из основи. Разбрах, че се нуждае от почивка, от промяна и от някаква емоционална връзка, защото въпреки разбиранията ѝ, че жената трябва да е свободна, на нея ѝ бе необходима нежна преданост. Тя естествено копнееше за човек,

когото за цял живот да уважава и обича. Ала лесно ли е да намериш такъв човек? Съществува ли някъде вечна връзка между две души?

Аз сам се убедих, че в Русия човек може да направи много. Въпреки негодите и ударите на съдбата — и минали, и бъдещи — Ърнита бе решила да остане там. Разбрала, че животът е изпълнен с опасности, превратности, красота и заблуди, че освен всичко зависи и от обстоятелствата, и от шанса дали той ще е щастлив, добър, смислен или безсмислен, но и че в най-тежки мигове човек може да издържи. А веднъж ми каза с храбра усмивка: „В годините на моята младост и фанатизъм смятах, че комунизмът може и трябва да промени самата природа на човека, да го направи по-добър, по-сърцат. Сега не съм сигурна, че комунизмът може да направи всичко това. Но във всеки случай той създава по-съвършен обществен строй и аз съм готова да работя всеотдайно за този идеал.“

[1] През 1915 г. лявото крило на Социалистическата партия в САЩ създава Лига за антивоенна пропаганда. Правителството на Уилсън преследва работническите акции против войната и ги обявява за държавна измяна чрез Закон против шпионажа (юли 1917 г.) — Б.пр.

↑

[2] Прогресивна профсъюзна организация в САЩ, осн. 1905 г., забранена през 1918 г. от федералното правителство със Закона против шпионската дейност (вж, стр. 5). Б.пр. ↑

[3] Американски поет, драматург и критик (1869–1926). Б.пр. ↑

[4] Песента на ОИРС, пародия на един химн от Армията на спасението. — Б.пр. ↑

[5] Прозвище за членовете на ОИРС — от „нестабилен, променчив“ (англ); в случая с оттенък на „ненадежден елемент“. — Б.пр. ↑

РЕДЖАЙНА С.

Сякаш напук на всеобщо проповядваната нравственост вниманието ми неведнъж са приковавали лишени от морал люде, които съвършено загърбват здравите принципи, определящи религиозното или етично поведение на останалите; люде, които постоянно оскърбяват с държанието си общоприетите норми. Как живеят тези хора? Какъв е техният край? Дали е истина, че ако си като тях — ако пренебрегваш типичните за мнозинството взаимни компромиси — животът ти няма да е така гладък, както на онези, които съблюдават правилата?

Доколкото можах да разбера, Реджайна С., героинята на тази история, никога не им се бе подчинявала. Тя остана незасегната от обвързващите, сплотяващи много семейства и приятели чувства и нежности. Според един от приятелите ѝ тя бе жертва на неизлечима страст не толкова към мъж (който обаче случайно се оказа в центъра ѝ), колкото към собственото си самоутвърждаване. Четете и преценете. За мен тази жена бе и си остава загадка. Може и за вас да остане такава, а може и да я разберете.

За пръв път я видях на едно наглед разпуснато гости, а всъщност — най-обикновена нощна фиеста в дома на млада кинозвезда. Неколцина от присъстващите играеха карти, други седяха около масата и пиеха, а когато им дотегнеше, преминаваха в по-големия салон да потанцуват под звуците на грамофона или пианолата. Сипеха се закачки, шеги, смях, всякакви злословия и хапливи подмятания, избухваха и глупави пререкания — изобщо... приятно прекарване.

В разгара на веселието, някъде към единадесет и половина-дванадесет часа, като свеж полъх в стаята стремително нахлу едно момиче и веднага привлече вниманието ми. Беше висока и тъмнокоса, с матово лице, големи, интересни и, бих казал, неспокойни очи. Тя носеше, според тогавашната мода, дълга, широка пелерина и шапка, която подходеше на овала и тена на лицето ѝ. Мисля, че от пръв поглед всеки би я преценил като модерна, обиграна и навярно умна

девойка. С безцеремонна привичност тя захвърли пелерината и шапката, приглади със замах косата си и възкликна:

— Ехааа! Колко се радвам, че пак съм тук, честна дума!

— Какво си се разбързала така, миличка? — закачливо я попита едно момиче.

— Реджайна, ти наистина нахълтваш като мартенски вятър. У вас май нямате врати, а? — вратата на коридора зееше.

— О, стига! — отговори тя. — Ще ми дадете ли нещо за пиене? Само да знаете как съм стигнала дотук. До четири и половина въобще нямах намерение да идвам, после набързо напъхах това-онова в една чанта и хванах влака в пет и половина. А как пътувах! Дори не си платих билета!

Тя отиде до масата, взе си чаша, напълни я, изтича до съседната стая, за да поздрави картоиграчите, после се върна в хола, видя някакъв познат и го покани на танц. И те се присъединиха към въртящите се из стаята двойки.

Попитах за нея момичето, което седеше до мен, и научих, че Реджайна била дипломирана медицинска сестра и работела като старша в една частна болница във Вашингтон. Повече нищо не можа да ми каже. Но късно вечерта, след като повечето гости си бяха отишли и останаха само малцина, доста близки с Реджайна, тя се впусна да разказва оживено как, след като решила да дойде в Ню Йорк и нямала достатъчно пари, отишла на гарата във Вашингтон с твърдото намерение да подмами някой мъж, без значение какъв (само че тя не се изрази така направо), за да ѝ плати билета. Намерила такъв субект, той, разбира се, си въобразил, че тя търси авантюра, побъбрила си любезно с него, а когато пристигнали на нюйоркската гара, извинила се и казала, че отива до тоалетната. Изчакала, докато той се зазяпал в някаква витрина на гарата, измъкнала се незабелязано с чантата в ръка и дотичала направо тук.

— Надявам се, че вече никога няма да попадна на него — каза тя в заключение.

За жена на такава отговорна служба, макар да бе млада и привлекателна, това бе поразяващо хладнокръвна постъпка. Нима е възможно да има такива лекомислени, неуравновесени старши сестри? Нима такива управляват нашите болници? Бог да закриля горките

пациенти! Бях озадачен и няколко дена по-късно запитах за нея мис Редмънд, една моя позната, която влизаше в числото на приятелките ѝ.

— А, Реджайна ли? — равнодушно каза тя. — Дълга история... Със сестра ми я познаваме от Вашингтон. Понякога изглежда малко смахната, но съвсем не е такава. Напротив, твърде умна и способна е. Не бихте допуснали, че има специалност химия и бактериология, нали?

— Да, наистина, не бих допуснал.

— Но е така. До миналата седмица беше старша сестра в една неголяма болница във Вашингтон. Има си тук един хирург, в който е влюбена, но сега са скарани и предполагам, че е дошла, за да се сдобрят.

— Да... но все пак тази история с билета? Нима не е могла да си го плати?

— Разбира се, че е могла. Само че това е нейният стил. Предпочела е да накара друг да ѝ го плати — само заради номера. Ето, такава е Реджайна. В някои отношения е напълно лишена от скрупули и чест.

— И все пак тя е очарователна.

— Дори много. Само че всъщност за никого не я е грижа. Но засега не мога да ви разкажа повече. Историята е твърде дълга.

С това въпросът приключи.

Но убийте ме, от ума ми не излизаше случката в апартамента, самата Реджайна и тази невъзмутима, нагла история с билета, разказана с такова безочие. Разбира се, всички наоколо ѝ бяха близки приятели, но все пак възможно ли е с такова равнодушие да излага на показ себе си и своите постъпки?

Няколко седмици по-късно бях на гости у мис Редмънд. На вратата се позвъни и след малко влезе — или по-скоро нахлу — същата Реджайна, този път облечена спортно, много весела, пролетно свежа. Задъхана ни уведоми, че е с Уоли (споменатия хирург) и че били тръгнали на разходка с колата към една гостилничка нагоре по брега на Хъдсън. Не желаем ли да дойдем с тях? Навън било толкова хубаво, чудесна нощ за разходка с кола!!! Отново ми направиха впечатление жизнеността и устрема ѝ, тази нейна едва ли не дразнеща енергичност, която явно не я оставяше на мира нито за миг. Дори докато говореше, тя сновеше из стаята и бърбеше за разни известни и на мис Редмънд

историйки. Мис Редмънд обаче нямаше настроение за разходка с кола. Някоя друга вечер — може би. Реджайна изхвъркна навън и това бе всичко. Заинтригуван от посещението ѝ и все още изпълнен със спомена за изоставения на гарата мъж, аз попитах:

— Заради онзи Уоли, хирургът, ли се върна?

— Да-а. Назначил я отново за старша сестра в една тукашна болница. Тя и по-рано работеше там, но напусна. Двамата непрекъснато се карат, или по-точно тя се кара. Отнася се с него като с куче. Не знам защо я търпи. А сега се върнала — или поне така разправя, — понеже не можели да се справят без нея.

— Напълно го разбирам този хирург — та тя е такова жизнено и темпераментно момиче...

— Тя наистина е жизнена и темпераментна. Понякога е направо като дива котка. Но аз не я харесвам особено много. Твърде хладна и жестокосърдечна е. Ако нещо ѝ доставя удоволствие, то е да си играе с хората, най-вече, когато ѝ хрумне. Няма чувство за отговорност, нито пък доблест. Но това си е тяхна работа — и мис Редмънд замълча.

Наистина бях заинтригуван от това необикновено момиче и постепенно изкопчих от Мари следния откъс от собствения ѝ живот: „Живеех със сестра си във Вашингтон, когато се запознах с Реджайна. Сам видяхте колко е привлекателна, нали? Тя беше винаги елегантна и с очевидно вродени, неподражаемо изискани обноски. Такива обноски не се придобиват. Макар да е само със средно образование, езикът ѝ бе безупречен. Твърдеше, че произхожда от много добро семейство от Вирджиния. Споменаваше, че баща ѝ имал буен нрав и се отнасял така грубо с майка ѝ, че тя умряла от често срещаното сред южняците съкрушено сърце, когато Реджайна била на около годинка. Семейството се разпаднало и децата, две момчета и две момичета, били настанени у различни роднини. На Реджайна ѝ липсваше каквото и да е семейно чувство — обяснявах си го с това, че толкова дълго е била откъсната от своите. Сестра ѝ живееше във Вашингтон при една леля, но Реджайна не ѝ обръщаше никакво внимание. Наричаше я скучна и тъпа, докато самата тя обичаше да танцува до зори и се промъкваше или измъкваше от болницата в шест часа сутринта по спасителната пожарна стълба. Не зная къде бяха братята ѝ, съмнявам се, че и тя знаеше. Баща ѝ живееше в Нюарк, но никога не се срещаша, нито пък си пишеха. Тя беше съвсем сама и веднага, щом завърши

курса за медицински сестри, си нае едностаен апартамент с баня и го обзаведе с изящни плетени мебели, като възнамеряваше да си изкарва хляба с гледане на болни. Както повечето южняци, Реджайна така обичаше работата, че можеше да я зареже и най-спокойно да заспи. Един долар да имаше, напълно забравяше болните.

Запознах се с нея, тъкмо когато беше наела апартамент и, така да се каже, навлизаше в живота. По време на стажа си се беше влюбила в един млад хирург от болницата, докато той, струва ми се, не беше кой знае колко увлечен. Типично амбициозно докторче, младо и напористо, той бе решен да не следва утъпкания от колегите му път. Мислеше си, че вече е постигнал големи успехи в хирургията, и повъзрастните му колеги го гледаха със значително безпокойство... Редно беше между лекарите и сестрите в болницата да не се завързват връзки и макар Реджайна да се славеше с незначитане на каквито и да е правила, то с това правило тя (или може би той...) очевидно се съобразяваше: освен размяна на погледи и скришно стискане на ръце помежду им като че ли нямаше нищо повече. А по схватливост, вещина и редица други качества тогавашната Реджайна стоеше с доста степени по-горе от едно обикновено момиче. Мислите и мечтите ѝ хвърчаха нависоко и това в никакъв случай не бе поза. А младият и многообещаващ доктор бе насреща — само да искаше, той можеше да ѝ осигурява работа, а евентуално и да се ожени за нея...

Само че флиртът съвсем не се разви според нейните очаквания. Вместо да хлътне безумно (както тя се надяваше), този така привлекателен хирург водеше обсадата по друг начин, но тъй като постоянно бе отблъскван, накрая се ядоса и я остави, като заяви, че никога няма да се върне. Това беше началото на края на Реджайна и на вярата ѝ в романтичната любов. Седмици наред тя не се показваше от дома си — и ден, и нощ очакваше своя идол: седеше до телефона, крачеше из стаята, плачеше, беснееше, пушеше и чакаше да се обади — напразно. Вероятно изпитанието постопи гордостта ѝ, тъй като накрая тя му позвъни и заяви, че не може да живее без него.

Да знаете само колко горда бе Реджайна! Можете да си представите какъв горчив хап бе това за нея. Резултатът — една нова, може би пет-шест месечна любовна история, и толкова. Истината бе, че нейният хирург пет пари не даваше за нея. Той бе вгълбен единствено в кариерата си и впоследствие наистина успя, докато за нея

краят бе лош. Неочаквано се оказа, че е и уволнена. Където и да позвънеше — в кабинета или в дома му, него все го нямаше. Тогава тя започна да се разхожда бавно покрай кабинета му, спираше се на улицата да поиграе с кучето му или да завърже връзките на обувките си, които, кой знае как, винаги се развързваха точно пред дома му. Започна да ходи и в болницата, където беше работила, с надеждата да го види, но той редовно успяваше да ѝ се изплъзне. Доколкото знаа, тя никога повече не успя да се срещне с него, дори и служебно.

Докато седеше и чакаше да ѝ се обади, тя отказваше на всички предложения за гледане на болни и преживяваше само от спестяванията си. Така че скоро последваха настоятелни напомняния за неплатения наем и вноските за мебелите. Двете със сестра ми ѝ предложихме да се настани в нашето апартаментче, докато се оправи, но скоро (макар да бяхме така приятелски настроени към нея) ни стана ясно, че на нея вече всичко ѝ е безразлично. Мисля, че по това време се промениха и ожесточиха възгледите ѝ за живота и мъжете.

У нея не се забелязваше ни най-малка следа от предишната живост. Явно оценяваше сигурното убежище, което ѝ предоставяхме, и все пак ми се струваше, че гледа на нас само като на временен пристан. Тогава излезе на мода песничката: «Доволен си, надявам се, сега, че стори с мен това.» Отделихме пари и купихме плочата. Реджайна я слушаше с часове, просълзена, и мислеше за изгубената си любов.“

Тук някой прекъсна разговора ни, но по-късно, при други случаи, научих продължението на историята. Ето ви я, последователно изложена.

В живота на сестрите Редмънд нямало място за униние. Млади авантюристи от неизвестен произход, без състояние, те били олицетворение на многобройните, почти или съвсем лишени от строги, устойчиви морални принципи, изследователки на големите градове.

След часовете в държавната кантора вечер се отдавали на развлечения. И тъй като били млади и привлекателни, домът им се превърнал в средище на мъже със солидно положение, поклонници на театъра, картите, танците и ресторантите. Много скоро един от тях, виден политик, с голяма тежест в кулоарите на Конгреса, започнал да ухажва Реджайна. Както всички други гости на сестрите, и този не възнамерявал нито да се жени, нито да поддържа дълготрайна връзка, а Реджайна от своя страна, поради някакъв традиционен романтизъм

или непорочност, (както може да се стори на хората от средните класи), се стремяла не толкова към любов до гроб, колкото към всепоглъщащата страст на избаника си. А после, дали поради някакъв неочакван поврат в нрава на този човек и в подхода му към жените въобще, дали поради някакво обещание от негова и измамни надежди от нейна страна, но тя най-неочаквано започнала да изпитва силно отвращение от него. И Реджайна вероятно преживяла второто голямо разочарование в живота си. Във всеки случай този път се снабдила с пистолет и заявила, че ще го убие. Една от сестрите го предупредила и той успял да избяга, а Реджайна, съвсем обезсърчена, решила да застреля себе си. За щастие — или както по-късно станало ясно, за нещастие — един от приятелите ѝ се намесил и катастрофата била предотвратена. Накрая Реджайна заявила съвсем хладно, че отсега нататък и завинаги си е разчистила сметките с мъжете. Не те ще я използват вече, а тя тях. Да му мислели!

Това решение спомогнало поне за известно време да се подобри както материалното, така и душевното ѝ състояние. В търсене на някакъв изход се записала в курсове по химия, физиология и бактериология. А за да може да ги следва, се стегнала и работила като приходяща сестра. Писала и на баща си (макар че изглежда не изпитвала към него и най-малко уважение, камо ли обич) и го помолила да ѝ отпусне назаем малко пари. За нейно голямо учудване той ѝ изпратил няколкостотин долара. И тя отишла в Ню Йорк за две години. Когато се появила отново във Вашингтон при приятелите си, вече била дипломирана специалистка и работела като старша сестра в малка нюйоркска болница. Била назначена заради способностите си, напълно заслужено, а човекът, чиято дума натежала най-много, бил един млад лекар на име Уолтър Ла Грейндж. Той бил главен консултант и хирург в болницата, между другото и един от основателите ѝ.

Години наред бях близък с тази компания и можах да опозная доста добре Ла Грейндж. Той беше от онези сдържани и практични лекари, изгубили почти всякакви илюзии покрай работата си. Все пак той се стараеше да нагоди етичните си принципи към професионалните догми. Не се и съмнявам, че бе доста способен — най-малко всячески се стараеше да бъде в тон с всичко, което означава напредък и компетентност в специалността му. Освен това имаше приятна външност, бе учтив и любезен — с две думи, мил и приятен

човек. По това време живееше заедно с майка си, сестра си и брат си в една старовремска, каменна къща в района между Медисън авеню и Осемнадесета улица. Имаше си кола, клуб и изобщо всички придобивки на човек с претенции. Но скоро след като се запозна с Реджайна, спокойният му начин на живот бе нарушен. Както сам ми призна, искало му се да бъде почти през цялото време с нея. Енергична, интересна и темпераментна, тя била на всичкото отгоре и добра в професията си — следователно можела да му бъде и полезна. Вярвам, че ако Реджайна бе по-друга, не така склонна да си го изкарва на мъжете заради предишните злочестини, Ла Грейндж щеше да се ожени за нея. Той не бе от типа на заклетите ергени.

Наскоро след като Реджайна дойде да покани мис Редмънд на разходка с кола, случайно попаднах в апартамента, в който живееше с Ла Грейндж. По-скоро той не живееше там, а прекарваше повечето от свободното си време и денем, и нощем. Това бе партерен апартамент на една от малкото сенчести улици в горната част на Манхатън, близо до болницата, в която Ла Грейндж бе главен лекар. Апартаментът не бе нито обзаведен, нито мебелиран с кой знае какъв вкус. Веднага правеше впечатление, че това е място, предназначено за развлечения — място за хора на живота. Независимо от присъствието на Ла Грейндж и един негър слуга, който по цял ден тичаше с всевъзможни поръчки, очевидно бе, че този дом е небрежно поддържан и повърхностно почистван. Много често, особено когато Ла Грейндж го нямаше, се забелязваха следи от спонтанни обеда, вечери или среднощни закуски. Непрекъснато влизаха и излизаха гости — любители на безредния, бохемски живот: все хора от литературните, художествените и театралните кръгове. Тук се уреждаха какви ли не забавления. Често се прекаляваше с алкохола. А вероятно и с опасни наркотици. Но не покварата, нито пък разпалването на неутолими страсти бе целта на тези забавления. Доколкото си спомням, разговорите обикновено бяха за невежеството и простодушието на другите. Наричаха ги „загубеняци“, „глупаци“, „плебеи“, „пролетарии“ и други подобни — изобщо приказки съвсем не по моя вкус. Но какво да се прави? Младостта си иска своето. Ла Грейндж рядко оставаше на тези сбирки. Беше твърде консервативен, а може би и предпазлив, та изглежда малко се боеше от често неизбежните за подобни забави компромиси от социално и морално естество. Както често съм си

мислел, не беше изключено той и да не знае за повечето от тях. Във всеки случай той присъстваше рядко.

От всичко това обаче не трябва да съдите, че Реджайна гледаше през пръсти и занемаряваше болничните си задължения или сърдечните отношения с Ла Грейндж. По-скоро колебливостта и несигурността на отношението му към нея я караше да страда и тя търсеше утеха в шумните сбирки, за да му докаже, че той в никакъв случай не е господар на чувствата ѝ. А всички единодушно твърдяха, че тя била най-способната старша сестра, каквато някога е имала болницата — при това го чух дълго след като бе напуснала и отношенията ѝ с Ла Грейндж бяха вече коренно променени. Вършеше работата си спокойно и акуратно. Когато и да се отбиехме в нейната светая светих, винаги я сварвахме, погълната от задълженията си да дава заповеди, наведена над бюрото, и да разрешава бързо и решително всевъзможни малки проблеми: „На болния в седма стая до утре на обед да не се дава нищо освен малко мляко. Операционна «Б» веднага да се подготви, да се стерилизират всички инструменти! Ще оперира доктор О. Болният от осемнадесета стая може да се прехвърли в шеста.“ За миг не спираше да се разпорежда. Ако бяхме дошли, за да я изведем, и поканата ни я заинтригуваше, тя нареждаше на някоя сестра:

— Мис Х., аз излизам. Заместете ме, моля. Ако болният на доктор К. дойде, настанете го в трета стая. След 3 часа направете инжекция на болната в десета — но само ако не спи. Аз ще позвъня или ще се върна към дванадесет — и тя намяташе дълга, широка синя пелерина, и ако имаше нужда да се преоблече, тръгваше към апартамента си. Обичах да я гледам как снове насам-натам. Имаше вид на човек, който се наслаждава на живота.

Но трябва да призная, че въпреки цялата тази работоспособност и жизнерадост аз не я харесвах особено много. Тя бе загадъчна, вгълбена и недостижима. А освен това като че ли никога нищо и с никого не споделяше. Предпочиташе да живее затворена в себе си. Доколкото можеше да се вярва на сестрите Редмънд, тя никому не беше истинска приятелка, а в дъното на всички нейни постъпки прозираше нещо цинично, злоумишлено и често безотговорно. Що се отнася обаче до Ла Грейндж и личните им отношения, говореше се, че му била напълно предана и вярна. Но въпреки предишния си опит тя се

бе вкопчила съвсем непредпазливо за него и се стараеше да го накара да се ожени за нея. Изглежда бе стигнала до това решение, защото осъзнаваше, че не е вече толкова млада, че младежките щуротии и веселби отминават, а насреща си има много солидна, дори завидна партия.

Вярно или не, но по-късно научих, че Реджайна направила живота му невъзможен. Освен всичко друго станала ревнива и придилична. Не му позволявала да излиза през свободното си време, на всяка цена държала да знае къде и с кого е, не му давала да проявява по-голямо внимание и към семейството си, защото смятала, че я пренебрегва. Уж пазеха отношенията си в тайна, а на нея окото не ѝ мигаше да му звъни в къщи, без да се замисли, че може да го постави в неудобно положение, и го разпитваше, надълго и широко, настояваше. Независимо от това той продължаваше да държи на нея и нито веднъж не ѝ даде повод да се усъмни в него. И все пак не се ожени за нея. Чух, че се карали, разделяли се за кратко и пак се помирявали — обичайното редуване на любов, разочарование, сблъсъци и компромиси. Както растенията привличат някои насекоми, а определен вид дървета — светкавицата, така и всеки един от нас — или както твърди един философ, повечето от нас, — привличат към себе си успеха или бедата. Ние носим в себе си съдбата или сами сме собствената си съдба.

По това време обаче в живота на Реджайна се появи един нов тревожен фактор, този път породен от самата нея. Започна да си бие морфин — и то не защото бе измъчена или потисната от неустановените си отношения с Ла Грейндж, а защото по природа си беше бунтарка, от ония наистина луди глави, които просто за удоволствие винаги са склонни да прекрочват границите на приличието и да нарушават условностите. Дотук добре — ясно ми е. Но на нещата може да се погледне и от друга страна. Аз лично не съм убеден, че хората около Реджайна наистина я разбираха. Тя беше твърде особена, твърде дръзка и различна от тях, за да бъде охарактеризирана с лека ръка.

Във всеки случай Реджайна бързо се пристрасти към морфина. Като старша сестра в болница той ѝ беше под ръка в неограничени количества. По-лошото бе, че започнала да се отнася небрежно към работата и облеклото си и да прекарва повечето време в апартамента

си, като отначало нарежда на помощниците си да ѝ звънят по телефона, ако се налага. По същото време, вероятно поради това, че Ла Грейндж отсъствувал почти всяка нощ, тя извикала една от сестрите Редмънд да живее при нея — ето защо Мари Редмънд е източникът на повечето от фактите, за които ще ви разкажа. Именно от Мари знам, че Реджайна започнала да се държи надменно и властно, едва ли не с хладно пренебрежение към всички служители и подчинени в болницата. Заявявала, че Ла Грейндж е единственият ѝ началник и неговият авторитет е достатъчен, за да направи властта ѝ неограничена. Така или иначе, скоро след като започнала да злоупотребява с морфина, двамата с Ла Грейндж се скарали (след време Мари изказа предположение, че подхванали разговор за брак и той ѝ е отказал), след което Реджайна се заключила в стаята си и потънала в мрачни мисли, не се показвала цял ден, непрестанно поемайки все нови и нови дози морфин. Когато Мари се върнала вечерта, намерила спалнята заключена, но успяла някак да се промъкне през прозореца и какво да види — Реджайна лежала с дрехи на леглото, вече в кома. Лицето и ръцете ѝ били с пепеляв цвят. Мари решила, че Реджайна е прекалила с морфина или може би се е опитала да се самоубие, и незабавно се обадила на Ла Грейндж. Той долетял светкавично с колата си. Веднага преценил състоянието ѝ и поръчал на Мари да свари голяма кана силно кафе, а после с нейна помощ изправили Реджайна на крака. Шестнадесет часа двамата — заедно или поотделно, на смени, разхождали, или по-скоро тътрели Реджайна назад-напред, докато най-сетне у нея се появили слаби признаци на живот. При тези отчаяни усилия Ла Грейндж бил олицетворение на страдащ влюбен. По едно време прегърнал Реджайна, започнал да я зове и да я пита защо го е направила. Уверявал Мари, че всичко било едно недоразумение, че той наистина обича Реджайна и тя го знае, че само да оживее, нещата ще се оправят. Ще ѝ уреди отпуск и заедно ще отидат някъде да си починат. Така и направиха, след като Реджайна се пооправи. Според Мари, Ла Грейндж смятал, че причината за припадъка на Реджайна била единствено прекомерната употреба на наркотик. Общо взето, непосредственият резултат от всичко това бе задълбочаването на любовта им. Но той пак не се ожени за нея.

Порокът, който по-късно така я промени, бе пуснал дълбоки корени в нея. Започнала да поема морфин в дози, губелни за

жизнеността и поривите ѝ. Щом се почувствувала унила и пренебрегната, затваряла се в спалнята си и се отдавала на блажената летаргия. В такива моменти не я интересувал нито телефонът, нито звънецът. Изключвала ги или просто не ги чувала и всички, дори Ла Грейндж, си мислели, че тя не е в къщи...

Мари твърдеше, че Ла Грейндж не обръщал внимание на състоянието ѝ — само твърдял, че след опита за самоубийство тя е станала по-раздражителна. Реджайна се справяла все така съвестно и умело със служебните си задължения, не ѝ липсвало дори желание за развлечения. В действителност минала повече от година, преди Ла Грейндж да долови, че с Реджайна става нещо сериозно. До този момент той изглежда бил заблуден от бурните ѝ пориви на отчаяно веселие и любвеобилност;, прекъсвани от периоди на странно безразличие. Не се досещал, че поведението ѝ е вече повлияно от наркотика. Винаги спретната и горда с външността си, само след година тя започнала да се шляе немарлива из апартамента и дори да се явява в болницата с измачкана престилка. Престанала да се грижи и за прическата си — така изящна преди...

А в настроението ѝ най-неочаквано настъпвали поврати — обхващала я почти налудничава мания за чистота — може би като реакция на предишната ѝ отпуснатост. В такива моменти обаче тя съчетавала страстта към чистене с удоволствието да се обаждат по телефона на различни скъпи магазини по Пето авеню и да си поръчва какво ли не. Без да се съобразява кое колко ще струва на нея или на Ла Грейндж, тя задържала много от нещата, плащал ги един от двамата, и скоро куфарите и шкафовете ѝ се оказали претъпкани с красиви, но ненужни вещи, които по-късно раздавала или продавала евтино, дори на безценица. Доколкото му позволявали средствата, Ла Грейндж бил винаги щедър с нея и отначало си мълчал, но веднъж една от покупките му се сторила прекалено екстравагантна и той се осмелил да ѝ поиска обяснение. Отвърнала му, че щом не желае, няма нужда да плаща за нищо. Последвал скандал, Реджайна изчезнала за няколко дни и с това историята приключила.

По-късно обаче, за да избегне неприятните въпроси на Ла Грейндж и тъй като все още ѝ се харчело по този начин, тя започнала да взема пари от болничната каса. Всъщност подправяла общите сборове и прибирала разликата, като разчитала на заплатата и

щедростта на Ла Грейндж, за да възстанови липсващите суми в края на месеца. Дълго време успявала, тъй като баланс и финансова ревизия се правели веднъж на тримесечие. Един път помоли дори и мен за краткосрочен заем — върна ми го след десет дни, навярно отново от касата.

Веднъж ѝ се наложило спешно да намери голяма сума. И тъй като Ла Грейндж бил единственият човек, способен да ѝ я даде бързо и лесно, тя се принудила да се обърне към него. Той и този път се възпротивил, и тогава в изблик на гняв тя предизвикателно му заявила, че е взела парите от касата. Ла Грейндж, с неговото чувство за спестовност и финансов ред, бил ужасен и на часа ѝ дал сумата, с горещата молба да сложи край на всичко това. Вбесената Реджайна напуснала работа без каквито и да е обяснения и заминала за Вашингтон. Там се настанила в един хотел и се отдала на любимата си утеха — морфина (била откъснала доста от болницата). Няколко дни не се показвала от стаята. Когато най-сетне ѝ омръзнало да стои сама, отишла при една приятелка, с която Ла Грейндж поддържал връзка, тъй като се надявал да чуе нещо за Реджайна. Щом видяла колко мрачна и унила е Реджайна, приятелката ѝ веднага изпратила телеграма на Ла Грейндж и той пристигнал. Не се знае точно какви обещания му дала Реджайна и дали въобще е имало такива, но двамата се върнали заедно в Ню Йорк и с негова помощ тя отново постъпила на работа в болницата.

Според всички обаче тя вече не проявявала голям интерес към работата си, а също и към Ла Грейндж. Оплакала се веднъж на Мари, че той не я разбира, че всички мъже са глупаци, страхливци и какво ли не още. Изглежда животът вече бил изгубил всякакъв смисъл за нея. Нескрито и постоянно изпадала в мрачно настроение и апатия, започнала постепенно да се връща и към предишното безразсъдно пражосничество и дребни злоупотреби. И вместо да се впуска във веселби както преди, сега започнала да си ляга рано и да се излежава до късно. Работата в болницата не я интересувала, вече я гледала през пръсти. Появявала се с дрехи, които говорили за човек, напълно и дори неприятно безразличен към външността си. Сякаш дремела на бюрото — в такъв унес изпадала понякога. Плъзнали слухове, после и оплаквания. И когато накрая един от лекарите настоял да вземат мерки и Ла Грейндж я уволнил, тя отново останала без работа — този път

завинаги. След което легнала на легло и заявила, че е болна. Ла Грейндж се опитвал да я накара да признае порока си, за да я изпрати на лечение в санаториум, но тя отричала и отказвала да се лекува. Може би тогава чувството му към нея започнало да изстива. Макар да продължавал всячески да се грижи за нея, вече не го виждали така често в апартамента. Но както и преди, само при една нейна дума той идвал и я разхождал с кола, водел я на вечеря или театър. След време споделил, че тя, уви, предпочитала да смотае, да безделничи, и той не можел с нищо да ѝ помогне.

Но ето че се случило нещо непредвидено — една среща, която би събудила ревността на всяка жена. Не мога да си спомня къде — в ресторант или театър, но Реджайна видяла Ла Грейндж с друга жена. Както се изяснило после, това била една млада и привлекателна братовчедка, на гости у семейството, но случката била достатъчна, за да предизвика ужасна и неприятна сцена. Реджайна позвънила в дома му и поискала обяснение, и то от сестра му, която се случила на телефона, къде и с кого е брат ѝ. Мис Ла Грейндж никога не била чувала за Реджайна и навярно се изненадала от необуздания ѝ, властен тон. Във всеки случай тя попитала кой се обажда и защо. Последвал отговор: „Обажда се Реджайна С., която има пълното право да знае.“ Сестрата отказала да даде обяснения под предлог, че не познава особата, с която разговаря.

Това довело до още по-неприятни последици. Ла Грейндж в никакъв случай не искал семейството му и по-специално майка му, която дълбоко уважавал, да узнае за тайната му връзка. Майката твърдо вярвала, че когато му дойде времето, той ще се ожени честно и почтено за момиче от своя кръг. Та и евентуалният брак с Реджайна можел да се осъществи единствено по този начин и само тогава би се издигнала тя до неговото положение. Но ето че последната ѝ постъпка представлявала пробив в оградата от престиж, която в случай на брак трябвало да защитава и двамата. Сутринта след инцидента той ѝ се обадил, за да ѝ обясни и да изрази възмущението си, но я заварил в невероятно тежко наркотично опиянение. Тя била изпаднала в полуунес, но когато се посвестила, не показала никакво разкаяние. Напротив, обсипала го с обвинения в безразличие и измама, не вярвала нито на една негова дума. Попитала го защо трябва да се съобразява с мнението на майка си и семейството си. Има ли тя някакво значение за

тях? И кога най-после ще се замисли за общественото положение и за състоянието ѝ?...

Хладината, с която Ла Грейндж започнал да се държи с нея от този момент нататък, още повече засилила отчаянието ѝ и ускорила развързката. Той продължавал да плаща всичките ѝ редовни разходи — наем, храна, дрехи. Колата му била на нейно разположение. Идвал винаги, когато го повикала, но вече не я търсел така често и спонтанно. Не разбирал, или не искал да разбере, как може заради едно любовно разочарование човек да загуби до такава степен власт над себе си и живота си. Може би просто не е могъл да долови дълбочината и разрушителната сила на женската любов. Така или иначе, последствието било, че Реджайна все по-често прибегвала до основния си лек срещу празнотата и болката — морфина. Според приятелките ѝ тя откраднала доста голямо количество от болницата и го скрила в някакво скривалище близо до дома си. Когато запасът се изчерпал, тя се опитала да си купи още, но точно тогава се провеждала една от поредните строги акции срещу лекарите и аптекарите, които издавали с лека ръка рецепти за морфин, и било много трудно да се снабдиш с него. Но каквато си беше енергична и решителна — особено в такъв момент, притисната от нуждата — Реджайна веднага започнала да действа. Морфинът я бил лишил от всякакви задръжки и тя била способна на всичко.

Припомнила си, че в манипулационната на болницата, където работела, винаги има голям запас морфин. И един ден се появила издокарана, като обяснила, че се отбива просто ей така, да види старото си работно място, понеже отсъствала от града и отдавна не била наминавала. Ще ѝ позволят ли да пообиколи, нямало нужда да я придружават... Новата старша сестра била чувала нещичко за нея и за, предишната ѝ власт, затова се усмихнала угоднически и извикала една сестра да я разведе. Но когато стигнали до етажа с опиатите, Реджайна помолила придружаващата я сестра да ѝ донесе нещо, и използвайки нейното отсъствие, се втурнала към стаята. Естествено било заключено, но Реджайна още пазела ключа си. Бързо отворила вратата, грабнала от обичайното място банката с болничния запас от морфин, после заключила, върнала се в кабинета при придружителката си и старшата сестра и след малко се сбогувала с тях. По-късно, когато научила от Ла Грейндж как една тайнствена кражба станала причина

да се смени бравата на манипулационната, тя се осмелила да разкаже за хитростта си на Мари. Без да подозира нищо, Ла Грейндж също разказал случката на Мари. Той изобщо не се усъмнявал в Реджайна, докато един ден тя насмешливо му припомнила за кражбата и му разкрила колко лесно било да измами и него, и всички останали.

Макар злосторна и опасна, дори заслужаваща арест, тази постъпка е нищо в сравнение с последвалите машинации. Една от тях пряко засяга самия Ла Грейндж. Както всички лекари, и той винаги носел във вътрешния джоб на самото си кутия с упоителни средства и спринцовка. Но за Реджайна не било никак лесно да я измъкне. Тъй като била учила химия, тя знаела, че стрихнинът и морфинът много си приличат и разликата можела да се забележи само при изключително внимателно вглеждане. Когато се нуждаела от морфин, тя карала Ла Грейндж да си свали самото, а после да ѝ донесе нещо от кухнята. След излизането му вече било съвсем просто да измъкне от кутията шишенцето, а от шишенцето — поне няколко дози морфин. На тяхно място слагала стрихнинови дози и така прикривала кражбата. Изобщо не я интересувало, че размяната застрашава нечий живот. Живот! Глупости! А нейният собствен живот? Някой да се е загрижил за нея? Когато пък се случело да присъствува и трети човек и било невъзможно да действа по този начин, Реджайна подканвала Ла Грейндж да покаже на госта как се успокояват болките на пациентите. Щом изваждал кутията, тя докопвала шишенцето, за да види непросветеният колко много разбира от тези неща, а оттук нататък не представлявало трудност да махне тапата и да разсипе незабелязано две-три, че и четири дози, които по-късно прибирала. Защо да ви разказвам повече — мисля, че и тези случаи са достатъчни.

През втората година Реджайна извършила десетки подобни злосторства, но тъй като Ла Грейндж бил на разположение все по-рядко, наложило се да търси и други начини. Сега си спомням за един от тях, свързан с бивша пациентка от болницата — момичето се лекувало от навика, на който самата Реджайна бе станала жертва. Подозирайки, че тя не е излекувана окончателно, Реджайна я издирила. По-късно се изясни, че от самото начало намеренията ѝ били да се съюзи с момичето и двете заедно да се добират до средствата за душевна гибел. Момичето било съгласно, дори търсело точно такова съдружие. Двете си изработили план за действие. Момичето ще легне,

ще се преструва на тежко болна, ще повика лекар, а Реджайна ще бъде представена като правоспособна медицинска сестра, наета от пациентката.

Лекарят дошъл, болната заявила, че има остра криза от камъни в жлъчката. Стенела с всичка сила, симулирала усърдно остри болки и сестрата съвсем естествено предложила да ѝ бият успокоителна инжекция. Но когато лекарят се отправил към кухничката, за да стерилизира иглата и да приготви опиата, Реджайна избързала, съгласно плана, и с предразполагаща усмивка възкликнала простодушно, с напевен южняшки акцент:

— Ау, неее, докторе, не, не може-е-е! Кухнята е в пълен безпорядък. За нищо на света няма да ви позволя да я ви-и-ди-ите. Нека ида а-аз, нали затова съм сестра, мога да свърша тази работа вместо ва-а-с...

Обезоръжен от усмивката и невинния тон, лекарят се върнал при пациентката, чието състояние ставало критично. В това време Реджайна изсипала съдържанието на шишенцето, заменила го със стрихнин, направили инжекцията на пациентката и лекарят си заминал.

Този случай бил само прелюд към цяла серия от измами. Например двете си спомнили за една сестра с богати пациенти-наркомани. Решили, че тя със сигурност има морфин, и започнали да действат. Посещението им било под формата на светска визита и скоро трите се разбъбрили и се отдали на спомени. В разгара на приказките по-инициативната Реджайна се извинила, като казала, че трябва да пооправи прическата си. Домакинята я придружила до спалнята, а съучастничката ѝ подновила прекъснатия разговор. Щом вратата се затворила, Реджайна веднага се заела да пребърква всички дрехи, кутии и кутийчета, чанти и чекмеджета, претърсила дори съседната баня. Както разбрала Мари — от самата Реджайна и от някои нейни приятели — тя дори разпуснала косата си и грабнала една четка, за заблуда на домакинята. Претърсването останало безрезултатно и тъй като се забавила твърде дълго, домакинята се отправила към стаята, за да попита гостенката си дали не се нуждае от нещо. Но телефонът иззвънял и тя се върнала да го вдигне. Тогава съучастничката побързала да предупреди Реджайна за надвисналата опасност и, както ми предадоха, помежду им се провел следният разговор:

— Моля ти се, идвай вече! Не мога да измисля за какво да говоря! Ще влезе всеки момент! Беше се запътила, но телефонът иззвъня...

— Ох! — въздъхнала печално Реджайна. — Навсякъде търсих, нищо не намерих. Но... но... — очите ѝ блеснали, — не съм погледнала ето там! — и тя се спуснала отчаяно към един непроверен шкаф за обувки под вградения гардероб. Този път се изправила победоносно с пълно шишенце морфин в ръка. После се упътила към огледалото и започнала многословно и на висок глас да обяснява колко ѝ е трудно напоследък с тази коса. Подир малко се върнала в другата стая и словоохотливо благодарила за оказаното внимание, изразявайки възхищението си от изключително уютния апартамент. След няколко минути двете гостенки се сбогували сърдечно с домакинята.

Но това не е още нищо. Реджайна срещнала веднъж Мери К. — сестра, с която се знаели от Вашингтон, но която вече живеела в Ню Йорк. Мери наивно приела поканата да ѝ гостува. Реджайна веднага ѝ заговорила за несъществуващата си практика, за многобройните си болни и най-вече за безплатните пациенти — ранени бивши войници (Европейската война тогава беше в разгара си), на които отдавала едва ли не цялото си време. Тъй като Мери се познавала с, една от сестрите Редмънд, Реджайна се възползувала от това за по-нататъшните си планове — развълнувано ѝ разказала за ужасното нещастие, сполетяло техния брат. Върнал се бил от войната, ранен в лицето и стомаха. Последвало частично ослепяване и рак в стомаха — неизлечими заболявания. Единственото средство да се облекчат нетърпимите, постоянни болки на този изтерзан, измъчен и осакатен човек бил морфинът. Според Реджайна краят бил въпрос на месеци. Сестрите му се грижели всеотдайно за него, но наркотикът се намирал вече трудно, струвал доста, а тъй като той се нуждаел от три-четири инжекции дневно, това се превръщало в непоносимо бремене за тях. Тя им доставила немалко, но ѝ било трудно да намери повече. Може би тя, Мери, е в състояние да им помогне... Би ли искала и ще може ли? Ех, да можеше!

Като разумно и добросъвестно момиче Мери съвсем не била склонна към нарушаване на закона и професионалната етика. Затова вежливо и уклончиво изразила съмнение във възможността си да помогне.

— Но, моля те — настоявала нейната така изневиделица срещната приятелка. — Опитай да му намериш малко морфин, а? Зная, че е противозаконно, но в подобни случаи...

Историята изглеждала доста правдоподобна и все пак Мери възразила, че не може и да си помисли за такова пренебрегване на професионалната етика, но накрая променила становището си и се съгласила да достави няколко дози, поне за една седмица. Реджайна се страхувала да не би да се отметне и за по-сигурно я придружила до квартирата ѝ.

След като и този морфин свършил, възникнал въпросът — ами сега накъде? Реджайна вече действала сама, безскрупулната ѝ дързост уплашила нейната съучастничка. Тя никога не пропускала възможен източник независимо от опасността да бъде арестувана. Скоро след това, една нощ, когато потребността от морфин станала непоносима, Реджайна отново потърсила Мери К. и започнала да развива продължението на онази история. Отначало, разбира се, се разпростряла в благодарствено встъпление за доброто, сторено от Мери. Макар, естествено, да нямало подобрение, пациентът страдал по-малко, а сестра му си спестила страхотните разходи — вече нямало нужда да вика три-четири пъти дневно лекар, защото тя, Реджайна, я научила да слага инжекции. Но морфинът свършил и на всяка цена трябвало да се намери още. Казала ѝ, че току-що се връща от Редмъндови — дала им всичкия морфин, който имала, но той щял да стигне само за през деня. Не би ли могла благодетелката да спаси положението още веднъж? И да прояви малко милосърдие?...

Този път, макар и изпълнена с безкрайно състрадание, Мери се показала практична. Тя не отказала да помогне, но настояла да види пациента. Било твърде неетично, заявила тя, да даваш наркотици на пациент, чието състояние не ти е известно. Та дали ще е възможно да посети Мери и брат ѝ. Конспираторката се смутила за миг, но после веднага отговорила:

— О, разбира се! Само че забравих да ти кажа, утре сутринта Мери заминава с брат си за няколко дни в провинцията. Едни мои приятели ще ги откарат с колата си. А тази вечер той е много зле. Не мисля, че е уместно да го безпокоим.

— Тогава да намина сутринта преди заминаването — настоявала Мери. — В колко тръгват?

— Може и така да стане. Тръгват в девет..., а казах ли ти къде живеят сега? — и тя издиктувала един адрес, възможно най-отдалечен от квартала на Мери.

Мери се размислила и се отказала — пък и виждала, че с настояването си се показва недоверчива. Тя неохотно отпуснала морфин за една седмица, а Реджайна, почувствувала, че е събудила подозрение, повече не я потърсила. Едва година по-късно, когато Мери срещнала Мари Редмънд на улицата, истината излязла наяве.

Скоро последвало ново провинение спрямо моралните убеждения на Ла Грейндж. Чух за него от Мари — няколко седмици след стореното Реджайна споделила с нея всичко. Мари ми каза, че през цялото време отношенията между двамата не били съвсем прекъснати. Той продължавал да бъде нейният отзивчив, най-верен приятел — все така сърдечен, търпелив и услужлив. Виждали се от време на време, но, разбира се, той нямал никаква представа за новите й, вече съвсем отчаяни, престъпни прояви. Без негово знание тя продължавала да краде от шишенцето му морфин и да го заменя със стрихнин. Но веднъж се случило така, че въпреки находчивостта и хитростта си Реджайна останала без опият цели 72 часа. Ла Грейндж бил единствената й надежда. Трябвало да го подмами на всяка цена, за да му задигне шишенцето. Подтиква на ужасната си потребност, тя му позвънила късно след полунощ. Не може ли да дойде при нея? Толкова е зле... Нервите, от които така страдала напоследък, направо я влудявали. Трябвало да вземе нещо успокоително — например доза морфин, за да се оправи.

— Но, Реджайна — отговорил с укор той, — ти знаеш, че такова нещо няма да ти дам. Ще ти изпратя малко хлорал или нещо приспивателно.

— Не, не, не! — почти изкрещяла тя. Ако не вземел бързи мерки, щяла да предприеме нещо отчаяно, да се самоубие, за да се свърши най-сетне с тези мъки...

След тези думи, според разказа на Мари, той потеглил веднага. Заварил я в наистина окаяно състояние — сновяла напред-назад, кършела ръце и се молела да облекчат мъките й. Щом се убедил, че тя наистина се нуждае от морфин, Ла Грейндж извадил кутията със спринцовката и започнал да стерилизира иглата на един спиртник.

Реджайна изведнъж се сепнала, сякаш случайно си припомнила нещо, спряла да снове из стаята и извикала:

— О, недей, недей! Чакай, Уолтър! Това... Това не е морфин. Забравих да ти кажа.

— Как така не е морфин? — учудил се той.

— Не е — повторила тя — това е стрихнин.

Той замълчал объркан, а след малко, сякаш се досетил за нещо, я попитал:

— Защо мислиш, че е стрихнин?

Защото един ден тук, не много отдавна, когато те изпратих до магазина да ми купиш нещо, аз извадих кутията ти ей така, да я поразгледам, и както си я въртях в ръцете, разсипах всичките дози в мивката. Помислих си, че може да се разсърдиш, и сложих на мястото им стрихнинови. Помислих си, че може да се разсърдиш...

— Така значи! — отвърнал той и седнал на стола. — Разбирам. А ти... ти не си ли употребила случайно този морфин?

— Не, разбира се, че не съм. Как можеш да си помислиш такова нещо? Изобщо не съм го пипнала!

Ла Грейндж седял и мълчал. Ето от това признание той толкова дълго време се страхувал. Подобна постъпка означавала пълна липса на професионална етика, също нечестност и нравствена деградация — все неща, непостижими в неговите очи. Почувствувал се отвратен и оттам насетне направил всичко възможно, за да се откъсне от тази пропаднала жена. И само поради състоянието ѝ онази вечер той ѝ инжектирал морфин, като в същото време заявил, че това е за последен път. Ако е станала непоправима наркоманка (макар тя да продължавала да отрича), трябвало или да се подложи на лечение, или да си потърси други, доставчици.

И така, той скъсал с Реджайна, но тя — макар да съзнавала, че всичко се свежда до неоснователни и напразни претенции — продължавала да се държи за него. Навярно под влияние на наркотика заявила на една от сестрите Редмънд, че го мрази и че хубавичко ще го нареди заради отношението му към нея. Не му ли била дала всичката си обич и преданост — и какво получила в замяна? Според Мари дори скроила план: за жестоко отмъщение. Ще го принуди да я откара на някое уединено място в гората или парка и там ще се застреля пред него със собствения му пистолет, който държал в колата. Да видим

тогава какви обяснения щял да даде! Застреляна без свидетели, с неговото оръжие, единствената възможна свидетелка — превърната в бездиханен труп: нямало как да не отиде на електрическия стол! Другият вариант бил да се застреля пред прага на майчиния му дом, като предварително остави писмо с обяснение защо го е направила. Все химери, породени от наркотичното опиянение.

По онова време немало жени с разстроен, а някои и с не дотам разстроен личен живот видяха във войната и Европа средства, които ще им помогнат да се възстановят и възродят както душевно, така и материално, и изобщо да преобразят съществуването си. Стотици се впуснаха в тази авантюра, защо не и Реджайна? Освен това обществото проявяваше голям интерес, трогателно съчувствие и щедрост към всички, заминаващи за фронта. Доловила всичко това, без да губи време, Реджайна решила да се възползува от случая. Отишла при един стар аптекар, от когото като старша сестра в болницата често купувала лекарства, и му обяснила, че заминава за Франция като военна сестра. Изпълнявала патриотичния си дълг! Но за съжаление нямала никакви средства. Аптекарят я познавал като солидна стара клиентка и, отзовавайки се на призива на отечеството, щедро заявил, че на нейно разположение е всичко, от което се нуждае, и то безплатно. Та той просто е длъжен да направи това за родината, щом момичета като Реджайна заминават да се грижат за ранените! Окуражена от думите му, тя веднага се впуснала да подбира медикаментите, които уж щели да ѝ трябват (всъщност правителството ги доставяше в достатъчни количества за фронта). По едно време внезапно спряла и пристъпила към основната цел на посещението си.

— Ах, да, доктор Кей, тъкмо се сетих. Нямам никакви успокоителни средства, а чух, че там е почти невъзможно да се намерят. Няма да е зле да взема малко. Ще можете ли... а-а-а... да ми дадете... — и тя изброила четири-пет опиата, добавяйки: — А също и малко морфин? Казват, че там се чувствал голям недостиг от него...

Мистър Кей се посмутил. Напоследък често го посещавали градски, щатски и държавни инспектори. Борбата с наркоманията била в разгара си. Извинил се и отказал да ѝ ги даде без рецепта. Реджайна начаса приела оскърбен, вид — та той знаел, че тя е дипломирана сестра и съвсем доскоро — старша на болницата! Явно, че той нищо не бил разбрал — нито за нея, нито за целите или мотивите ѝ — и тя се

запътила към вратата. Сломен от тази тактика, аптекарят се разколебал, извинил ѝ се и ѝ дал тридесет опаковки, но в замяна я помолил да пази пълна тайна. С тази неочаквана придобивка Реджайна се успокоила за седмица-две.

Все пак наскоро след това тя наистина заминала за Франция и останала там около седем месеца. Дали е работила като медицинска сестра или е била на редовна служба — не се знае. През това време заплатата ѝ трябвало да се изплаща на нечие име. И понеже не вярвала — поне така каза Мари — че ще се върне жива, тя великодушно наредила тридесетте ѝ долара месечно да получава Мари, като единствения човек, показал се добър към нея. Реджайна не поддържаше никакви връзки със семейството си и Мари действително бе останала единствената ѝ приятелка. Цели седем месеца Мари не чула нищо за нея, докато един ден Реджайна внезапно се появила — или по-точно ѝ писала от един третокласен хотел в Ню Йорк, където лежала болна. Мари ѝ занесла чековете и от думите ѝ разбрах, че Реджайна живеела в крайно мизерна стая, по цял ден не вдигала пердетата и се шляела по мръсен кафяв пуловер и нощница. Нищо не било останало от предишната ѝ хубост, а безразличието към самата нея още повече я загрозявало. По пода и леглото се търкаляли угарки, пепел и изгорели кибритени клечки. На масата лежало тесте омазнени карти, с които си редяла пасианс.

Споделила с Мари, че звъняла на Ла Грейндж, но той дошъл един-единствен път, дал ѝ малко пари и не искал да знае повече за нея. Убеждавал я да лекува порока си и да се заеме сериозно с работа, но тя отказала, защото „животът вече нямам никакъв смисъл“. Между другото, сметката ѝ в хотела доста нараснала, но тя отказала да я плати с парите, получени от Мари. Хотелът не се нуждаел от тях така, както се нуждаела тя. Все още носела униформа и се възползувала от факта, че хората, неозовали се на фронта, продължавали да проявяват покъртително съчувствие към завръщащите се оттам. Затова и не я притеснявали за сметката. Докато един божи ден тя оставила куфара си в хотела и се измъкнала, без да плати.

Мари добави:

— Разбрах, че е отишла вече твърде далеч и че не съм в състояние да ѝ помогна. Самата аз нямах нищо, а видът ѝ ме изпълваше с мъка и направо ме плашеше. Имах чувството, че някак

може да ме зарази с нападналите я вируси на равнодушието и разрухата. Ето защо започнах да я избягвам. Страхът ме държеше настрана от нея. И все пак не можех да не се възхищавам на някои от бившите ѝ „сполуки“.

Но историята не свършва дотук. Скоро отново чухме за Реджайна — вестта дойде от далечен квартал и бе доста драматична.

Реджайна се преместила да живее при една стара позната с леко поведение, която държала под наем малък апартамент в един от онези вертепи, близо до негърския квартал, в горната част на Манхатън. Тук останала няколко месеца, като в стаята си имала само куфар, дюшек и едно сандъче, което ѝ служело за шкаф. Още пазела сестринската униформа и касинката — нали ѝ помагали, за да си намира морфин. Всичките ѝ останали вещи, оставени на съхранение при заминаването за чужбина, били продадени или конфискувани заради неплатени данъци. Но въпреки всичко тя не можела или не желала да работи и сякаш била доволна, че Ла Грейндж я бил оставил на мира.

В тази стая, където лежала по цял ден зад спуснатите завеси, тя замислила нова хитрост: ще се облече в униформата и с чанта в ръка ще отиде в някоя болница, където знае по име лекарите или сестрите. В кабинета на старшата сестра ще заяви, че е наета като частна сестра за един пациент, доктор Едикойси я довел или изпратил, и сега очаквала лекаря и пациента. Дали не може да ги почака в кабинета? В съседство с него обикновено се намирала аптеката с наркотиците. Никой нямало да се усъмни в нея — щяла да се държи спокойно и уверено, старшата и сестрите ще влизат и излизат, без да ѝ обръщат внимание. А тя ще чака мига, когато няма да има никой наоколо — тогава ще влезе в аптеката (ако се случи да не е заключена) и ще задигне всичкия морфин. А на първия влязъл в стаята ще каже, че е решила да дочака лекаря на входа. След което, естествено, ще изчезне.

Но веднъж, в разгара на операцията, на една сестра ѝ направило впечатление, че от аптеката излиза непознато лице. Задържали Реджайна, преди да успее да се измъкне, разпитали я и след това я претърсили. Според вестниците, тя започнала възмутено да отрича, че е откраднала морфин, но когато при обиска намерили голямо количество в нея и я задържали, изведнъж млъкнала и не дала повече никакви обяснения. Разбира се, при задържането я уведомили, че ако за нея не гарантират няколко приятели, ще я предадат на полицията. Тя

излъгала за името и адреса си, и за да печели време, изпратила телеграми на няколко фиктивни лица в други градове. В очакване на отговор и настанили в стая на втория етаж, с изглед към каменно дворче, а една сестра я пазела. Тук Реджайна останала от десет сутринта до късно вечерта. На телеграмите ѝ, естествено, никой не отговорил. Надвечер се престорила, че ѝ прималява от глад и помолила да ѝ донесат нещо за ядене. Сестрата, която я надзиравала, се смилила, излязла в коридора да извика друга сестра да я смени или да донесе храна, а когато се върнала, заварила Реджайна да прекрачва перваза на прозореца. Бегълката смятала да прескочи оградата на дворчето и да офейка през открития паркинг на болницата, десетина фута по-надолу. И сигурно щяла да изпълни намерението си, но полата ѝ се закачила за една кука под прозореца. Реджайна паднала, счупила двете си китки, получила и други контузии. Полицията била уведомена и докато се възстанови и има възможност да се яви пред съда, тя била затворена в изолационното отделение на болницата.

Междувременно вестниците разгласили случая, отпечатали снимката ѝ и макар името ѝ да било фалшиво, Мари, Ла Грейндж и други нейни познати разбрали за кого става дума. Развълнуван от сполетялата я беда, Ла Грейндж проучил нещата и се опитал да издействува освобождаването ѝ. Същевременно една благородна дама-филантропка, собственичка на дом за безпътни момичета в Ийст Сайд, взела съдебно разрешение и преместила Реджайна в добродетелното си заведение. Ла Грейндж я посетил, счупил и наново навестил неправилно зарасналите ѝ китки. По-късно уредил да я изпишат като излекувана, и след като ѝ дал гаранция заедно с дамата-филантропка, делото било прекратено. Разправят, че известно време след това Ла Грейндж я поддържал материално. Но тъй като отношението ѝ към живота било съвсем безразлично, пагубната страст към морфина отново я обзела и тя изчезнала. Появила се само още два пъти.

Мари Редмънд ми разказа за единия случай. Реджайна ѝ отишла на гости и казала, че живее в сутеренна стая в един от най-бедните квартали на града. Била измършавяла, защото била болна, но скоро започвала работа, Вече не взимала опиати, дори си намерила място като частна сестра в Ню Хейвън — неин познат или някаква агенция, която знаела за професионалните ѝ качества, я препоръчали на тамошен пациент, само че тя нямала пари за път. Та би ли могла Мари

да ѝ даде назаем. На гарата щели да я посрещнат с аванс. Мари ѝ дали пари за билет, чанта, рокля и шапка — тези, които носела Реджайна, били ужасно опърпани. И въпреки всички преживелици и жалкото си минало тя застанала пред огледалото в новите премени, изпъчила се и се завъртяла, за да види как изглежда. Дори заявила: „И все пак още ме бива!“

Мари била удивена — та Реджайна била свикнала на такива вечерни тоалети и атлазени обувки! Тя винаги бе показвала, че съзнава привлекателността си, а дрехите, с които се оглеждала, били пълна безвкусица, захвърлени парцали, от които Мари се срамувала, но просто нямала никакви други.

След четири дни Реджайна отново се появила и разказала друга история. Отишла до Ню Хейвън, но когато пристигнала, никой не я чакал и тъй като не знаела името на пациента си, а настъпила нощта и тя нямала пари за връщане, се зачудила какво да прави. Но ето че отново пламнали старият ѝ дух и изобретателност! Отишла в хотел, изкъпала се, поръчала си вечеря в стаята и след като се наспала добре, поискала закуска. За всичко разписала чекове. След закуската, вече добре отпочинала и с възстановени сили, тя излязла да се поразходи с надеждата, че ще ѝ дойде спасителна идея. Тутакси се появил един джентълмен от онези, които ценят интелигентните и изтънчени жени, и тя му разкрила проблемите си. Той веднага ѝ дал пари за сметката в хотела, билета до Ню Йорк, а и една сума, с която да преживее известно време. И забележете, като доказателство Реджайна върнала заема и чантата на Мари. След няколко седмици отново се появила, за да ѝ каже, че помолила за помощ новия си приятел и той ѝ изпратил — вярвате или не — двеста долара! Истина, неистина, външният ѝ вид бил значително подобрен. Това бил последният път, когато Мари я видяла.

След този случай веднъж чула следната странна история за нея: макар Реджайна ѝ всичко, свързано с нея, да изчезнало от живота му, Ла Грейндж запазил приятелските си отношения със сестрите Редмънд. Един ден се обадил или срещнал случайно едната от тях и ѝ разказал за едно момиче, което преди известно време се нуждаело от незабавна операция, но нямало никакви средства. И не друг, а самата Реджайна го помолила за вниманието и великодушието му. В името на миналото Ла Грейндж ѝ обещал да оперира момичето и уредил да го

приемат в болница. Какво било изумлението му, когато отишъл в болницата и заварил в стаята на момичето Реджайна — била в безупречна униформа и пациентката била под неин патронаж — или поне така заявила на старшата. Освен това, поради своенравие или безхарактерност, Реджайна се държала така, сякаш старите любовни отношения между нея и Ла Грейндж продължавали. Той бил нейният Уоли и тя не спирала да го назовава така и да го гледа влюбено и сияещо. Какво можел да стори? Или трябвало да я изтърпи и колкото може по-внимателно да се измъкне, или да я изгони от болницата, но тогава имало вероятност от сцена и неприятни усложнения. Предпочел да я подлъже — шегувал се и отговарял уклончиво, но предупредил пациентката и сестрата на отделението да бъдат нащрек. Най-сетне тя била отстранена от болницата под предлог, че Ла Грейндж заминава и че със случая ще се заеме друг лекар, който държи на своя сестра. Преди да се разделят, Ла Грейндж отново ѝ дал пари и повече не я видял.

Това, доколкото знам, е краят на историята. Остават само следващите редове, които след около две години получих от Мари като отговор на моя интерес.

„Не, през това време не съм чула нищо за Реджайна и не мисля някой друг да е чул. Може да е възстановила здравето и равновесието си и да се е възвърнала към някаква форма на нормален живот, но се съмнявам. Тя бе отишла твърде далеч. Една обща позната, медицинска сестра, ми каза, че преди няколко месеца намерили на улицата жена, отговаряща по описание на Реджайна — била в безсъзнание и я закарали в болницата Белвю. Когато дошла на себе си, се оказала невменяема и била преместена в Сентръл Айелин — струва ми се, в приюта за душевноболни, където умряла в усмирителна риза. Писах там, но ми отговориха, че при тях не са докарвали, нито пък е умирали такава жена. Доктор Ла Грейндж ми каза, че също проверил списъците в Белвю и в Сентръл Айелин, но нямало никакви сведения Реджайна да е била там. Искаше му се да вярва, че е жива, инак може би щеше да изпитва угризения... Все пак бог е свидетел, че той направи всичко за нея — много повече, от колкото би направил който и да е друг мъж.

В добавка ще кажа, че една моя позната съвсем наскоро видяла — или така ѝ се сторило — Реджайна на улицата: имала вид на заможна и щастлива жена. Но на мен не ми се вярва. Преди няколко

месеца една друга сестра спомена, че получила писмо от нея от Денвър, но все още никой не е видял писмото. На трета пък ѝ се сторило, че я зърнала във Вашингтон и изглеждала много добре. Но откакто дойде при мен последния път, преди две години, аз не съм я чула, нито лък видяла. А смятам, че ако беше жива и благоденстваща, едва ли щеше да се крие от познатите си. Ако пък е жива и бедна, то сигурно щеше да поиска помощ от мен или от някой друг. Към края аз бях едва ли не единствената, към която Реджайна чувствуваше, че може да се обърне, без да се страхува от упреци. Но вече нямам ни вест, ни кост от нея. Според мен тя е мъртва.“

Може би Мари бе права. Лично аз оценявах Реджайна като умна, но неуравновесена жена със странно отношение към любовта. Тя изглежда смяташе, че ако не може да подчини живота на собствените си предпочитания, то няма никакъв смисъл да се живее или поне не си заслужава да работиш, за да преживяваш. Където и да е тя, нека се надяваме, че следващият ѝ ход ще е по-удачен.

А що се отнася до Ла Грейндж — живее заедно с брат си, все така неженен. Майка му почина, а сестра му се омъжи.

РЕЛА

Тази напълно достоверна история-изповед чух преди много години, една вечер в Гринич Вилидж, от един американски поет, вече покойник. Преди него ми я бяха разказвали жена му и момичето, за което ще стане дума. И тъй като не се споменават истинските имена, а славата и името на поета избледняха с годините, не виждам основателна причина защо, придържайки се към духа на неговия разказ, да не придам по-цялостен и завършен вид на откъслечните записки, които направих тогава.

Всеки път, когато си спомня за Рела, пред очите ми изниква затънтеният щат Арканзас, с неговите заоблени хълмчета и пръснати тук-там възвишения Оузарк, с необятните житни и царевични ниви, сред които е протекла младостта ѝ, и неспокойното, искрящо бълбукане на потока, пресичащ в единия край голямата ферма на баща ѝ, великолепните стройни дървета и пъстрите килими от диви цветя. Лятно време огромни флотилии вълмести облаци плаваха във висинето и събуждаха блянове по сини морета и белокрили кораби. От нивите се дочуваше бръмчене на жетварка, виковете на безброй наети за жетвата надничари, мучене на крави и блеене на овци...

Баща ѝ, Самюъл Хаудършел, бе заможен фермер, а също и политик, който бе сполучил да си осигури от лидерите на партията си длъжността държавен съдия-изпълнител, а тя не му отнемаше много време. Когато бе възпрепятствуван, за фермата се грижеше дребничката му, оправна и словоохотлива съпруга, която очевидно бе доволна от живота си. Тя отменяше своя съпруг с желание, вещина и с помощта на двамата си яки, червендалести синове, на които бе и наставник, и съветник. Зимата момчетата, а и момичето, за което става дума, прекарваха далеч от дома, в колеж.

Но макар да живееха в такъв отдалечен край, колко изтънчени бяха те и с какви градски обноски и вкус! Тогава леките коли бяха рядкост, но пък всяко от децата на Хаудършел си имаше кон. А големият хамбар подслоняваше няколко лъскави земеделски машини

за огромната ферма, а също сеното и царевицата. В хамбара се помещаваше и кабинетът на Хаудършел с документите, счетоводните книги и пишещата машина, на която при нужда тракаха жена му или децата. Обикновените фермери и семейства им не бяха канени на местните вечеринки и по-значителни празненства, но присъствието на семейството на съдия-изпълнителя бе неотлъчно и въпрос на, чест. С две думи, Хаудършелови се движеха в едно забавно, изтънчено светско общество, което в онези съвсем не щастливи години от живота ми преценявах като особено благословено и честито.

Тогава бях женен, да речем — щастливо... Но истината бе, че на тридесет години и само след двегодишно семейно съжителство бях започнал да осъзнавам, че бракът ми е грешка. Или характерът ми не бе подходящ за брак, или бях сбъркал в избора си. Тъй като бях млад и съвсем не бях наясно със загадките на живота и безмилостния диктат на обществото и държавата, чийто вечен стремеж е собственото просъществувание за сметка на индивида, аз изобщо не проумявах безнадеждното си положение. Може би бях наказан за проявената наивност и глупост... Но, уви, законите на обществото са неотменими. Веднъж оженен — завинаги обречен. Никой не бива да дели събраните от бога... Подобни наложени от обществото повели, заповеди и запрещения ме преследваха като гласа на съдбата. От всяко дръвче и храстче, да не споменаваме ежедневните, домашни и улични брътвежи, долитаха гласове, които ми казваха, че дори нечутите шепоти дълбоко вътре в мен са греховни, много греховни... И все пак в мен изкусително пламтяха младостта и напористата любов. Кой ще ми протегне ръка и ще ме измъкне от тази безнадеждност? И къде ли ще ме отведе, и как ли ще ме отърве от мъчителния ми копнеж? Тези, които не знаят нищо за любовта към красотата, която върви ръка за ръка със страстта, няма никога да ме разберат. За тях загадките в живота си остават вечни.

Но тъй като бях млад, не можех да не се надявам на чудеса. Скоро бяха приели една моя пиеса, публикуваха се и стиховете, и разказите ми — с други думи, вече се утвърждавах. Жена ми очевидно се гордееше, че съм мъж с бъдеще и че покрай мен и на нея ѝ е отреден интересен живот. А както неведнъж установявах, тя наистина заслужаваше всички земни радости. От друга страна обаче, съществуваше брачният ни съюз — и колкото и слънчев да се

очертаваше за нея, за мен той бе надвиснал облак. Нима ми бе писано да работя като роб, за да споделям всичко с човек, който непрестанно ме дразни и ми додява? В тази мисъл виждах аз ядката на злото. А може би трябваше да се жертвам и да понеса кръста на дълга, милосърдието и съчувствието? Трябваше или не трябваше? Размишлявах върху съдбата си и почти ежеминутно се питах какво ли ще стане с мен. А заедно с това се дивях на загадките на любовта. Ето, до себе си имах една жена — моята жена, която бе така привлекателна, както всички жени — и все пак след две години брак, поради необясними за мен причини, тя ме интересувахе по-малко от всяка друга. А маниерите ѝ! Познавах; ги така добре! Повечето от настроенията и мненията ѝ (като изключим най-обикновените, делничните) ме интригуваха, но самата тя — не. А това бе същото онова момиче, което само преди година-две бе за мен неустойчиво привлекателно! Иди, че разбери...

И все пак от съчувствие и угризение към безотговорната си вътрешна лутаница, на която не би се поддал никой здравомислещ човек, аз ни най-малко не показвах промяната в отношението си. И, струва ми се, тя нямаше никакви съмнения. Но само да забележеше, че някоя нейна приятелка, особено по-привлекателна, не се държи по традиционно официалния начин с мен, жена ми веднага се впускаше в лекция за изкушенията и моралното опазване на брака. Очевидно основният ѝ интерес по отношение на обществото се свеждаше до това да узнае дали мъжете и жените от нашия кръг са морално, следователно и общественостойчиви и непоқварени. Колкото досадни и скучни да бяха морално устойчивите, те трябваше винаги да се предпочитат. Поне бяха добри хора... Възнамерявайки да изкорени непристойността, докато стигне дотам, жена ми проучи всичките ни познати до един.

И все пак тя не можеше да не признае, че в крайна сметка и сред непристойните има даровита и че по някакъв странен житейски канон именно морално неустойчивите често придават и колорит, и блясък на обществената картина... Ето защо жена ми предпочиташе да изучава преуспелите и красивите, а също, да кажем, и неморалните — и не само да ги изучава, а и да копира нюанси на стил и поведение, та дори и начина им на мислене, (ако той, разбира се, не влизаше в противоречие със собствените ѝ убеждения) и така подсилваше

собствения си чар. Всички, които бяха безусловно морални, но пък неизискани и с незавидно общественно-материално положение, не представляваха интерес за нея — тук правеха изключение някои благонадеждни контакти, които тя поддържаше. Колкото и възхитителна да се струваше на някои, тази нейна самозащитна тактика само ме озадачаваше, а често и дразнеше. Мисля си, че тя искаше да се полустроса чрез хитростите на нечестивците, но същевременно да опази от скверност себе си и благословения си брак.

С всеки изминат ден аз ставах все по-изнервен и нещастен и постоянно съзерцавах щастливите бракове по любов. И завиждах на блаженството им. О, младост, младост, младост! О, красота! Каква изгаряща съблазън! Та без благосклонността на някое божествено красиво момиче аз бях все едно мъртъв! Но бях женен, и сигурно никоя жена — било то млада, стара, добра, лоша или равнодушна — не би се съгласила да има нещо общо с мен! А най-малкото такава, каквато би задоволила полета на тогавашните ми мечти. Да бях малко по-самоуверен и не така убеден в собствените си умозаклучения, някои почти недвусмислени признаци или доказателства за противното сигурно щяха да ме разколебаят — но не, аз бях непоклатим.

В едно прекрасно лято, през юни, двамата с жена ми посетихме нейни роднини в град Д., разположен в един от огромните, граничещи с Арканзас и описания район щати. Вече се познавах с почти всички роднини на жена ми, харесвах ги, а и сега продължавам да ги харесвам. Те бяха домошари — мили, макар и съвсем обикновени хора, дълбоко уважавани заради честността, трудолюбието и всички достойни за възхищение качества, от които са изтъкани най-здравите и свързващи нишки в обществото. Повечето бяха заможни и се занимаваха с търговия, банкерство или фермерство, като живо се интересуваха един от друг, поне дотолкова, че да се стремят да отговарят на идеалите и нормите на прослойката и класата, към които принадлежаха. За тях ние бяхме особено достойни представители на обществото, към което се числяха, и на успеха, към който се стремяха.

Макар да представляваше еднообразна равнина, така характерна за земите западно и източно от Мисисипи, местността, в която живеяха, ме привлече още от пръв поглед. Доста отдалечени едно от друго се издигаха сиво-белите, скучни дървени градчета, всяко с главна улица, една-две черковни камбанарии и няколко магазинчета, с

разпилени и рядко сенчести улици, така типични за тогавашната все още неоформена Америка. Тяхното градче наброяваше около хиляда и петстотин жители, всички от един и същ тип — обикновени, трудолюбиви хорица. Къщата на роднините на жена ми бе скромна, ниска, с девет-десет стаи, и се издигаше предпоследна на края на улицата. Последната къща, впрочем, се заемаше от друг зет с известна тежест в местния политически живот. Тук нямаше изкуствена показност или разкош. Автомобилът вече бе навлязъл тук-там, но не и в този край. Вместо него имаше коне, двуколки, каруци, а заедно с тях и ужасни коларски пътища. Кравите, прасетата, пилетата и гъските бяха задължителните обитатели на всяко оправно домакинство, дори и на най-заможното. На запад, изток и юг се простираше равната прерия — тук-там по някоя къща, дърво или обор, но предимно еднообразна, напечена от слънцето, ширнала се земя. А какви ниви! Те бяха или тъмнозелени от полюшващата се, шептяща царевица, или бледожълти от житните класове. Каквито и дървета да растяха, те се изправяха обрулени и самотни под безкрайното небе. По единичния коловоз минаваха влаковете за главната линия, но малко от тях спираха. Нашите фермери, а и тези от околността, се движеха с двуколки, каруци или на коне и винаги поздравяваха с едно сърдечно „Здрас-сти!“

Нали се занимавах с литература, а не с търговия, признавам, че отначало се чувствах някак не на място сред това благопристойно обкръжение. Но хората наистина ми харесваха и след време се почувствувах почти като у дома си. И може би защото рязко се отличавах от другите зетове — нали бях писател, човек на изкуството, изобщо странно същество, което кой знае защо си позволяваше да безделничи, да се разхожда или да седи на бюрото и най-невъзмутимо да дращи с писалка върху лист хартия, всички ме гледаха с уважение и ме величаеха. Освен това в делнични дни аз носех такива дрехи и у дома, и на улицата, каквито тук обличаха само в неделя и по празници. И банкерът, и бакалинът, и политикът, и пасторът носеха по-простичко скроени, но и по-пъстри и практични дрехи. (Всъщност те бяха толкова богати, колкото никога не можех да се надявам да стана...) Седмици наред, по време на целия ни престой, наоколо цареше празнична атмосфера. Ние бяхме различни, следователно интересни. Непрекъснато пристигаха и си заминаваха други женени или неженени

синове и дъщери. Всички бяха закачливи и забавни, непрекъснато се разменяха незлобливи провинциални задявки и шеги, а станеше ли дума за някой от техния род, до един показваха най-голяма преданост и привързаност. И все пак лесно можеше да се забележи, че под Външната благовидност завистта и съперничеството бяха твърде силни. Този тип хора ме интересуваше и аз се приобщих към тях, като се съобразявах — доколкото можех — с начина им на живот.

Целта на почивката ми бе да пиша и аз използвах всеки удобен момент. След няколко дни се влюбих истински в този край и неговите обширни, жарки ниви, тихи улици и дълги прашни пътища, влюбих се във фермерите и градските жители, в техните непревзети, сърдечни обноски. Съвсем наблизо се намираше гробището — увековечен летопис на близо шестдесетгодишния селски живот. Тук изучавах надгробните паметници. На миля-две по-нататък една рекичка си проправяше път между кални, сенчести брегове — там пък ловях риба. На отсрещната страна се издигаше зимната вила на заможен фермер и скотовъдец, близък съсед на моите родственици, който им бе предоставил къщата за през лятото. В просторния ѝ, прохладен и строг „салон“ (гордост за всеки фермерски дом) бях разположил бюрото, книгите и ръкописите си.

Но въпреки безкрайния низ от златни слънчеви дни, изпълнени с жужене на пчели, далечно подрънкване на звънци, ухания на цветя, птичи зов, пърхания и жалостиви писъци на отминаващи влакове, аз бях нещастен. Нищо — никаква природна прелест и никакви обществени развлечения и забавления не можеха да запълнят пустотата в душата ми. И денем, и нощем, под ярките звезди, аз мечтаех за любов и красота и така копнеех... Защото виждах как се изплъзва животът, времето за любов, цялата красота. Моите най-хубави години! Колкото ѝ да ми допадаха всички тези хора, те бяха провинциалисти по душа и такива щяха да си останат завинаги. Но вината не бе тяхна. Те не можеха да мислят като мен, не можеха да разберат мечтите ми. Както забелязах, за тях църквата олицетворяваше всичко духовно. Тя облекчаваше тегобите на живота им тук, на земята, и им обещаваще благодат на небето. Никакви книги, никакви картини, никаква музика, никакви стремежи... е, може би тук-там имаше по някоя устремена душа, и все пак... Резултатът от всичко бе, че както си четях Кийтс, Шели, Харди и Омар Хаям и наблюдавах изнизването на

дните, аз изпадах ту в тъжно, ту във весело настроение. Жена ми, разбира се, ми предоставяше поне интелектуална и духовна близост, но тя ми бе омръзнала и предпочиташ да съм сам и да работя, да чета или да се разхождам и да мисля.

А ето че един ден, за да поздрави и, разбира се, да поогледа новия си зет, пристигна семейството на още един шурей — пристигна споменатият Хаудършел с жена си и дъщеря си, момиче на седемнадесет-осемнадесет години, румено, засмяно и жизнерадостно, истинска мечта. Колко истински проста и прекрасна може да бъде понякога младостта — стройна, грациозна, гъвкава, розоволика, с буйна пшенично-златиста коса, с големи и миловидни сиво-сини очи и малки ръце и крака. Накратко, от пръв поглед и с романтична и патетична горест поради безутешността си, аз реших, че тя е точно красавицата, за която си мечтаех. Очевидно бе, че тя нямаше поглед нито към живота, нито към книгите, но поне долових ведрия ѝ, непоковарен, пълен с илюзии дух. Каква невинна, лишена от всякакво кокетство усмивка! Какъв звънък смях! Та от нея едва ли не смущаващо бликаше здраве! Какви бързи, леки и изящни движения! „Небеса!“ — едва не ахнах аз, — та тя е безкрайно прелестна и истинска!“ В нея се забелязваше някаква невинна дързост, без следа от изтънчена наглост, която направо ме очароваше. Ето, казах си веднага, ето един истински жизнерадостен човек, който знае твърде малко за живота и затова намира света много по-добър, отколкото е в действителност.

Но баща ѝ!... Този висок, източен, загрубял от природните стихии човек бе як като опъната конопена връв и невеж за десетима. Имаше зорки очи, бе своеволен, прикрит и мнителен, какъвто, предполагам, трябва да бъде един държавен съдия-изпълнител. Вече бил хванал един-двама важни престъпници и (ако си спомням точно) пратил „заслужено“ още двама на смърт. Суетен, дързък, упорит и неразговорлив, той крачеше наперено в дължкия си сюртук, а на главата му стърчеше едно от така популярните в селата широкополи сомбрера. Сигурен съм, че на хълбоците си носеше и един-два пистолета. Въпреки това и роднини, и приятели го намираха за истински добросърдечен, изключително привързан към рода си човек. Гледах го и си мислех — тежко и горко на онзи, който би дръзнал да засегне някой негов роднина: чакаше го по-жестоко отмъщение и от

вендетите в Кентъки. Както вече споменах, жена му бе дребна, бърборлива и като живак подрипваше ту насам, ту натам. Непрекъснато разказваше за шегите на чудатия си съпруг-особняк и на другите обитатели на провинциалния свят. Узнах, че живеели на двадесет и пет мили южно оттук, в Арканзас, в местност с хълмове и живописни реки, много различна от заобикалящия ни равнинен свят.

Освен Рела вече нищо друго не приковаваше вниманието ми. След първата ни среща почти, не откъсвах очи от нея, а тя непрестанно се движеше, тичаше за покупки до магазина, изпълняваше поръчки на роднините си, а вечер отменяше баба си и весело нареждаше масата за вечеря. Изумително красиво момиче, мислех си аз! Така необикновена и в такова неведение за живота! А как ме привличаше тази нейна красота, красота, красота! За да бъде поробването ми пълно, тя веднага започна да се държи към мен по най-невинния и мил начин, като към член на семейството. Вече ме наричаше чичо Дан и очевидно ме слагаше сред така честитите мъже на фамилията, за които трябваше да се грижат всички жени, включително и тя. Каква красавица! Какви очи! Какви устни! Каква коса! Какво изящно и гъвкаво тяло! Гледах я и се чудех как е възможно двама невзрачни родители като нейните да родят такова съвършено създание!

Но както обикновено, аз веднага реших, че тя не е за мен и бях готов да се примиря, макар и с огорчение. Между другото, усещах зорките и ревниви очи на жена си. Знаех, че колкото и невинен, и най-малкият знак на интерес от моя страна не може да ѝ убегне — той веднага щеше да бъде изтълкуван като доказателство за неволна, а може би и умишлена изневяра. В такива случаи поведението ѝ ме дразнеше много и затова гневно и рязко възнегодувах от това шпиониране. Естествено от своя гледна точка тя бе права или поне бе в правата си, тъй като се опитваше да защити собствените си интереси и да предотврати едно пагубно увлечение. Но какво ми оставаше на мен! Какво щеше да стане с мечтите ми? За да запазя привидната устойчивост на брачните ни отношения, този път се изискваше не само бдителност, а и самопорицание, което ме разстройваше. Любовта трябваше да изчезне! Трябваше да се сложи край на човешкото щастие! Изобщо! А както вярвах, само любовта може да съхрани човешките мечти! Не себелюбието. Изпитвах печално съчувствие към

жена си, но то ѝ бе напълно ненужно. Какъв смисъл има да съчувстваш на човек, който не може да събуди истинска страст?

Сутринта на деня след запознанството ни бях дважд по-отчаян от положението си — и от брака, и от ограничената си, надзиравана свобода, от целия си живот! Господи! Да бъде така затворен, запрян и окован! Защо толкова рано се бях лишил от шанса в борбата за щастие? Какъв глупак бях да се обвържа по този начин! Никога ли нямаше да бъде пак свободен? Ако не бях направил тази грешка, това весело, щастливо и красиво създание можеше да бъде мое! А сигурен ли бях? Можех ли да я накарам да ме обича? Не, не, не. Женен или неженен... какъвто съм непривлекателен... как бих могъл да я очаровам? Въпреки всичко на другия ден със задоволство установих, че тя е още тук. Не беше отлетяла, и любов или нелюбов, поне щях да имам удоволствието да я гледам. А на втория ден разбрах с голяма радост, че Хаудършелови щяха да останат цяла седмица.

Както и да е, същата тази сутрин аз се отправих натъжен към масата и си казах, че може би ще бъде най-добре, ако се откъсна от всичко това. Никога нямаше да я притежавам — защо тогава да се мъча? Цял следобед безделничих — безделието направо тегнеше във въздуха, седях в един хамак и наблюдавах как Рела и братовчедка ѝ, дъщерята на политикана от отсрещната къща, тичат насам-натам и шеговито се задяват за някакво герданче. После, подтикнати от дружелюбната ми усмивка, те дойдоха до хамака, седнаха до мен и заразглеждаха книгата, която четях. Понеже им се видя безинтересна, въпреки престореното ми нежелание, момичетата захванаха да ме люлеят. А близостта на Рела вече ме бе опиянила. Чувствах се отпаднал и прималял от копнеж по съвършената ѝ красота. Над обхваналата ме притома взе връх непоносимото отчаяние от мигновеността на такава огромна радост, както и цялата нелепост на факта, че не бях достатъчно деен или чаровен, за да заинтригувам подобна прелест, младост и невинност. И смъртоносен опият не би могъл да ми подейства по-силно. Напразно си повтарях, че не бива да издам нищичко от онова, което чувствавах — инак не само тя, но и всичките роднини щяха да ме избягат... Напразно! Не можех да не копнея за нея. И то неудържимо! Въпреки това, поне в дадения случай, играех ролята на търпеливия млад, с четиринадесет години по-възрастен чичо, който е много благоразумен и макар да му е забавно,

не влага никакви чувства в тази игра. Тя не е за мен! Не е за мен! Най-сетне, угнетен от явната химерност на младежкия свят, в който вече никога нямаше да се върна, аз реших да зарежа всичко и да се прибера в кабинета си отвъд пътя.

Обаче ми се стори, о, чудо! Че тя бе по-игрива от обикновено — скачаше при мен в хамака, опитваше се да ме избути и преобърне. Усещах ръцете, тялото ѝ, поривистия ѝ младежки устрем. По едно време Рела взе книгата от ръцете ми и, прислонила глава до рамото ми, започна да чете с подигравателно тържествен глас. Изведнъж забелязахме, че жена ми се приближава, и тя се изправи, придавайки си сериозен вид. Какво ли означаваше това, почудих се аз...

Същия следобед, след като бях поработил в стаята си, аз реших да правя компания на една от братовчедките на жена ми, която изкореняваше с шило живовляка от моравата пред къщата. По липса на подходящи инструменти се заех да ѝ помагам с един кухненски нож и вилица. И понеже денят бе прекрасен, скоро мислите ми се зареяха към онази, за която копнеех най-много от всичко на света. За мен бяха като вълшебни и слънчевата светлина върху тревата, и сянката на дърветата сред тази светлина, и това най-обикновено дворче, и моравата. Та нали само преди час бях зърнал Рела да пристъпва леко по нея? Отвъд алеята четири, посадени на еднакво разстояние едно от друго дървета хвърляха благодатна сянка. Ех, да можех да поседя тук с нея! Но хамакът бе зает от съдия-изпълнителя, който не спираше да се шегува с нас:

— Я по-добре елате при мен във фермата — подсмиваше се той.
— Там имаме много по-хубави бурени!

— Ще трябва да ги видим! — обадох се с надежда аз.

— Само да сте посмели — те не са за всяко око! — шеговито отвърна той.

Искушавах се да приема предизвикателството, но тъкмо тогава се появи образецът на съвършенството — връщаше се от селската поща с писма. Присмивайки се на важната ни работа, тя грабна една вилица и се присъедини към нас. Беше облечена със сиво-синя престилка, която подчертаваше блясъка на русата ѝ коса. Рела се настани близо до мен, започна да изравя живовляка и да се шегува.

— О, този е с огромно коренище! Ако никой не ми помогне, май няма да успея да го измъкна!

Естествено, веднага се притекох на помощ.

И тогава, заразен от веселото ѝ настроение, изпитах силно желание да пофлиртувам с нея. Затова предложих да играем на „хвърли-ножче“ и тя се съгласи, като заяви, че винаги побеждавала противника си. Намерихме джобно ножче и седнахме на тревата един срещу друг. Движенията ѝ изведнъж станаха ловки. Преди всяко мятане тя вирваше глава, и увлечена в очакване, разтваряше устни, а загубеше ли, мигом се намушваше с престорена срамежливост. Изобщо не можех да се съсредоточа — погледът ми не се откъсваше от нея — от кичурчетата влажна коса около челото ѝ, от мнимата напрегнатост в очите ѝ, от приятната ритмичност на движенията ѝ. В един миг, като държеше ножа близо до брадичката си, преди да го метне, тя ме погледна право в очите. Главата ми се завъртя. Какво можеше да означава този замечтан, трепетен, някак отнесен поглед, който приличаше на дълбоко лазурно море, осеяно с фантастични платноходки? И тогава тя каза тихо, почти шепнешком:

— Ще загубя, ако ме гледаш така...

— Ами загуби...

Не откъсвах очи от нея, бях смутен от неприкритото ѝ кокетство и от задръжките си да бъда дързък ухажор. Без да се досеща за флиртуването ни, към нас се присъедини още един роднина и ние станаме трима, а по-късно и четирима играчи. Скоро след това аз се оттеглих, за да размишлявам върху смисъла на думите и великолепието на красотата ѝ. С часове не можех да правя нищо друго, освен да седя и да мечтая за нея, смутен, почти онемял от радост. Не можех да повярвам, не допусках, че представлявам интерес за нея. Това бе изключено. И все пак... този кокетен, проучващ поглед, този закачлив, мамещ смях, когато бяхме сами... Върнах се и седнах на бюрото си, изпълнен със съмнение в значението на всичко това. И все пак бях трепетно обнадежден. За моя огромна изненада и удоволствие, точно, преди шест часа, дойде Рела с купа латинки и кана с вода и ми ги подаде през прозореца пред бюрото.

— Леля В. каза, че може да ти ги донеса — погледна ме топлосърдечно и добави: — Трябва вече да се приготвяш за вечеря. Ще правя сладкиши. Обичаш ли сладкиши?

— Щом ти си ги правила! — отвърнах аз, неопишимо развълнуван от чара и непринудеността ѝ. Чудейки се какво да кажа,

добавих: — Как хубаво си правиш косата!

— Ако ми говориш така, ще ти правя все хубави неща за ядене...

— Ти си най-хубавото нещо на света! Няма нужда да ми правиш нищо. Нали не се сърдиш, че ти го казвам? — погледнах я умолително.

Тогава тя си тръгна, но не защото се бе смутила или ме укоряваше — напротив, държеше се, сякаш всичко е съвсем наред, но просто не намира за нужно да ми отговори. Долових прозорливостта ѝ и не казах нищо повече. Докато прекосяваше жълтеникавия, пращен и въпреки прииждащия вечерен хлад все още топъл път, аз не откъснах очи от нея. Фигурата ѝ подсказваше, че танцува божествено. Бях извън себе си от възторг. Но нима бе възможно да възникне някакво взаимно чувство, и между мен, вече не така младия мъж, и това девойче да се зародят отношения, които биха ме осенили — ех, да бях свободен — с неизмеримо щастие?...

Както си мечтаех, дойде жена ми и аз мигом се умърлуших. Как ли щеше да завърши всичко това? И можеше ли да съществува нещо друго, освен едно безнадеждно, безперспективно увлечение, сподирено от порицание и принудително съблюдаване на благоприличието? Въпреки всичко аз бях обзет от такова силно чувство, че направо губех и ума, и дума. Около мен цареше топло, прелестно лято, пасторална благодат... Ето че огромното червено кълбо се скриваше зад тревистия хоризонт на запад. А трептящият въздух бе напоен с ухания, с аромати на цветя. Недалеч мучаха крави. Птичките чирикаха вечерна молитва, а пълзящият сумрак щеше скоро да се изпъстри със звезди... Стоях до една странична врата, обърнат на запад, любувах се на фантастичния пейзаж и въздишах над участи си.

На другата сутрин, под предлог, че ми носи кана с вода и още цветя (странно как жена ми допускаше тези посещения), Рела влезе в стаята, където работех. Застана до стола и погледна през рамото ми полуизписаната страница.

— О, какъв дребен, ясен почерк! Като че ли си писал отзад напред! Трябва да видиш моите драскулки! — тя се наведе над мен и почти долепи лице до моето. Смееше се заразително, а близостта ѝ ми действуваше като огън.

— Без ласкателства, моля — сподавено рекох аз. — Пиша грозно и си го знам. Дай да видим сега твоя почерк. Бас държа, че пишеш красиво.

— Ами, ами! — изсмя се гърлено тя. — В училище си имах такива разправии! Веднъж учителката ме удари с линията по кокалчетата на ръката. И все повтаряше, че „в“-то ми прилича на „с“-то. Ето, виж!

— На мен ми приличат на звезди — казах аз, загледан в буквите. Прихванах я през кръста и тя се изчерви и възкликна: „О-о!“ После я притеглих към себе си, а русата ѝ коса докосна устните ми. Подпрях с ръка брадичката ѝ, доближих лицето ѝ до моето. Страните ѝ поруменияха, а очите ѝ ме погледнаха кротко и смирено. Устните ни се срещнаха. Изведнъж тя се отдръпна.

— Сега по-добре да си вървя — каза тя, леко смутена.

— Недей, тъкмо си тук, до мен...

— Трябва! Не мога да остана.

Позволи ми да я целуна още веднъж. Устните и пламтяха върху моите. Пуснах я и тя се затича, после се спря и се наведе над лехата с невени, за да се поокопити. Седях и разсъждавах. Нима тази история можеше да има само тъжен край? Следващите три дни се срещаме по коридори и ъгли, между цъфнали храсти и дървета, и в старата къща отвъд пътя, под предлог, че Рела трябва да ми донесе нещо. Веднъж тя ме попита:

— А да дойда ли в Ню Йорк, когато завърша училище?

— Искат ли питане? — беше всичко, което можах да кажа.

Тя се отдалечи с танцуваща стъпка и добави:

— Сигурно ще дойда, ако мога.

Тази вероятност изпълни дни наред главата ми с най-безумни мечти.

По някаква ирония на съдбата най-неочаквано баща ѝ започна да проявява приятелски интерес към мен. Взе да се застоява и да ми разказва за, областта, в която бе длъжностно лице, за обществените мотиви, връзки и пристрастия, които обуславяли изпълнението на решенията му. Като повечето провинциалисти по това време и той проявяваше любопитство към очарованието на Ню Йорк и имаше голямо желание да го посети. Поканих го любезно на гости, след което, естествено, и той ни покани в ранчото си на двадесет и пет мили отук. Щял да ми нареди кабинет в къщата или хамбара. Можело и да работя в старата постройка на хълма, недалеч от къщата, където стрижели овцете. Някое от децата щяло да ме вика за обед и вечеря, а можело и

да ми ги носи горе. Рела например, казах си аз наум. Предложи ми да тръгнем заедно с тях. А след това щял да изпрати един от синовете си за багажа ни. Можело да остана през зимата и да опознаят живота сред платата Оузарк.

И докато само преди час мисълта за неизбежната предстояща раздяла ме изпълваше с мрачно униние, сега бях извън себе си от щастливо нетърпение. Но за да отклоня всякакво подозрение, аз се престорих, че се колебая — все пак, не е удобно да се възползувам: от толкова великодушие... Казах му, че е много любезен, но няма да мога да отида. Просто не мога да приема. Както се надявах, отказът ми само подсили настойчивостта му. За да ме склони, той започна да увещава жена ми, която за моя изненада и радост се отнесе съвсем благосклонно към пътуването. Значи не беше забелязала нищо. Най-сетне със сатанинско удоволствие се оставих именно тя да ме убеди.

Ден-два по-късно ние поехме на здрачаване по дългия двадесет и пет мили път. Оттогава изминаха много години, но и сега усещам уханията на росните нощни треви и цветя, на лозите и храстите. Теглен от две енергични кобили, лекият триместен кабриолет топуркаше и се клатушкаше покрай скалисти долини и бистри потоци, които ромоляха и шептяха в каменистите си корита. И от двете страни на пътя кръглата луна озаряваше смътно и призрачно обширни царевични и житни ниви и купи прясно окосено сено. От време на време прелитаха блуждаещи прилепи и бухали, а бръмчащите бръмбари просвистяваха и се удряха в нас. В далечината къщите намигаха с жълти светлини, а над нас бе ярката, заслепяваща звездите луна. Тъй като мисис Хаудършел пожела да разговаряме за Ню Йорк и за работата ми там, аз седях притиснат между нея и Рела. И сега си спомням радостта, която ме обзе, когато една малка ръка скришом хвана моята под одеялото. А какви погледи си разменяхме на лунната светлина! И как весело, с озарени от луната очи се смееше и разговаряше тя!

В някои мигове животът граничи с истинско вълшебство. Често съществуването ни, с неговите удивителни инстинкти за живот и смърт, е толкова богато оркестрирано и така чувствително откликва на външните гласове, ухания и видения, че добива магическа сила. Съзвучието е толкова вълнуващо. И така силно мечтаем, и така ревностно копнеем...

Докато минавахме сред равните поля, а после по ниските хълмове и през задрямалите мъгливи долини, си мислех, че каквото и да се случи в живота ми, той никога вече не би могъл да бъде по-прелестен, отколкото в този миг... Всъщност аз бях така развълнуван, толкова силно бе привличането между мен и това момиче, че сякаш се бях пренесъл в един нереален свят, където животът бе по-скоро сън, отколкото действителност. Въпреки всичко се питах с дълбока — наистина с дълбока и неутешима тъга — дали между нас щеше да се получи дълготрайна връзка... И как можех да я завладеея? Как да я задържа с цялата ѝ сияйна красота? Странно, но съвсем безпричинно аз я ревнувах от всеки — и от родителите ѝ, и от бъдещето. Дали ще я спечеля или ще ми я отнеме някой друг? Ах, жестока мисъл! Душата ми се свиваше от болка при мисълта за загуба, а не победа. А жена ми? Жена ми? Та аз бях женен! Женен! Тази дума отекваше като погребален звън. А истината бе, че дори и свързани с Рела, дълготрайният брак и баналните любовни ухажвания вече не ме вълнуваха. Ето, бях си взел жена, но привличаше ли ме тя? Не — и защо не ме привличаше? Мрачно се питах трябва ли да се налагат подобни формални, досадни ограничения на любовта — та така тя ще умре! Задавах си, струва ми се, съвсем разумния въпрос — дали всички жени желаят да останат омъжени цял живот? Смятах, че много от тях, поне красивите, презират брака. Същевременно недоумявах кой е най-удачният начин за действие. Мъката, неудовлетворението и скуката бяха на всяка крачка и надничаха иззад, всеки ъгъл, съществуваха и бедите, и смъртта, и какви ли не още нещастия, които подклаждаха любовта и я даряваха със сили и издръжливост.

В същото време ме озадачаваше поведението на това момиче. Без съмнение строгите, педантични родители ѝ бяха внушили собствените си обществени добродетели. И въпреки това тя флиртуваше с един неоспоримо женен мъж. Жена ми, нейната леля, седеше отпред до Хаудършел. Тя бе толкова ревнива и мнителна, че Рела не можеше да не го е разбрала. Но какво значение имаше това? Никакво. Можеш ли да спреш обладаната от първичния напорист инстинкт младост? Бях сигурен, че е невъзможно. Всички втълпени нравоучителни уроци бяха забравени. Тя също бе влюбена. Нещастieto, което можеше да причини на леля си, нямаше никакво значение. Или не разбираше какво прави, или не желаше да се съобразява.

Най-сетне, много късно през нощта, се спуснахме в една оградена с високи хълмове долина. Сред долината течеше поток. Водите му се премятаха над бели камъни, искряха и ромоняха под лунната светлина. Далеч вдясно блестеше самотна светлинка — домът им. Когато приближихме, до потока забелязах огромен хамбар. После се показва къщата, с няколко огромни дървета отпред. Помогнах на Рела и майка ѝ да слязат и тръгнах след тях към къщата, а когато я приближихме, братята ѝ — две снажни, сънливи момчета — излязоха да ни посрещнат.

— Рела, знаеш ли какво — извика въодушевено майка ѝ, — вземи свещ, слез в мазето и донеси ябълки и вино!

Незабавно бях помолен да нося свещта и кошницата, а тя грабна каната. Осветени от слабото жълто пламъче на свещта, ние се целунахме в сенките на гредореда, после взехме малко ябълки и напълнихме камата с кехлибарения сок. Спомням си трескавото оживление на Рела, опияняващото ѝ, полуозарено младо лице, страхът в очите ѝ.

— По-добре да тръгвам вече. Леля В. може да слезе.

Тогава не, познавах кой знае колко живота и неговите приумици, и се чудех как е възможно, съобразявайки се с евентуалните последствия, едно толкова младо и очевидно неопитно същество да се отказва така предвидливо и разумно от онова, което несъмнено желаше! Бъдещето тепърва щеше да ми покаже, че редом с жизнерадостта и любвеобилността Рела беше и предпазлива, уравновесена и благоразумна. Но тя не бе прекомерно предпазлива — дори ми се струваше, че не осъзнава опасностите. Въпреки това бързината, с която бе готова да използва всяка благоприятна възможност или да избегне опасен момент, доказваше съвсем ясно колко силен и безпогрешен е усетът ѝ към любовните авантюри и колко вярна е преценката ѝ в избирането на най-подходящия момент. След един такъв момент като този в мазето тя можеше да се върне при другите с вид на човек, който изобщо не се е докосвал до любовта.

Сияйна птичко! Прекрасна пеперудке! Нека те подържа за неопетнените ти криле!

След като приключихме с виното, сладките и ябълките, всички споделиха, че са уморени, и отидоха да си легнат, а аз излязох на нощна разходка. Всичко бе прекалено красиво и вълнуващо и на мен

не ми се спеше. Повървях, а после седнах на хълма зад къщата и се замислих под звездното небе. О, любов, любов! О, младост, младост! Каква треска, какво страдание причинява тази болест! Как бързо протече и отмина тя и как внезапно се разпламтя отново... Не бяхме ли всички до един изтъкани от незнайни нам флуиди и не действахме ли по закони и импулси, които имаха малко или нищо общо със собствените ни принципи за обществото и общественото поведение? Или пък самите електрони на човешкия организъм се събираха на тайни съвещания и бунтовно гласуваха, като вземаха решения и въздействаха на човека въпреки заобикалящата го стабилна обществена система?... Така или иначе, треската бе неописуема. Аз горях. Аз страдах. Господи, мислех си аз, това прелестно младо лице, това грациозно младо тяло, тези движения, тази усмивка, тези очи... как само ме караха да се чувствавам! А може би и тя се чувствуваше така?... Нима бе възможно? Дали бе тъй? Наистина ли ме обичаше и отвърщаше на чувствата ми, както аз отвърщах на нейните? Мисълта бе толкова мъчителна, че повече не можах да издържа, станах и се върнах в притихналата къща.

На следващата сутрин станах рано — горях от желание да я видя пръв. И най-мимолетният ѝ поглед ми действаше като огън. Пък и беше юли и бях заобиколен от възхитителни гледки — обли зелени хълмове, обширни, жълтнали се житни нивя и все още зеленеещи царевични ниви. Потокът, близката горичка, бялата лента на шосето, която извеждаше в две посоки — всичко ми бе интересно. В стопанския двор имаше прасета и пилета, а на стряхата на хамбара се перчеше ято гълъби. До къщата имаше овощна градина с натежали от плод малинови храсти и все още неузрели къпини. Жетварите — включително домакинът и синовете му — вече жънеха по нивите.

След като се разходих час-два, аз се върнах в къщата и на сенчестата кухненска веранда, от която се откриваше широка гледка, намерих маса с малини, сметана, кафе, бекон с яйца, още топъл сладкиш, мляко и мътеница, и всичко това ми се предлагаше с хиляди извинения! Жена ми вече бе закусила, тъй като искала да помогне на сестра си. И така, аз трябваше хубаво да похапна под надзора на Рела. Едва преглъщах — погледът ми не се откъсваше от свежото ѝ младо лице, от очите, устата и косата ѝ.

Тогава пишех за няколко списания, но работата никак не ми вървеше от мисли по Рела — непрестанно копнеех да я видя, да чуя гласа ѝ, да зърна очите ѝ, да докосна ръката ѝ — направо си бях загубил ума. А треската ми съвсем се разпалваше, тъй като тя ту се появяваше, ту изчезваше, все се смееше и нарочно се изпречваше на пътя ми или пък ме отбягваше. Трябвало да нахрани телетата и пилетата, да направи кейк, да избърше праха... Винаги весела, като човек, който изпитва удоволствие от задълженията си, тя сновеше насам-натам и се усмихваше или пееше, докато работеше. Веднъж ми махна от един прозорец с разпусната до раменете коса. Друг път се приближи до бюрото ми, уж да ми донесе вода, но всъщност ме целуна — и то съвсем потайно, с предупредително вдигнат до устните пръст...

Зад хамбара имаше обширна нива — огромно море от царевица, а зад него бе колибата на един стар рибар и трапер, с когото се запознах в деня на нашето пристигане. Животът му ме заинтригува така, че получих покана да го посетя. Когато казах, че отивам при него, Рела ми посочи най-прекия път — по пътеката покрай оградата, а след това през царевичната нива.

— И ако се върнеш по осмия ред — прошепна тя, — може да те пресрещна.

При други обстоятелства този човек всякак щеше да ми се стори интересен. В колибата му имаше кожи от сребърни и червени лисици. Той бе изкусен ловец и рибар и беше стигал на запад чак до калифорнийския бряг. Но през целия следобед сърцето и умът ми бяха другаде. Исках слънцето по-бързо да залезе и да се понесат вечерните ухания, за да срещна Рела сред шушукащата царевица.

Най-сетне си тръгнах нетърпелив, дори трескав, и все пак се бавех по пътеката между царевичните стебла, които си шепнеха, надсмивайки се над живота, а и над мен, защото си рецитирах стихотворение след стихотворение... Благоуханието на земята, вятърът между стеблата, далечните дървета и птичийт зов — как ме измъчваха те със своята прелест! Вълнуваха ме и ме възпламеняваха като безсмъртна поезия с неповторим ритъм и напевност. Изведнъж животът започна да ми изглежда обещаващ и невероятно прекрасен. Защото я видях как се приближава бързо и леко между острите стебла, беше без шапка, а престилката ѝ бе вързана здраво, тъй като в нея

носеше нещо. От време на време Рела се обръщаше назад, а щом дойде до мен, протегна ръка. Прегърнах я и зашепнах в ухото ѝ колко омаян съм от нея. Отначало тя мълчеше и само притискаше устни до моите, после замълви колко скучен бил денят ѝ без мен. А след малко, както винаги, каза:

— Само че не мога да остана. Трябва да бързам, защото знаят, че съм в хамбара.

Рела си тръгна и отново ме обзе тъга.

След няколко дни отидох до един поток за риба, надявайки се, че и тя ще дойде там. Установих се в една долчинка с надвиснали растения и клони, до която имаше вир с плажче и такава бистра вода, че рибите се виждаха. Същинска Аркадия. Тъкмо се питах къде ли е Рела и какво ли прави, и я зърнах да наднича от един близък зелен храст. Макар че бяхме вечеряли преди час, тя ми носеше в малка кошничка кейк и мляко.

— Предложих на леля В. да ти ги донеса — засмя се Рела. — Тя ми каза да дойда тук — и отново се засмя. Прегърнах я.

Тревата под дърветата бе изпъстрена със слънчеви петна. Пясъкът на плажчето бе златист като косата ѝ. Отвъд потока се издигаше масивна, покрита с лишей и висока около тридесет фута сива гранитна скала, а гъстите храсти зад нас образуваха заедно с листака истинско потайно кътче. Насаме с нея аз се почувствувах истински свободен, и все пак не в безопасност. Как можехме да сме сигурни дали Хаудършел, майка ѝ, братята ѝ или жена ми не ни бяха проследили? Въпреки всичко аз се осмелих да я прегърна, а тя се отдаде на прегръдката ми, подпряна на една скала и долепила устни до моите. Накрая грабна кошничката си и побягна. На около петдесет фута се спря, промуши глава през листака и ми се усмихна.

— Май рибата не кълве, а? — извика тя и изчезна.

На другата сутрин станах и излязох още преди изгрев за къпини — бях ги зърнал близо до южната дървена ограда на малиновата градинка. Горските благоухания и влажната трева под нозете ми ме обаяха и аз бях обзет от пулсиращ лиричен порив, усетих цялата прелест на един бленуван живот. В мен се надигна завладяващото чувство на вечно свежата и безсмъртна младост... Ето как, независимо от възрастта и смъртта, в подобно трескаво състояние, в такива мигове животът надменно ни показва, че е вечно нов и млад. Аз ще остареея и

всички ще остареем. А после ще умра като другите хора. Но животът и младостта ще продължат. Изгревът ще се смени със залез и те ще бъдат нови за новодошлите. Ще бъдат нови и птичките, и дърветата. Ще дойдат нови лета, нови есени, нови зими и нови пролети. Младата плът и кръв ще продължат живота, и така — вечно. Но какво ще стане с моята любов? Какво ще стане със злочестия ми брак? Скоро трябваше да му се сложи край. Аз трябваше да му сложа край. И после какво? Колко дълго (ако изобщо ми бе определено) щеше да трае новото за мен?

Сякаш да ме накажат за мрачната ми философия, от този ден нататък нещата тръгнаха на зло. Очаквах, че Рела ще ме последва в това великолепно утро и че заедно ще събираме къпини, но тя не дойде. Не могла да дойде, защото майка ѝ ѝ направила забележка, че може да ме безпокои. По-късно през деня ѝ казах, че отивам на потока да ловя риба, но тя пак не дойде. Майка ѝ запълнила цялото ѝ време с разни задължения. Така измина този ден — само с погледи, и то старателно прикрити. Следващият бе също така мъчителен. Започнах да чувствам, че се спуска сянка на подозрение и че престоят ми става неуместен. Обаче късно същия следобед, когато се връщах от разходка и слизах надолу по хълма зад къщата, заварих Рела да бере къпини. Беше с една от сламените шапки на майка си и приличаше на жизнерадостна и целомъдрена ученичка, каквато всъщност и беше: приятна компания за лятната почивка и полята. Призля ми при мисълта, че мога да я загубя.

— Искаш ли да ми помогнеш? — попита тя, като хвърли предпазлив поглед към къщата.

— Иска ли питане? — отвърнах аз и се приближих.

— Ох, не знам — подхвана тя. — Мисля, че мама подозира нещо. По-добре стой настрани. — И тя посочи към един близък храст.

— Рела — казах аз, прикривайки се зад доста отдалечен храст, — ти не знаеш, а и не мога да ти опиша какво ми е. Така силно те желая. Почти не мога да спя. Какво ли ще излезе от всичко това? Ще можеш ли някога да дойдеш в Ню Йорк? Ако те помоля, би ли избягала с мен?

— О! — замисли се тя. — Не знам. Не съм мислила за това. Струва ми се, че сега не мога, поне засега — не, но някога мога и да дойда, ако леля В. позволи — тя ме погледна открито, но с известно съмнение, а после се разсмя от сърце на последните си думи.

Стомахът ми се сви. Какво означаваше този оптимизъм? Този спонтанен смях? Дали бе способна на силни чувства като моите, дали изпитваше същото непреодолимо влечение? Опасявах се, че не, почти бях сигурен в това и ми бе тежко, бях съвсем обезсърчен. Погледнах я отчаяно.

— Рела, не знам как ще живея без теб — въздъхнах аз.

— О, и ти ще ми липсваш ужасно — отвърна тя, но със съвсем друг тон. А колко трагично бе всичко за мен...

— О, Рела! — продължих трескаво аз. — Наистина ли ме обичаш?

— Да — тя се наведе над храста.

— Наистина ли?

— Да, да. Моля те, внимавай, чичо Дан. Могат да те видят от къщата.

Отдръпнах се встрани.

— Но как мога да си отида и да те оставя?

— О, да можеше да тръгна с теб! Как искам! Как искам! — повтаряше тя. Побъбрехме още малко, защото майка ѝ я извика за нещо.

Следобеда на следващия ден, докато работех на сянка на източната веранда, установих, че — доколкото позволяваха условията — Рела правеше всичко възможно, за да е до мен. Тя идваше твърде често за човек, който съзнава необходимостта да не привлича вниманието. Предполагам, за да бъде близо до мен, тя изми косата си и излезе на верандата да я изсуши на слънцето. А може би от моминска суета и кокетство бе решила да ми покаже отблизо златното ѝ великолепие. Само че, прошепна ми тя, не можела да остане дълго. Вече доста явно ни подозирали. И все пак тя съумяваше и успяваше да мине и да се върне с една или друга заръка от стаята си през верандата, като всеки път ме докосваше с ръката или крайчеца на полата си. Каква разкошна, разпиляна руса коса — истински ореол около прекрасното ѝ, изразително младо лице, какви бездънно прозрачни очи, какви изящно очертани, сочни устни! Не спирах да си повтарям, че е безразсъдно дори да я гледам, камо ли да я желая. Но ето че Рела спря пред мен и ми показа колко мека и тънка е косата ѝ. Докато говореше, в погледа ѝ се четеше тъжна потиснатост, този поглед отново ме увери в силните ѝ чувства, но поради заплахата от загуба за мен той бе и угнетяващ.

Само като си помислех за изпълнените ѝ с копнеж очи! Въпреки че жена ми можеше да влезе всеки момент, хванах с две ръце косите ѝ и притеглих лицето ѝ към моето. Тя се огледа бързо, целуна ме пламенно и бързо и си тръгна. В същата секунда на вратата се показва жена ми. Веднага забелязах проблясващия ѝ, рязък поглед — признак, че бе много разгневена. Тя влезе отново вътре, за да се върне тъкмо когато Рела бе посмяла да дойде отново при мен. Жена ми каза:

— Рела! Вика те майка ти.

Оттук нататък щях да си имам само неприятности. Очаквах ме свъсени погледи и тайно, непрестанно следене, постоянно прикрити, че дори и явни намеци. При това положение тя нямаше да остане повече тук. А как бих могъл да остана аз без нея? Нямах никакво основание. Всичко наоколо ми се виждаше тъжно и мрачно. Ако не си тръгнах с нея, ми оставаше една-единствена, макар прибързана и крайна възможност — да избягам с Рела. Но ако ѝ го предложи, дали щеше да се съгласи? И какво ми оставаше, ако не приемеше? Само пустота и покруса. А ако се съгласеше... Тогава какво? Замислих се за безмилостния гняв, който щеше да обземе Хаудършел, за мълвата и явните приказки из целия район... За името на Рела. И за моето. За отмъстителния яд на влюбената ми, но и ревнива съпруга. Една такава стъпка от моя страна, и тя несъмнено щеше да потърси съдействието на Хаудършел с надеждата да върнат Рела на всяка цена. А що се отнася до мен, веднъж избягал с Рела, вече на какво можех да се надявам? Стълкновения, преследвания и душевен срыв след несполуката и фиаското пред обществото... Аз бях впримчен, да, и още как! Какво мъчение! Но пък бягството... то бе и за Рела, и за мен... и за всички... някак... Бавно, но сигурно, прискърбно и неумолимо, тъй като решенията ми не се отличаваха с привързаност и крайност, аз се изправих с лице пред неизбежното.

Както се опасявах, жена ми веднага започна да намеква, че е неуместно да оставаме повече. Получила известие от родителите си (поне така каза), с което настоявали да се върнем по случай някакво събитие — събор или нещо такова. Дългият ни престой на запад бил вече безсмислен. Нима не ми е дотегнал този провинциален живот? Но когато се престорих, че не разбирам внезапното ѝ решение да зарежем приятния престой ѝ да заминем, тя започна да ме гледа изпитателно, после изпадна в пристъп на дълбока депресия и най-накрая даде воля

на сълзите си. Заяви ми, че отлично знам какво става и да не съм посмял да се преструвам, че не разбирам! Забъркал съм какво ли не... И така сред порой от сълзи тя обрисова убийствената ми коварност. Какъв ли не ме нарече! Човек без срам, без благоприличие. Излизало, че невръстните ученички са в опасност и в собствения си дом! Трябвало да се срамувам от себе си и от скандалната си дързост да флиртувам с момиче, четиринадесет години по-младо от мен, с едно съвсем малко девойче, което, впрочем, също трябвало да се засрами от себе си! Било крайно време да заминем. И то веднага, още утре!

Не, не и не, заинатих се аз, никакво заминаване до другия понеделник — ако изобщо и тогава си тръгнем... Нека беснее! Нека каже и на Хаудършелови, но аз няма да си тръгна, докато — може би това бе делта ѝ — не ме изгонят. Та аз бях на почивка! Защо трябваше да си заминавам? За да избегне една вероятно мъчителна сцена, най-сетне тя изреди гневното си послесловие и, макар бясна от яд, се примири. И така, при това свършено положение аз бях принуден да се изправа лице с лице срещу Рела и, наблягайки на името ѝ, внимателно да ѝ обясня как стоят нещата. Обвиняваха и двама ни, проблемът ни (всъщност първият и най-големият за Рела) бе също общ и опасен както за нея, така и за мен. Как ли щеше да постъпи тя? Дали щеше да се реши да избягаме, или щеше да остане тук без мен... Как ли щеше да се почувствува? Щеше ли да се изплаши? Беше ли способна и решена да преценява и да отговаря сама за себе си?...

За моя изненада и радост, вместо да покаже поне признак на страх или паника, тя само ме изгледа хладнокръвно и леко пребледня. Да, лоша работа... Направо ужасно! Ех, да била малко по-голяма! Надявала се, че нямало да бъдем разкрити, но сега, след като сме... може би... може би... Може би ще е най-добре да изчакаме! Сигурно щяла да има неприятности с родителите си заради леля В. и това, което можела да направи тя... Но след време... ето например през другата зима тръгвала на училище във Фейетвил, на сто мили оттук. Можело да я посетя там, нали? И редовно да се срещаме. За нея хиляда и петстотинте мили, които всъщност щяха да ни делят, бяха очевидно без значение. Тя очакваше, че съм способен на всичко. А аз отлично съзнавах, че не съм, но тя не го разбираше. Бях, беден, а не богат, бях женен, а не свободен, условностите в живота ме възпираха много

повече, отколкото нея, и въпреки това аз мечтаех за свобода, за любов и жадувах да избягам.

Късно тази нощ се изкачвах по хълма южно от къщата, отдаден на най-мрачни мисли. Въпреки че все още питаех дълбоко уважение към условностите и благоприличието, напористият и непреодолим импулс, който чувствах, че властва над всичко и всички, ми подсказваше друг, не така благоденствен път. Нима неудържимото желание щеше да ме подхвърля като топка насам-натам и аз никога нямаше да бъда удовлетворен? Не, не и не! Нямаше да се примиря! Защото това момиче ме обичаше и ако го помолех, то щеше да се съгласи на всичко! Виждах светлината в стаята на Рела и бях сигурен, че свирнех ли или пък викнех, тя щеше да дойде. Но, от друга страна, поне до известна степен ме възпираше уважението към родителите ѝ. И не само това, но и страхът от последствията за Рела и за мен. А сигурна ли бе тя в чувствата си? Можеше ли да бъде сигурна? И беше ли всъщност истински влюбена? Ах... светлината на този прозорец! Неразпуснатата ѝ коса... лицето ѝ! Мечтаех да удължа престоя си и след понеделник... и още една седмица дори. Но тогава трябваше да водя битка с жена си. А междувременно тя можеше и вероятно щеше да сподели със сестра си, с майката на момичето... И тогава — какво? Рела веднага щеше да замине.

А пред мен лунната светлина се прецеждаше като сребро над царевичните и житни нивя, над обградените с тъмни гори ливади. Тук-там в някоя къщичка още мигаше жълта светлинка. Дочуваше се лай и вой на домашни и ловджийски кучета, долиташе и бухането на бухал. Вече цял час седях, хванал глава с ръце, и размишлявах за красотата и любовта, за превратностите и смъртта. Животът бе твърде горчив и твърде сладък, въздишах аз и със свито сърце прехвърлях кратките си мигове тук. Независимо от всичко, което можех да направя, гостуването скоро щеше да свърши. Щях да се върна в град Д., а после в Ню Йорк. Кога ли щях да видя отново Рела, и щях ли изобщо някога да я видя пак? Щях ли? Как ненавиждах този неин високомерен, студен и ограничен баща! Да не говорим за майка ѝ! Би ли могла и би ли искала Рела да избяга от обвързващите мрежи на качествата и добродетелите им? Умислен въздъхнах и с натежало сърце се изправих и заслизах по хълма. По средата на пътя, в сянката на гората, покрай която минаваше пътеката, аз се стреснах от една забулена, забързана

към мен фигура. Когато приближи, тя отхвърли шала назад, изправи глава и аз видях Рела, прекрасната, малко бледа под лунното сияние Рела.

— Скъпа! — възкликнах аз.

— Трябваше да дойда — каза задъхана тя. — Не можех повече без теб. Зная, че е късно, но се измъкнах. Дано никой не ме е чул. Боях се, че няма да успея да говоря с теб отново. Мисля, че мама подозира. И леля В. е говорила с нея. Но аз трябваше да дойда! Трябваше! — тя едва си поемаше дъх от тичане.

— Мила моя, скъпа моя! Ами майка ти, ами баща ти — ако са те видели...

Млъкнах, понеже се замислих за нещо друго. Ето, най-сетне тя бе с мен, бе дошла по своя воля. Следователно, сега... след като тя... аз не бях виновен за... Мълчах и я притисках в обятията си силно, с пламенна, едва ли не пагубна страст. И все пак разумните ми философски възгледи ме караха дори и сега да се учудвам на тази наивност и неземна невинност — та тя бе толкова млада, че бе дошла, без да осмисля значението на постъпката и желанията си! И въпреки всичко се притискаше до мен и мълвеше за любовта си.

— Татко е у Уолтърови, а мама спи. Също и леля В. Качих се в моята стая, а после се измъкнах. Никой няма да разбере. И друг път съм излизала така. Трябваше да те видя! Трябваше! Само че, ох, не мога да остана! Знаеш, че не мога! Ще бъде ужасно за теб, ако ме видят тук. Не познаваш баща ми!

— Зная, зная, любима — прошепнах аз. — Мое малко, невинно момиче, скъпа моя! — и аз прислоних главата ѝ до рамото си, целунах я и я погалих по косата. — Но как разбра, че съм тук, и какво да правя сега без теб? Ще бъдеш ли моя? Ще тръгнеш ли сега с мен... или... или утре, вдругиден?

Тя ме погледна неспокойно, но разбиращо — очевидно в главата ѝ се въртяха най-различни мисли. После зарови лице в ревера ми и каза:

— О, не, сега не! Не мога. Разбирам... разбирам какво искаш да кажеш... но не мога. Не по този начин. Не сега. Не познаваш нито баща ми, нито майка ми. Той те ще убие. Да, ще го направи. О, боже!

Не бива да стоя повече. Не бива. Разбрах, че заминаваш, и затова дойдох. Не можех да не дойда. Но може би другата зима... ако дойдеш

да ме вземеш... — и тя се отдръпна смутена.

— Добре — отвърнах тъжно аз, съзнавайки абсурдността на всичко това. Само ако Хаудършел узнаеше, само ако предположеше! И все пак тя дойде, тъкмо когато най-много я желаех и когато ми бе най-трудно да устоя... Без дори да си дава ясна сметка! Господи! Изтръпнал от мъка, аз я прегърнах и казах:

— Значи другата зима, ако мога да го уредя. А сега си отивай. И ми пиши. Утре ще ти дам, един адрес. Ще ти пиша тук или където и да си, където и да си!

— О, да, пиши ми във Фейетвил. Там е по-сигурно, нали? — и тя добави сподавено и припряно: — А сега трябва да тръгвам. Ще ти пиша, непременно!

Рела се затича в сянката надолу по хълма, а аз гледах подире ѝ и си мислех: „Ето, това бе крайт, това бе крайт!“ Мисълта направо ме пронизваше. Излая овчарско куче, после се отвори кухненската врата и някой погледна навън. Дано бе стигнала безпрепятствено до стаята си!

След десетина минути заобиколих купчината дърва до къщата, спрях се и се загледах. Най-обикновена селска къща със здрав гредоред и хаотично разпределение на стаите, нишите, верандичките и прозорците. Навсякъде цареше тъма. А вътре бе Рела — дано само се бе прибрала незабелязано. Вероятно си мислеше колко е самотна... И тя като мен... А дали бе самотна? Толкова я обичах. Но бях сломен! Сломен от обстоятелствата, живота, родителите ѝ, брака ми и какво ли не още... Проклинах и възненавиждах, защото бях отчаяно влюбен, защото бях погубен от любов.

И тогава внезапно, както си стоях, пред мен изникна безшумно като от тъма или мъгла Хаудършел. Невъзмутим и безмълвен на лунната светлина, без да отрони дума, той не откъсваше от мен втренчените си синьо-зелени очи. Аха, помислих си аз, хванаха ме! Видял ни е и всичко е чул! Ами сега? Очаквах най-лошото. Бурята. Стегнах се, но кръвта ми се вледени. Бях невъоръжен, а знаех, че той винаги носи оръжие.

— Хубава нощ, нали? — той говореше спокойно и, струва ми се, хладнокръвие, и се преструваме на приятелски настроен. (Инстинктът на трапера, казах си аз. Така се започва. Как можех да се надявам, че ще го победи?) Кръвта ми се смрази. — На разходка, а? — стори ми се, че го изрече с подигравателен тон.

— Да — отвърнах, колкото се може по-спокойно.

За мое огромно облекчение и учудване той мудно ми заговори за някакъв болен кон, за когото трябвало да се грижи. После пък за един съсед, който му помагал в жетвата. Целия в пот, аз слушах ли, слушах, а след малко заключих, че той не ни е видял и не подозира нищо. Тогава това изненадващо причакване бе неумишлена провинциална заявка, най-обикновена шега да стреснеш и уплашиш някого. Но само какви последствия щеше да има, ако Хаудършел се беше натъкнал на Рела и мен!

Дойде и понеделникът, определен от жена ми за заминаване, но така или иначе останахме още ден-два. Разтърсването и съмненията, които ме обзеха при среднощната среща с бащата на Рела, ме възпираха да настоявам пред нея. По-скоро мрачно и потискащо осъзнавах безсмислеността на цялата тази история. И все пак бях обзет от любов и копнеж, от завладяващото и опустошаващо влечение към красотата ѝ, и все си мислех какво ли би означавало едно сближаване с нея, та дори и като необвързващо приятелство. А как се измъчвах да се прикривам, да се лишавам от присъствието ѝ!

Деня преди заминаването се срещнахме за последен път — прощална среща сред високите шушнеци царевици. Уреди я тя — бдителната, хитра Рела. Щяла да ми пише и дори да дойде. Не бивало да се страхувам. Обсипа ме с целувки. А след срещата само какви погледи ми хвърляше! И то пред очите на родителите си и леля си. Примамващи, любовни погледи! Последната сутрин на закуска, когато ми, подаваше нещо, Рела дори въздъхна. Питам се дали изпитва същото чувство, каквото изпитвах аз.

— Дали да не ѝ, изпратя отровни бонбони? — прошепна ми тя шеговито. Това беше казано във връзка с едно нашумяло убийство чрез отравяне.

— Рела — смъмрих я аз.

Думите ѝ ме сепнаха.

— О, няма, няма, но ми се иска да го направя — рече тъжно тя.

Това ме накара да се замисля по-сериозно от всеки друг път за упоритата, жестока и непредпазлива същност на любовта. Ето, Рела олицетворяваше младостта, невинността, красотата — един истински образец на съвършенство, и все пак поражението на онази, другата жена, за нея бе нищо. Нищо. Какво, че бяха роднини — тя бе

неприятел, който трябваше да бъде победен. А какво да кажем за живота и закона? Какво означаваха те за това пламенно и поривисто момиче? Или не ги разбираше, или само смътно се догаждаше за последствията и им се надсмиваше. Колкото и силно да бях увлечен, не можех да не се учудвам на безпощадността на живота. И все пак аз бях така влюбен, че жестоката ѝ умисъл съвсем не ме възмути. По-скоро тя ме възпламени и засили страстта ми, като ми помогна да разбере същността на това момиче.

На раздяла Рела смело и гордо ме целуна по устата (и то пред самото лице на леля си), после се обърна, целуна и нея, а жена ми прие целувката с ледена физиономия. И всичко това ставаше пред майка ѝ (която сигурно всичко знаеше, но тактически мълчеше), Пред баща ѝ и други роднини. И сега виждам помрачените от омраза и потиснат гняв очи на жена ми. И усмихнатата, предизвикателно горда, млада и красива Рела. После поехме през долини и хълмове към град Д. и в съответствие с унинието на жената до мен аз се отдадох на неописуемо потискащи както за нея, така и за мен размишления.

Ето че въпреки страстта и терзанията ми аз бях победен. А жена ми, въпреки пълното си поражение, все пак бе в известен смисъл победителка. Но и двамата бяхме нещастни. Рела — също. И така, аз продължих да размишлявам за присъщите на човека безпомощност, та дори и робски дух, които надделяват над всичките му принципи и неустойими страсти. Какъв ужасен анахронизъм е животът! Ето например аз, въпреки целеустремения си порив, бях вкаран противно на волята си в проклетите релси на благоприличието и дълга. Освен това се страхувах или не можех да строша веригите, в които бях окован. А зад мен остана Рела — безпомощна въпреки силния си копнеж и дързост. До мен пък, уви, бе жена ми — разгневена и обзета от черни мисли за силите, които не бяха в нейна власт и все пак тя бе решена никога да не отстъпва онова, което си бе „по право“ нейно, и ето защо ревниво пазеше пепелта на отдавна изтлялата ни любов. Родителите на Рела и на жена ми си въобразяваха, че помежду ни дарува мир и разбирателство, докато нас ни деляха непоклатими, яростни противоречия и неудовлетвореност. А законите и благоприличието прикриваха и поощряваха всичко това.

С какво лустро е покритата същността на нещата! Колко равнодушни и следователно безмилостни са силите, които властват над

нас въпреки намеренията, състоянията и мечтите ни!

В Ню Йорк получих няколко писма от Рела — оплакваше ми се, че не само я принудили да продължи образованието си, но и че я убеждавали да се омъжи за един лекар, когото не харесвала. Намекваше ми, че ако ѝ осигурия средства, ще може да избяга. Но тогава аз не разполагах с много средства. Нещо повече, по това време животът ми изглеждаше толкова мрачен, че дори любовта ми се струваше безсмислена. Бях разсипан не само материално, но и физически, така че не можех да направя нищо. Наистина, писах ѝ, за да ѝ обясня положението, но по-късно престанах — съзнавах, че мога да ѝ навлека само неприятности.

След време, разбира се, други жени заеха мястото на Рела. И други мъже — моето място в нейния живот. Нещастният ми брачен съюз най-сетне бе разтрогнат. Рела замина при роднини в Тексас и в края на краищата се омъжи за един петролен спекулант, когото, надявам се, обичаше. Последните новини, които научих за нея са, че след някакво заболяване единият ѝ клепач се парализирал и вече съвсем не била красива. Опадала доста от великолепната ѝ коса. А нямаше още тридесет години.

Наистина, „какъв е човекът, що толкова цениш? Разцъфва, а после — слана го попарва. Отлита като сянка и не се завръща.“^[1]

[1] Библейски псалм. — Б.р. ↑

ЪРНЕСТИН

Струва ми се, че умозаклученията, които я тревожеха най-много и в края на краищата я принудиха да направи решителната стъпка, бяха следните: първо, тя не бе използвала както трябва предоставените й възможности, и, второ, животът бе нечестна хазартна игра, в която картите често са белязани, а зарът е фалшифициран. Сигурен съм, че тя се е почувствувала и объркана, и огорчена, когато е проумяла, че в избраното от нея поприще се подвизават мъже и жени, лишени от интелект, благопристойност и здрав разум, с едва забележими прояви на онази морална устойчивост, на която трябва да се осланяме, ако въобще искаме да съществуваме. Също ми се струва, че тя докрай не успя да намери в себе си достатъчно морална устойчивост, за да има сили за живот. Като че ли бе твърде склонна да търси достойнствата на другите, вместо да ги гради в себе си.

Ако не бях толкова убеден, че животът е просто хазартна игра, специално устроена за алчните, арогантните, развратните и жестокосърдечните, на дъното, на която са техните оръдия и пионки — глупаците, мошениците и отрепките — с готовност щях даzakлеймя хората от нейната иначе забавна професия. Уверявам ви, че надали ще се намери достатъчно остра или оскърбителна дума, която да им подхожда — користолюбиви, завистливи, раболепни, безнравствени, развратни, злостни, брутални... — но защо да продължавам? Можете да си допълните списъка от речника. След всичко това все пак съм принуден пак се запитам, с какво ли са по-лоши от представителите, на която и да е друга професия, оказала се по необходимост и поради неизбежни обстоятелства на лично място в живота? Ако трябва да обвиняваме някой или нещо, то това е само живота.

Но да пристъпим към самия разказ.

За пръв път видях Ърнестин, когато слизаше по стъпалата на надземната спирка „Шесто авеню“ близо до Осма улица. Беше много млада, на не повече от осемнадесет-деветнадесет години, съблазнителна, смущаващо красива и привлекателна. Придружаваше я

един мой познат, надежден театрален импресарио от онези, които започват с „експериментални любителски постановки“. Предполагам, че я развеждаше из Гринич Вилидж — имаше вид на истински импресарио. Тя пък бе младото и неопитно момиче, благоволило да поразгледа предложеното ѝ владение. След като се запознахме, настъпи неловко мълчание, а после двамата се отдалечиха. Въпреки краткото съприкосновение с нея аз веднага долових, че тя е необикновено момиче. Гъвкавите ѝ, енергични движения подсказваха жив темперамент, но не изключваха и известна меланхолия. От нея лъхаше здраве, жизнерадост, поезия и любов към красотата. Тя бе вдъхновителката на двата стиха, написани по-късно от един поет и издател, който поне за известно време бе силно влюбен в нея.

*О ти, ти нивга не опита сладостта на туй
опиянение,
че любя те, макар да нямам твоята любов!*

По това време тя играеше драматични роли и се подвизаваше из порядъчния, приятен квартал между Четиридесет и втора и Петдесет и девета улица. Но прелитанията ѝ по повърхността на Гринич Вилидж, артистичната част на Ню Йорк, предизвикваха немалко възхищение и възторг. Младите художници и драматурзи я очакваха, така да се каже, с нетърпение. За нея говореха, че направо била прелестна! И че си заслужавало да я познаваш. Макар и неохотно, дори жените в Гринич Вилидж признаваха, че Ърнестин е красавица и — според мъжките вкусове — безспорно привлекателна.

И ето че на едно гости се убедих в изключителната ѝ привлекателност, както и в неустоимата страст и възторзи, които мигом предизвикваше сред мъжете.

Придружена от надеждния импресарио, Ърнестин влезе и веднага привлече вниманието. И не поради някакъв зашеметяващ интелект или силна артистичност, а защото притежаваше онова трудно определимо качество, от което се страхуват и на което завиждат всички жени: сексапил. Темпераментът и красотата ѝ бяха център на вниманието и тя го съзнаваше. Дори ако някоя от жените, по една или друга причина, бе склонна да открие недостатъците ѝ и я разглеждаше

изпитателно, тя оставаше невъзмутима и се усмихваше лъчезарно — твърде невъзмутима и твърде тщеславна.

Ърнестин направи силно впечатление на един прочут критик с международна известност, който обичаше да изучава типаж и характери, и той се впусна в дълги разсъждения за нейния тип и изобщо за американските момичета.

— Ето, да вземем например тази Ърнестин де Йонг — подхвана той. — Американските момичета са изумителни! Може да не са умни, но пък притежават такава физическа и духовна привлекателност и са толкова красиви, че — напук на европейките — чудесно се справят с всякакви житейски положения. А това не може да се каже за повечето чужденки, с които съм бил близък. Имам предвид, че американското момиче от този тип мисли и преценява не като мъж, а като жена, гледа на проблемите, които се изправят пред нея, по женски. И подхождайки към живота от женска гледна точка, ги разрешава само така, както може една жена. Тя съзнава в много по-голяма степен от сестрите си в другите страни, че задачата ѝ е първо да плени мъжа, а после, независимо от присъщата му сила и ум, да властва над него с женската си сила и ум. Постигне ли това — играта е спечелена. И аз не намирам това поведение за недостойно или глупаво, защото дава резултат.

Макар и заинтригуван от тази твърде правдива философска тирада, онова, което ми направи по-силно впечатление, бе, че едно такова младо момиче може да предизвика подобно въодушевление. Та тя определено не бе умна или поне не бе достатъчно умна, а въпросният критик изобщо не се поддаваше на подлъгващото опиянение от красотата. Неговото мнение затвърди впечатлението ми, че тя бе посвоему личност, а не комплекс от органически съединения, които въздействуват върху мъжката чувственост.

По това време вече бях научил и нещичко за миналото ѝ. Ърнестин бе родом от Северозападна Америка. Баща ѝ бил заможен млекопроизводител в областта, където се прави тиламукско сирене. По-голямата ѝ сестра живеела в Сиатъл и взела Ърнестин при себе си, тъй като имала щастието да се омъжи за богат мъж. Покрай любителските представления, от които се интересувала сестра ѝ, Ърнестин за пръв път се докоснала до театъра и се увлякла по него. След време започнала и да участва в някои експериментални постановки. Но както по-късно сподели с мен, родителите ѝ били

„старомодни, религиозни и зле настроени към театъра“, и за да избегне гнева и недоволството им, тя дълго време криела интереса си към него. Накрая, когато решила да го избере за свое поприще, тя се присъединила към една пътуваща труппа и променила името си (което, струва ми се, бе шведско). Последвали обикновените, съпътстващи подобна авантюра преживелици, които са и безинтересни, и банални, за да ги споменаваме в нашия разказ.

Подозирам, че дотогава Ърнестин се бе влюбвала неведнъж. Тя се държеше като човек, който, макар и малко самоуверено, знае как да се противопоставя на трудностите в живота. Безспорно осъзнаваше и разбираше цената и въздействието на красотата си.

Може би шест месеца или година след като я срещнах за пръв път, до мен започнаха да достигат слухове, че станала любовница на един не особено талантлив поет, който обаче бе доста известен с отявлените си напредничави идеи. Аз лично го намирах интересен не само като характер, но и като решителен и обаятелен мъж. Години наред, още от времето, когато следвал в Ню Йорк, той издържал не само себе си, но и други съратници, събирал средства за прогресивни и благотворителни дела — женското движение за избирателни права, забраната на детския труд, издаването на либерален, полурадикален вестник, който той или по-точно покровителите му финансирали... Беше намерил време и да пише книги и статии с доста интересни мисли за поезията и реформите от най-различно естество. Между другото, беше представителен мъж, с приятни обноски и държане, в които нямаше и следа от агресивната, пробивна кариеристична потребност, присъща в повечето случаи на радетелите за преобразувания.

Съмнявам се, че Ърнестин разбираше неговите идеи. По-скоро я привличаше мъжествеността, външността, обаянието и общественото му положение — той бе човек на изкуството и творческите дирения. За нея той бе изключителен — писател, критик и поет, чието име се среща във вестниците, а също и бележитост за новациите. Освен това той бе с приятна външност и приветлив нрав. И все пак аз се съмнявам, че тя споделяше възвишените му духовни интереси. Но поне изпитваше, макар и неосмислено, благоговение към тях, или както щеше да покаже времето, благоговение към всичко, свързано с изкуството и неговите творци, без самата да може да си обясни защо.

Не искам да кажа, че тя не осъзнаваше всички страни на характера му. В някои отношения го разбираше добре и това бе видно от начина, по който обясняваше постъпките му, а и отношението му към себе си: преценките ѝ бяха доста проникателни и красноречиви.

— Никога не съм виждала такъв човек като Варн (името му беше Варн Кинси) — рече веднъж тя. — Поиска ли, той може да бъде най-прекрасният човек на света. Толкова е достолепен. И с такова самочувствие — но не глупашко, а по-скоро някак възвишено, сякаш е призван от бога или друга висша сила да изпълни велика мисия. Може би познавате този вид хора... За него всичко, което мисли, казва или върши, е важно. Не го интересува особено много какво мислят, казват и правят другите хора. И никога не признава някой друг, който и да е той, за повече от себе си, а най-много за равен. Може би затова винаги успява да вземе пари от богатите за делата, в които действително вярва. Никога не бях виждала такъв човек — той се свързва с хора, заинтересувани от нещата, които интересуват и него, а след това ги използва. Не бих казала, че е ласкател, но така разговаря с тях, особено с богатите жени, че те винаги му предлагат помощта си. След като осигури парите за поредното начинание, той предоставя на другите цялата работа по оползотворяването им и се оттегля, запазвайки си значителна сума за положените усилия. Варн смята, че прави достатъчно много, като осигурява средствата.

И, разбира се, той е винаги заобиколен от куп подчинени, благоговеещи пред водача си. Те изпълняват задачите, за които Варн не смята за нужно да си губи времето. А той чете, пише статии, стихове и от време на време дава интервюта за дейността си. Според мен умът му допринася много за общото дело. Той твърди, че само използването на името му и начинът, по който действа, му дават право да получава своя дял за извършената работа. Освен това той смята, че е наложително да бъде финансово добре и винаги с представителен вид — само така би успял да помогне на каузата, на която се е посветил.

Ето как точно и ясно, след четиригодишно приятелство, Ърнестин обрисуваше Варн — а това ме караше да я смятам за умна. Анализираше го така добре, както след време анализираше и други наши познати.

Когато Ърнестин се появи в живота на петнадесет години по-възрастния Кинси, той бе женен за една талантива и чаровна жена — художничка-илюстраторка. Скоро след запознанството достигнаха слухове за раздори между него и жена му. Вече не излизали често заедно, карали се доста и докато по-рано Варн бил най-забележителната фигура на чайовете и приемите на мисис Кинси, сега вече изобщо не се мяркал на тях. Редовно го виждали с Ърнестин. Самият аз бих свидетел на една тяхна щастлива вечер. Това Се случи в най-оживения вечерен час — между седем и осем. В едно от артистичните бистра с безброй сепарета в северния край на Четиридесет и втора улица. Когато влязоха, аз вечерях с един приятел. Без да забелязват нищо около себе си, те си намериха едно ъгълче близо до нас и се настаниха. Бяха твърде погълнати един от друг. Щом седнаха, още непоръчали, те потънаха в задълбочен и очевидно интимен разговор. Кинси бе така заплепен от хубостта ѝ, че я поглъщаше с очи. А Ърнестин, съзнавайки обаятелния си чар, седеше облегната назад му позволяваше да я гледа, като от време на време го възнаграждаваше с най-пленителна усмивка. А когато взе двете ѝ ръце и ги задържа в своите, като ѝ гледаше право в очите, приятелят ми каза:

— Виж какъв влюбен човек! Колко трогателно! Не ти ли се струва, че я гледа с очи на поет? Сякаш е омагьосан от красотата ѝ...

Кимнах в съгласие. Направи ми впечатление, че и повечето посетители ги наблюдаваха с интерес.

Би трябвало да добавя, че времето доказва искреността на Кинси — той се разведе с жена си. И макар че никога не се ожени за Ърнестин, те явно се обичаха и бяха щастливи. Варн силно се привърза към нея и дълго време двамата бяха почти неразделни. Но от много източници разбрах, че тя съвсем не била предана робиня. По-скоро той не можел да намери покой заради нея.

С Кинси нямах почти нищо общо, затова го срещах рядко. Ърнестин срещах също рядко и винаги случайно. Тя бе твърде заета с ролите си в театъра. Но за живота и отношенията ѝ с Кинси научавах доста от техните приятели. Около година, година и нещо били щастливи — именно тогава той написал, все още запазения цикъл превъзносящи я стихове. По-късно помежду им започнали да се появяват разногласия във връзка с работата или по-скоро с интереса ѝ

към едно ново изкуство. Точно по това време най-новият жанр, киното, бе започнало да се сдобива с популярност, а заедно с него възникваха и новите, съвсем безскрупулни порядки, от които зависеше изгряването на звездите в това поприще. За да успееш, трябваше (или поне така се говореше) да бъдеш любовница на някои режисьор, продуцент, собственик на киностудии или меценат. Въпреки това възможността да придобият огромни доходи примамва доста привлекателни и амбициозни момичета от цялата страна.

По това време чух, че един доста богат и известен филмов продуцент се увлякъл по Ърнестин и тя също проявила интерес към него — но не толкова като към мъж и бъдещ любовник, колкото към възможностите, с които разполагал, за да създаде шеметна кариера на всяка актриса, която си е харесал. В онези дни киното наистина бе обвеяно с мистериозността на приказките от „Хиляда и една нощ“. И въпреки нежеланието и забраната на Кинси Ърнестин се осмелила и си направила пробни снимки в няколко от новите нюйоркски киностудии — тогава най-обикновени партерни или тавански помещения. Един нов и, според слуховете, способен режисьор, който снимал в галерия на Юниън Скуеър, я харесал за няколко малки роли, а това, за нейна голяма радост, било доказателство, че залови ли се и има ли късмет, би могла и да блесне.

Но съществуваше една пречка. Варн Кинси не искаше и да чуе за такава кариера — докато Ърнестин споделя живота си с него. Той бе бакалавър на хуманитарните науки и както образованието, така и професията му го караха да признава за достойни само сериозните жанрове на сценичното изкуство — затова и пет пари не даваше за вълненията на всички, които бяха решили да задоволяват примитивните вкусове на тълпата. Всъщност той не понасяше киното, а след като дочу как се уреждат ролите, възневидя начините за домогване до екрана. Подемеше ли се разговор за маститите и всемогъщи магнати в света на киното, които опияняваха с глътки слава и охолство кандидатки като Ърнестин, той пламваше от гняв. Да играе на сцената в Ню Йорк, където всяка вечер можеше да я види — това бе в реда на нещата. Но да се мотае с разни режисьори по всяко време на деня и нощта и да ходи на извънстудийни снимки, бе съвсем друга работа. Избереше ли този път, той щеше да я остави.

Но ето че се появил някакъв продуцент, съсобственик на една от най-големите филмови компании, който бил смаян от качествата на Ърнестин. Както ми разказа след време тя, поискал ли, продуцентът можел да направи всичко за нея, но в замяна настоявал за благоразположението ѝ. Тогава Ърнестин била невероятно амбициозна и въпреки безцеремонния му подход проявила отзивчивост — та той олицетворявал истинското всемогъщество. Подтиквали я жаждата за слава, за слава и величие, и като се стараела колкото е възможно по-тактично да му се изплъзва, тя все пак поддържала връзки с него, за да използва всички възможности. Но когато Кинси подразбрал, започнали неприятностите. Говореше се, че след една бурна сцена той напуснал ателието си и отишъл на хотел. А също и че една нощ към три часа тя отишла при него, съсипана от терзания. Последвали сърдечни мъки, помирения, раздели, докато накрая скъсали окончателно. Дълго време и двамата не се вестяваха по старите места. После Ърнестин заминала някъде на снимки. Останал сам, Кинси се върнал към своя спокоен и разумен свят. Той несъмнено бе твърде привлекателен и известен, за да споделя с други мъже благосклонността на една макар и много очарователна жена. А успехът на Ърнестин в киното предполагаше — именно това.

Около шест или осем месеца по-късно вниманието ми бе привлечено от разлепените из Ню Йорк реклами за нова кинодрама с любовен характер (това бе един от първите пълнометражни филми), с Ърнестин де Йонг в главната роля. Със сравнително по-дребен шрифт бе написано името на продуцента — онзи същия, който предишната година въздишаше по Ърнестин. Между другото, аз съвсем случайно се бях запознал с него. Той бе от онзи тип хора, които си мислят, че всичко, наистина всичко на този свят зависи от богатството и властта. Рус, енергичен и предприемчив, с търговски и организаторски способности, той се отнасяше с презрение към конкурентите си и предявяванията на другите. Амбициите му се свеждаха до търговията с филми, до популяризирането на името му като собственик или продуцент в киноиндустрията, а също и до интереса към хубавите жени. Необяснимо как, след близостта си с такава поетична натура като Кинси, Ърнестин де Йонг можа да тръгне с мъж от този тип — и все пак, от друга страна, не бе чак толкова трудно за разбиране. Наистина тя се възхищаваше от известността на Варн Кинси в

литературните среди, но още по-силно обичаше славата и разкоша, а новият покровител можеше да ѝ ги предложи. Когато научих за всичко това, си казах, че в края на краищата Ърнестин се бе предала. Кинси не бе достатъчно властен, за да я задържи. И все пак тук имаше нещо пошло в този копнеж за слава! Тази надежда за величие! И то в това поприще!

След седмица-две отидох да видя филма — интересувах се нейната игра и дали амбицията ѝ да стане кинозвезда има — както в театъра — реално покритие. Или този филм бе само средство, ласкаещо суетата на една жена, която няма данни за съответната професия. За моя изненада ѝ интерес в общи линии филмът се оказа съвсем задоволителен, а също и играта на Ърнестин. Колкото до съдържанието, това бе най-банален кино разказ, но съвсем подходящ за такова красиво и чаровно момиче като Ърнестин — героинята бе точно като нея самата. Тя произхождаше от такова място, от каквото вероятно произхождаше и Ърнестин — стар фермерски дом. Героинята бе просто селско момиче, което мечтае за любов и за някакво неосъществимо суетно превъзходство над всички. До нея, разбира се, е селският любим, който се радва на взаимността на чувствата ѝ, но и градският богаташ, който пък в края на краищата оценява дарованието ѝ и предоставя големия шанс. Естествено всичко завършва романтично — тя се завръща в стария дом, за да узнае, че някогашният любим е заминал и е пожънал не по-малко успехи от нейните. Само не си спомням дали се събираха накрая според утвърдения кинематографичен шаблон...

Направи ми впечатление, че от техническа гледна точка филмът бе много сполучлив и че всички от занаята, участвали в снимките, бяха съдействали всецяло на Ърнестин. От целия филм личеше и искреното усилие на покровителя да ѝ осигури най-подходящите предпоставки за успех. А това означаваше, че той бе действително увлечен по нея. Нещо повече, струваше ми се, че тя имаше изгледи да се приеме от широката публика. Бе красива и никакви разноси не бяха пожалени, за да бъдат и тоалетите ѝ, и обстановката от смайващи по-смайващи. Все пак, практически погледнато, Ърнестин може би постъпи разумно. Изглежда този човек бе толкова увлечен по нея, че бе готов на всичко.

След година-две един мой познат актьор се завърна от Западното крайбрежие, където бе отишъл във връзка с някакъв договор за участие

във филм, и ми разказа за изумителните промени в тази част на света. Лос Анджелис съвсем не струвал като град — по-скоро бил методистко поселище сред пясъци и кактуси, но едно от неговите предградия, Холивуд, станало нещо неவிжданo. Истински рай сред ароматни храсти, палми и цветя. Планината и небето били вълшебни, виели се великолепни шосета, а да не говорим за осяаното с плажове крайбрежие... Накъдето се обърнеш — калифорнийски бунгала — съвременни вили от нов тип, твърде напомнящи японския стил. В тях живеели кинозвездите — фрапиращите, прихватнича̀ви и екстравагантни служители на новородената Мелпомена. В сравнение с техните доходи обаче заплатите и на най-известните театрални артисти изглеждали нищожни и оскъдни.

Един свят на самохвалство, блъфиране и разгул сред природа, достойна за поети. Между другото актьорът ме попита:

— Познавате ли Ърнестин де Йонг? Преди време живееше тук, в Ню Йорк.

— Разбира се.

— О, тогава би трябвало да видите дома ѝ в Холивуд! Тя има най-прекрасната вила, която някога съм виждал. Неголяма, но оригинална и специално пригодена за климата. Има вътрешен двор с цветя и фонтан в дъното, и най-възхитителните, изискани мебели в японски стил. Прозорците и вратите се плъзгат и влизат в стените, има и етаж-тераса с веранди и алейки. Готвачът, прислужницата и градинарят са японци. Докато бях там, тя се снимаше в нов филм.

„Браво на Ърнестин! — помислих си аз. — Ето колко лесно съчетаната с малко практично чувство красота възтържествува в този свят!“

А после разговорът ни премина към киномагната, чийто интерес към Ърнестин бе допринесъл за успеха ѝ.

— Той е важна клечка във филмовите среди там. Напоследък си построи разкошна вила в Бевърли Хилс — малко по на запад от Холивуд. Женен е и има дете.

— Така ли? — учудих се аз, тъй като ми мина на ум, че може би...

Тогава той ми каза и името на актрисата, за която бил женен от шест-седем години.

— Добре, а Ърнестин?

— О, нали знаете как стават тези работи — отвърна той. — Киномагнатите се отнасят твърде лековато към жените си. Не се съмнявам, че в началото е бил влюбен в нея. Най-малкото ѝ е дал първоначалния тласък в киното, а сега вече и сама се справя добре. Но тези отношения никога не продължават дълго. Хората като него непрекъснато се срещат с безброй красиви кандидатки за слава. И е съвсем в реда на нещата от време на време да издигнеш една-две... Ако случайна се справи — добре. Ако ли не, с течение на времето отпада, а други напредват. И всеки път, когато дават възможност на някое ново момиче, историята се повтаря. Та мисля, че при това положение Ърнестин няма от какво да се оплаква. Вече се е снимала в три филма, а сега е ангажирана с четвърти. Този път обаче не той е продуцентът. Чух, че вече бил увлечен гю... — и той спомена името на една нова кинозвезда.

Имайки предвид какво представляваше магнатът и първоначалното отношение на Ърнестин към него, бях сигурен, че като се изключат материалните и практични съображения, загубата не е била толкова голяма. Навярно тя никога не е имала никакви чувства към него. От друга страна, все ми се струваше, че връзката ѝ с Кинси бе от друг характер. Има разни мъже и жени. Някои от тях притежават такава чувствителност и изтънченост, че винаги възприемат надълбоко и се вживяват във впечатленията си. Други са като скали — човек не може да остави и най-малката драскотина в съзнанието им. Трети пък са като водата, неспособни да задържат каквото и да е чувство.

Често си мислех за тази история. Понякога срещях Кинси, винаги сам, с книга-две под мишница, и винаги зает с „реформите“, които му подсигуряваха средствата за заможен живот. След около три години заминах за Западното крайбрежие и обстоятелствата ме сблъскаха със същите онези чудеса, за които ми разказа моят познат. Аз лично нямах нищо общо с филмовата индустрия, но от връзките ми с хората там научих и видях доста. Така че имах възможността да се уверя във всичко съвсем непосредствено, но не е тук мястото да излагам впечатленията си. Най-вече защото не са подходящи за отпечатване! Какъв фалшив блясък! Каква арогантност! Какво тщеславие! Празноглавие! Разточителство! И вятърничавост! Каква надпревара да задминеш временния успех и да стигнеш върха! Парвенюта и повърхностни сноби, които си въобразяват, че са гении,

творци и наследници на самия Ейвънски бард^[1]. И всичко сред една бъкаща, повсеместна, брутална и нагла пошлость!

Когато бях ученик, четях много и се питах какво ли представлява езическата оргия. Понякога се натъквах на кратки описания на бурните страсти и преситености на Сидон и Тир, на Гърция, Рим и Антиохия, и им се удивлявах. И какъвто си бях наивен и неопитен, бях убеден, че такива неща вече няма по света. И че никога няма да се повторят. Защото човечеството не би търпяло и най-малката проява на подобни явления от памтивека. Но само да знаете какви оргии ставаха зад стените на потъналите в цветя вили на Холивуд и околностите — раболепни помощник-режисьори, оператори, художници и художнички по костюмите, псевдосценаристи и актьори... и всички до един — лакеи на богопомазаните режисьори, суперзвезди и директори! Точно превъплъщение на един античен, уж отминал свят. Съмнявам се дали изобщо някога някой писател или историк е описал по-непристойни сцени (с каквито, знаем, се е славел древният свят) от тези в холивудските вили. Пиянство, разврат и оргии царяха от зори до късен мрак. Подканвали ята, танците и прелъстителните задъвки насърчаваха пасивните и окуражаваха нерешителните. Безразборно опипване и безсрамно целуване пред очите на всички. Без никакви опасения от публично злепоставяне. Актьори, режисьори, кинозвезди и магнати безчинстваха до пресита. А онези, чиято цел бе на всяка цена да направят кариера, им правеха мили очи. Всичко това можеше да се определи като един вид принуда от страна на елита, дължаща се не само на властта, но и на желанието му да заеме точно такава позиция.

Това описание може да ви изглежда преувеличено, но съвсем не е. Налице ли са властта и богатството, напълно естествено е да се развихрят точно по този начин. А и не бива да се забравя, че търговската мощ и богатство неочаквано се изсипаха, и то във фантастични мащаби, в ръцете на мнозина, които никога не ги бяха притежавали...

Ърнестин бе част от този свят и дори негова знаменитост. Не знаех отношението й, затова не мога да твърдя, че го е приемала с възторг. Въпреки това, съзнателно или не, тя определено одобрявайте всички около себе си — само и само да извлече материална изгода. Тогава повече и от сега важните особи и величия в това царство (мъжката половина, а да не говорим и за мнозинството жени), бяха

решени да задоволят желанията си на всяка цена. Беше правило младите съпруги, които имат поне малко уважение към мрачната клетва, да не предявяват претенции към това поприще. А пък неомъжените жени, дори и най-красивите и прелъстителните, можеха да разчитат на успех единствено ако се примиряха и се превърнеха в наложници в харемите на директорите на продукции, режисьорите, че даже и на главните изпълнители. Защото в онези години изпълнителите на главните роли в почти всички случаи решаваха с кого или без кого ще играят. Та ако едно момиче беше младо и привлекателно, то трябваше да бъде и в приятелски отношения с всеки Том, Дик или Хари — от разсилния и реквизитора до режисьора, разпределителя на роли и директора на филмовата компания. Тя трябваше да им „пасва“, да бъде „техен човек“. Фактът, че Ърнестин заемаше няколко години видно място в тези среди, ми подсказваше, че до голяма степен се е приспособявала към правилата. Все пак човек понякога може да изглежда не такъв, какъвто всъщност е. Макар че веднъж я срещнах на едно от онези събирания в „дома“ на известен режисьор и станах свидетел на точно такива сцени, каквито вече описах.

Когато влязох с приятели, забавлението беше в разгара си от няколко часа. Алкохолът направо се лееше. Повечето гости бяха вече пияни. Тълпа от момичета и мъже — екстравагантно облечени по последна мода — танцуваха, пееха, приказваха или се задяваха един друг за разни техни неща. От време на време изчезваха по двойки из многобройните стаи, а след време се появяваха, безочливо усмихнати. Задаваха си какви ли не потресаващо нагли въпроси, но и отговорите с нищо не им отстъпваха. „И ако това не е една малка...! А само преди три месеца бе толкова свенлива!“ „Приятели, елате насам! Вижте го какво прави! А на всичко отгоре е пиян!“ „Кларис, сама ли реши, че полугола си по-съблазнителна?“ „Коя е тая хубавица, дето Д. я доведе?“ — интересувахе се една млада, вече прославил се в страната, а по-късно и зад граница кинозвезда. „Ей, Д., я ме запознай с приятелката си! Ще посипем пода с трици, а масите с алкохол...“ „Хайде, Уилард, ела тук! Май само ти ще можеш да свършиш, тая работа...“ Подредете, свържете и сами разтълкувайте тези реплики. Въображението ви няма да ви отведе далеч от истината.

Както вече споменах, Ърнестин де Йонг също бе там. Пред нея, доста посръбнал, стоеше в безупречен фрак един от онези яки като бикове филмови супермени. Той си позволяваше такива неприлични волности, каквито изобщо не допусках, че Ърнестин ще изтърпи — тя обаче ги възприемаше с полупияна усмивка и вяли опити за съпротива. Помислих си, че може да ме познае, и тъй като не исках да я поставя в неловко положение, аз се обърнах и след малко си тръгнах, без да ѝ се обадя.

Тази среща ме накара да се позаинтересувам от живота ѝ през последните години. Макар и не толкова млада, тя изглеждаше все така привлекателна — маниерите, очарователността и неизменната ѝ приветливост правеха много приятно впечатление. Разпитах и узнах, че в материално отношение била все така добре, винаги имала кола, вила и много ангажменти — обикновено ѝ давали второстепенни женски роли. Вече не играела главни роли. Макар и способна изпълнителка, тя винаги оставала на втори план след суперзвездите, които едва ли я превъзхождали по талант. Защо ли ставаше така? От много разпределители на роли чух, че тя била наистина талантлива актриса, но ѝ пречело това, че е брюнетка, висока около пет фута и седем инча, а в момента този тип не бил на мода. Освен това не била повърхностна като другите кинозвезди, а режисьорите търсели и подбирали актриси, от които да струи младост и красота, но без да се отличават с много ум. Предпочитали те да раздават „мъдрост“. Или, както ми обясни един разпределител на роли, мислела ли много (че дори и малко), актрисата не притежавала така насърчаваната в момента момичешка непринуденост. Убеден съм, че бе прав — филмовата продукция от този период напълно потвърждава думите му.

И все пак Ърнестин се появяваше в някои нашумели филми и получаваше от триста и петдесет до петстотин долара на седмица. Един от най-добрите ѝ приятели бе известен и доста интелигентен филмов комедиант. Всъщност в Холивуд имаше и малко общество от полуинтелектуалци, което държеше на нея, и винаги, когато не бе заета със снимки, тя бе сред тях.

Измина цяла година след пристигането ми в Холивуд, когато случайността ми напомни отново за нея. Една пролетна вечер видях Кинси да се разхожда по булевард „Холивуд“. Беше облечен в подходящ стил — бели панталони от трико, светла копринена риза,

късо сиво сако с колан, без шапка. Под мишница носеше няколко книги и пардесю (в Холивуд и зиме, и лете вечерите са хладни). Хрумна ми, че може би отново са се сдобрили — иначе какво означаваше присъствието му тук? Дали беше така наистина?

А след месец, месец и половина получих писмо от Ърнестин. Предположих, че е видяла името ми във вестника и нещо в статията ми я е заинтригувало. А може би Кинси ѝ е говорил за мен? Във всеки случай, това бе една дипломатично написана покана да я посетя, тъй като много желаела да ме види и разчитала не тази среща в името на макар и краткото ни, но старо приятелство. Думите ѝ ми подсказваха, че цели нещо. Какво ли можеше да е то? Припомних си, че скоро бях видял Кинси. И ми мина през ум, че може би се е опитала да се сдобри с него и тъй като не е успяла, е решила да ме използва по някакъв начин, за да го подразни и да предизвика ревността му. Може би затова ми изпращаше тази покана...

Озадачен, аз я посетих в разкошната ѝ вила — един наистина прекрасен дом, подреден с много вкус и въображение, подсказващи вродената ѝ любов към красотата. След като я бях видял как се държи на онова събиране, аз очаквах да заваря една вече не така чувствителна Ърнестин. Но се излъгах — фина, тактична и дипломатична, тя бе почти същата както преди дори (благодарение на натрупания опит) — още по-интересна. Ърнестин ми разказа за живота на филмовите знаменитости, за техните интереси и несигурно) положение, за настроенията, успехите, провалите им. Силно, дори поразяващо впечатление ми направи подтекстът на думите ѝ — не толкова подчертано, но все пак определено, тя намекваше за неудовлетворението, което изпитвала от себе си и от новата си среда. Било лудница — непрестанен трескав кипаж и все пак, по същество — един повърхностен и празен начин на съществуване. След малко заговори прочувствено за Кинси и за предишния им живот. С две думи, тя се увлече и ми разказа подробно защо го бе напуснала. Бил твърде деспотичен и се очертавало да бъде винаги такъв, що се отнася до работата ѝ, и по-точно — до снимките в киното. През цялото време се стараеше да не се издаде, че съвсем не е безразлична към Кинси, но не успяваше. Това не можеше да се скрие. После ми каза, че Кинси дошъл в Холивуд във връзка с подготовката на една историческа драма — тя се осмелила да спомене името му като човек, способен да набере

нужните средства и да организира постановката. Направила го не защото искала да възстанови предишните им отношения (тя наблегна на този факт), а защото Кинси бил извънредно подходящ за тази работа и така тя оказвала услуга както на колегите си, така и на него. Кинси пристигнал, постоял и си замигал, а тя го видяла само два-три пъти. Бил все така чаровен, но разбира се... И тя ми намекна, че миналото е вече приключено и че тя държала да бъде така. А дали всъщност бе така?...

Колкото до киномагната — ни думичка, която да загатва, че помежду им е имало нещо повече от чисто делови отношения. Той, или по-точно неговите колеги от филмовия тръст, който ръководел, я видели в някои пиеси в Ню Йорк и преценили, че е подходяща за киното. По-късно той я поканил да участва в главната роля на една от своите продукции.

— Зная, че някои хора мислят другояче — подчерта тя, — но това е цялата истина. Първите две години играх в четири от филмите му, после ме покани друга компания и аз поработих известно време с тях. Както повечето киноартистки, не съм свързана с никаква компания оттогава.

Беше ми интересно да чуя за неизгодните страни на пет или десетгодишните договори, с които така неразумно се обвързвали някои артисти в началото на кариерата си. Но фактът си бил факт — нито една компания след първите й прояви вече не я ангажирала за главна роля. Както обича да казва един от забавните герои на Текери, аз се убедих, че тя се бе продала за „паница леща“.

Впоследствие се срещяхме неведнъж и тя ми даде възможност да прозра истината за устремения към славата актриси, които играеха така популярните, миловидни влюбени шестнадесетгодишни девойки. Макар че Ърнестин говореше много сдържано, в почти всички случаи имаше само едно обяснение. С изключение на малкото знаменитости, прославили се заради изявения си още преди киното изключителен талант, повечето актриси били авантюристички, с разпуснати нрави и изобщо пройдохи. Или се продавали на този, който наддава най-високо, или пропадали. Повечето все пак се продавали. Не притежавали елементарна изисканост и страдали от комплекси, що се отнася до тоалетите, красотата и признанието в киното, а да не говорим за желанието им да се харесат на мъжете, които им се

стрували преуспели, а всъщност в повечето случаи били парвенюта, празноглавци и пройдохи като самите тях. В редица мои статии, напечатани в едно от тогавашните филмови списания, може да се намери изказаната от Ърнестин, а и от други хора реална оценка. Разбира се, не всичко, което чух, можеше да бъде отпечатано.

Това, което ме заинтригува, бяха не тези така отблъскващи, отвратителни факти, а най-вече самата Ърнестин и отношението ѝ към подобни стремежи — та може би преди време те са били и нейни. Сигурен съм, че тя осъзнаваше и се възмущаваше от черните страници в кариерата си, но въпреки това гледаше трезво на нещата. Заради вилата, тоалетите, колата и приятелствата в тези среди тя трябваше да приеме условията такива, каквито са, а и нещо повече — да се прави, че ги харесва, макар и да не бе така. Мисля, и дори съм сигурен, че покорена от блясъка, показността и трескавото оживление на това царство, за известно време тя наистина ги е харесвала. Поведението ѝ на онова събиране го доказваше. Но ето че след време, вече преситена от този свършено повърхностен живот, тя клонеше като блудния син да се върне отново към своя предишен свят, чийто истински представител бе Кинси. Ърнестин може да не се възхищаваше, но пък благоговееше пред чуждия на сегашното ѝ обкръжение високоинтелектуален престиж на Кинси и хората от неговата среда. Съвсем скоро, осмисляйки и ползата, която тя се опита да извлече от познанството си с мен, аз разбрах, че случаят бе наистина такъв. Независимо от всичко, което разказваше за характера и постъпките на новациите и търсачите на слава — да не говорим за онези, които вече бяха преуспели, — и тя, като всеки друг в това бурениясало поприще, се стремеше да излезе колкото може по-напред. Започнах да осъзнавам, че една от съществените ѝ слабости бе да смайва знаменитостите с връзките и познанствата си в света на Кинси. Мен също ме използваше по този начин: като прикритие или примамка. След всяка разходка пеш или с кола, след всяка вечеря или едночасово бърбрене насаме тя винаги ме завеждаше в някое кафене, клуб, вила или апартамент, където можеше да срещне „величията“ и да им се покаже в изгодна светлина. В такива случаи тя настоятелно ни запознаваше и обясняваше кой какъв е, което не бе особено тактично. Неведнъж бях принуден да ѝ обяснявам, че мразя случайните запознанства, особено в този кръг. Не одобрявах ходовете, в които се впускаше. Приятелството ни можеше да

продължи само ако се градеше върху естествени и не така показни отношения. Тя, както се изразяват сега, бе съгласна „по принцип“, но всъщност изобщо не се съобразяваше. И все пак, независимо от всичките ѝ недостатъци, аз я харесвах като тип и полагах героични усилия да не се дразня и да не я поставям в неловко положение.

Резултат — никакъв. Въпреки намеците и дори категоричните ми възражения тя продължаваше да се държи по този начин почти на всяка наша среща. Един следобед, когато бях у дома ѝ и предварително се бяхме разбрали, че ще бъдем сами, внезапно нахлу цяла компания. Ядосан, аз демонстративно си тръгнах. След това престанахме да се виждаме толкова често — срещаме се случайно на улицата или в някой ресторант.

През цялото време, докато бяхме близки, аз искрено ѝ се възхищавах като на човек, който осъзнава съвсем ясно недостатъците на окръжаващия го свят. Смущаваше ме мисълта, че тя не можеше да се откаже от идеалите, които ѝ бе насадил Кинси. В същото време обаче разбиха, че тя се стремеше да обедини по някакъв начин двата свята и да играе важна роля и в единия, и в другия. Веднъж отвори една стихосбирка на Кинси и ми показва стихотворенията, които най-много ѝ харесвали. Те несъмнено бяха посветени на нея и аз веднага забелязах, че е поласкана от възхищението му към нея. Говори ми за него — колко бил талантлив, каква задълбочена култура притежавал и какъв изключителен човек бил — съвсем различен от хората, с които общувала сега. В стаята ѝ имаше неин портрет, рисуван още по времето, когато бяха заедно, от един приятел на Кинси — художник. Забележителната ѝ привлекателност бе сполучливо отразена. Сравних я с портрета и бях принуден да забележа, че без да бие на очи, за изминалите шест години чертите на лицето ѝ бяха станали по-груби и строги. Понякога, особено когато бе гримирана за излизане, Ърнестин изглеждаше пак така свежа, млада и невинна, каквато бе, когато я видях за пръв път. Нямах съмнение, че сега съзнателно се стремеше да запази всичко това. Когато ме попита дали я намирам променена, аз благовъзпитано излъгах.

В същото време не можех да не отбележа, че що се отнася до говора, маниерите и начина ѝ на мислене, особено когато бе увлечена в разговор и се отпускате — в тях често проличаваха черти на придобита опитност. Някои подробности в думите или в израза на

лицето ѝ, някое описание на човек или място (например за апартамента на един мой познат, злополучен режисьор, пред когото покъсно се закриха вратите на всички киностудии), я разкриваха в пълна светлина. Независимо от онова, което говореше или вършеше, аз долавях, че тя вече бе покварена от новата си среда, но колкото и да е странно, се срамуваше от пошлостта на всичко това. Като я слушаше човек, не можеше и да предположи, че някога е присъствала на събиране като онова, което ви описах. Тя, разбира се, никога не узна, че я бях видял там. Ърнестин искаше да бъде жената, която Кинси бе идеализирал. Сега тя копнееше повече от всичко за онази изтънчена поетичност, която някога бе намерила и оценила у него. Когато говореше за Кинси и съвместния им живот, в гласа ѝ често се долавяше горчива болка.

По това време настъпи първата твърде сериозна криза във филмовата индустрия. Сочеха се най-различни причини — свръхпродукция, внос на чуждестранни филми, разточителност на участниците в продукциите, решението на Уолстрийт да наложи намаление на разходите и на заплатите на всички актьори, спадането на посещаемостта в кината. И това бяха причините да бъде преустановено производството на филми за повече от година. Заплатите на тези, които си запазиха работата, бяха намалени наполовина, че и повече. Около четиридесет хиляди работници от филмовата индустрия — от всички професии и категории — изпаднаха в безизходно положение за повече от година. И без преувеличение, безброй режисьори, които по-рано се държаха като абсолютни диктатори и господари и се разхождаха като царе из внушителните си вили, сега бяха принудени да ги заключат, да ги дадат под наем или да ги продадат. Звезди, старлети и старлетки с голяма или по-малка известност, да не говорим за второразредните актьори и актриси, резоньорите, дубльорите, помощник-режисьорите и сценаристите — всичките те бяха принудени да напуснат поне временно луксозните си длъжности и да се издържат, както могат, в очакване на по-добри дни. Дословно стотици най-изящно, разкошно обзаведени вили на филмови дейци се предлагаха под наем, а след време се продаваха на търг заедно с мебелировката. Повече от петдесет, доскоро оживени филмови студии в западната метрополия стояха тихи и бездействащи. Към края на годината всички, които търпеливо бяха чакали признаците

на възобновяване, бяха обхванати от паника и полека-лека започнаха да се захващат с всичко, каквото намереха — участваха във водевили, в пиеси, занимаваха се с дизайн, шивачество, шапкачество, козметика... А в началото на втората година почти всички се върнаха на изток с надеждата да се устроят по някакъв начин, докато дойдат по-добри времена. Измина година и половина, без да се появи дори и сянка на промяна в тази така засегната от кризата област.

През това време много рядко срещях жената, чиято кариера ме беше заинтригувала. Веднъж минавах случайно покрай едно от големите студиа, което практически не работеше, и я видях да излиза оттам заедно с друга актриса. Наоколо не се виждаше кола. Беше към единадесет часа сутринта и липсата на кола бе странна за Ърнестин. В дните на нейното благополучие тя винаги излизаше с кола — със своята, на приятели или с такси. След време я срещнах на главната улица и тя ми каза, че била принудена да се откаже от вилата и колата си поради временния застой във филмовата индустрия. Но въпреки това наела доста приятен апартамент, в който можело да я посетя. Живеела много по-скромно — като всички останали. От известно време не можела да си позволи стария начин на живот. А кой знае кога щели да се подобрят нещата...

Един ден отидох на гости в новото ѝ жилище и се убедих, че е доста приятно, макар и далеч не така екстравагантно като вилата. Тя ѝ бе струвала може би седем-осем хиляди на година. А този мебелиран апартамент навярно струваше най-много хиляда и петстотин. От краткия ни разговор разбрах, че тя бе несигурна в бъдещето си. Очевидно бе сама и не се интересувахе от никого, с изключение може би на Кинси, но вече пък той не се интересувахе от нея. Оплака ми се, че тези, които планирали и режисирали филмите, предпочитали не опитните, може би и вече не така млади актриси, а се насочвали към съвсем младите и необиграните. Необиграността, съчетана с младост и обаяние, но не задължително и със способност, се ценяла високо от повечето известни режисьори — те използвали и моделирали кандидатките за звезди по своя воля и вкус, като в крайна сметка си приписвали заслугите. А сега всички били засегнати от сякаш безкрайната криза и застой в работата, и Ърнестин спомена, че вероятно ще продаде мебелите в дадената си под наем вила и ще се върне на изток, където театърът бил единствената ѝ надежда.

Независимо от всичко, както правят много други хора, тя непрекъснато си даваше вид на човек, изпълнен с оптимизъм и привидна сигурност в бъдещето.

Струва ми се, само седмица или десет дни преди нашия разговор вестниците съобщиха за самоубийството на едно мило момиче, което и двамата познавахме, от предишната компания на Кинси. Трудните преживелици на това момиче са твърде дълги и сложни за разказване: те могат да послужат за тема на цял вълнуващ роман. Неудачно подхванах разговор за изключително смелите възгледи на това същество за живота и смъртта — те винаги ми бяха правили силно впечатление. Без да се замислям, споменах, че неведнъж я бях чувал да казва: „Най-хубавите години са между шестнадесет и двадесет и осем.“ След тях неизбежно настъпвало униние. Та, каквото и да става, тя възнамерявала да прекара тези години както си иска. А после... е... после... И ето че на двадесет и девет години, след една почти фантастична кариера, тя свърши със себе си с голяма доза приспивателно.

Ърнестин ме слушаше крайно заинтригувана. Докато говорехме, барабанеше с пръсти по масата, а след разговора потъна в дълбок размисъл.

— Мисля, че е била права — каза тя след малко. — Вярвам в това. И аз презирам старостта. Всяка жена, която е била действително красива и знае какво означава да си красива, ще го разбере.

Погледнах я с любопитство. В начина, по който говореше, имаше нещо вгълбено и, бих казал, предопределено.

Повече не я видях. Следващия път, когато минавах покрай дома ѝ, в очите ми се хвърли обявлението „Дава се под наем“ на един от прозорците на апартамента. Помислих си, че е заминала и спрях да видя дали стои табелката с името ѝ. Нямаше я. Научих, че продала всичките си мебели и се върнала в Ню Йорк.

Три месеца по-късно започна да излиза поредицата от статии, изпълнени с предоставените ми от Ърнестин данни, а вестниците препечатаха с подробности най-поразяващите и тревожни факти. Веднага получих телеграма с едно лаконично „Благодаря“ и така разбрах, че Ърнестин ги четеше и одобряваше. След това не чух нищо повече за нея, докато една сутрин всички ежедневници на Лос Анджелис отпечатаха обширната дописка от Ню Йорк за

предполагаемото самоубийство на известната Ърнестин де Йонг, бивша филмова звезда. Беше си пуснала газта в апартамента, наеман от нея, докато играела в нюйоркските театри. Нямаше никакви предположения за причината на самоубийството. Наистина по-рано тя се снимала в киното, но въпреки кризата имало сведения, че не била материално затруднена. Семейството ѝ било заможно. Вече било уведомено за нещастieto. Не намерили никакви писма, нито ред. Не била влюбена в никого, макар напоследък да се носели слухове, че била сгодена за един известен киноартист. Междувременно той отрекъл слуха и заявил, че били само добри приятели.

Струва ми се, че се досещах за причината на самоубийството ѝ. Досещах се и защо се бе върнала там, където бе изживяла навярно щастливите си дни с Кинси. А дали бях прав? Във всеки случай, тя се върна там и там умря. Никога не узнах имал ли е Кинсн някакво отношение към разигралата се драма. И като че ли никой не узна. Разправяха, че бил много покрусен.

[1] Шекспир — Б.пр. ↑

АЙДА ХОЧАУТ

Тя е и завинаги ще остане свързана със спомените ми за оня селски кът, в който я видях, за пръв път, за оня край на мляко и мед. Спомня ли си за нея и за мрачната, неугледна кафеникава фермерска къща, на чийто праг я видях за пръв път, а по-късно и за малката, но чиста къщичка, където я видях най-сетне да почива в мир, пред очите ми изникват като величествени вълни гладки зелени хълмове, готови да поберат хиляди ферми просторни и необятни долини, необрулени от ветровете дървета с корони-кубета огромни стада едър и дребен добитък, изпъстрили околните хълмове на червени, черни и бели петна, и хамбари — толкова грамадни, че приличаха повече на хангари за самолети, отколкото на хранилища за сено я жито. Навсякъде дареше изобилие, ширеха се плодородни нивя, засети с жито, царевица, ръж и овес, а тук-там се срещаха и преуспяващи ферми, в които се занимаваха само с отглеждане на домати, жито, грах или с мандраджийство.

Спомням си и баща й — Фред: той очевидно сам се бе назовавал така, защото името, му бе изписано с едри черни букви над огромната врата на просторния червен хамбар. Този Хочаут бе груб, недоद्याн, навъсен човек, със сламено руса коса, червендалест и със сиви очи. Недружелюбният му поглед трудно можеше да се забрави. Разправяха, че отгоре на всичко той и в неделя се облича като в делник — с кафяв работен комбинезон и пуловер. Накратко, Хочаут бе един от онези отвратителни, недоद्याни, мърляви работяги, които само трупат, трупат и трупат, без да си позволят и трохичка разкош, а след като натрупат, каквото съумеят, умират и оставят всичко на отчуждените още в детството си деца, които пет пари не дават дали отецът им е жив или мъртъв и изобщо нищо не ги интересува, освен благата, които той е успял да натрупа. Но и в тази си дейност Хочаут нямаше кой знае какъв успех. Той бе твърде ограничен и само поскриваше част от печалбите, влагаше ги отново в земя, добитък или внасяше в банка скромни суми при ниска лихва. Местните хора разправяха, че заявявал:

„Няма при мен «дубиче» с лой!“ И наистина Хочаут се славеше с най-мършавите, кокалести и отрудени коне и крави в района — той, изстискваше и последната им капчица сила и мляко.

Разказаха ми, че имал трима сина и две дъщери. Вероятно и петимата са го мразели, но поне тези, които познавах, не можеха да го понасят. Когато за пръв път пристигнах в тези места, един от синовете му вече бе заминал за Далечния Запад: хората разправях, че преди да замине, той запратил вилата по баща си и му казал да върви по дяволите. Другият син познавах много добре, тъй като живееше до моя сродник — той: се бе оженил, след като старецът го изхвърлил, защото не работел здравата. Инак той бе работлив и способен и за седем години успя да изплати цяла ферма от четиридесет акра плодородна земя, а освен това си: купи и кола — измишльотина, която баща му нарекъл: „кабриолет за безделници“.

Третият син, Самюъл, също напуснал баща си след една свада поради съвсем човешкото му желание да се ожени и да заживее самостоятелно. По-късно обаче — той бил също така алчен като баща си и се надявал, че ще вземе по-голям дял от имота след смъртта му (или поне така разказваха роднините им) — се сприятелил с него и двамата си заразявали такива поздрави и посещения, на каквито могат да се радват само двама особняци. Според думите на втория син, те непрекъснато се карали — единия месец били в приятелски отношения, а другия в лоши: честите им, своенравни сдобрявания и смразявания се ръководели от настроенията и користите им.

Освен това Хочаут имаше и две дъщери: около тридесетгодишната Ефи, която избягала още на двадесет и една година в съседния голям град, тъй като баща ѝ не ѝ разрешавал да си има приятел. Там си намерила работа в една пералня и повече не се върнала. Най-малката — героинята на този разказ — видях за пръв път, когато бе на двадесет и осем години и вече ѝ личаха тегнещите грижи и разочарования. Защото, освен че бе жестокосърдечен с „дубичетата“, Хочаут бе жестокосърдечен и с хората и гледале на тях само като на, машини (какъвто бе и самият той). Говореше се, че ставал още в зори и дори по-рано, при първи петли, а вечер си лягал последен. Хенри Хочаут, когото познавах най-добре, веднъж сподели, че баща им „ругаел като дявол“, ако децата му не били на крака пет минути след като станел той. Измъчена и наскърбена, жена му умряла

още на четиридесет и три години и той никога не се оженил повторно, но не поради някаква почтеност, а просто защото имал Айда. Той, разбира се, не бил религиозен и не изповядвал нищо друго, освен веруюто да си гледаш работата, да печелиш и да скътваш колкото може повече пари. Въпреки всичко обаче децата му не бяха така закоравели — по-скоро бяха сантиментални и човечни, и това несъмнено бе реакция срещу угнетителната семейна среда, от която в крайна сметка бяха успели да се измъкнат.

А сега ще ви разкажа за Айда, която видях за пръв път, когато вече споменатият ми сродник ме покани да го придружа до Хочаут, за да си купи малко сено.

— Ще се запознаеш с човек, достоен за перото на всеки писател-реалист — добави той.

В отговор на нашето високо „Добър ден!“ на вратата се показва една преждевременно състарена и съсипана от работа жена — тя бе невзрачна, но все пак яка, едра, с малки и доста неспокойни очи, със зачервени, загорели от слънцето лице и ръце, малък нос и пообезцветена рижава коса, прибрана небрежно на тила. Когато моят сродник попита къде е баща ѝ, тя посочи хамбара и рече:

— Току-що отиде да нахрани прасетата.

Минахме през тясната вратичка по грижливо оградения път към хамбара и стигнахме пред огромен свинарник с около тридесет прасета. Хочаут бе там с кофа в ръка и втъкнати в ботушите крачоли на кафявия работен комбинезон — стоеше и гледаше замислено грухтящата си собственост.

— Хубави прасета, а, мистър Хочаут? — забеляза моят сродник.

— Хубави — отвърна Хочаут със силен акцент, като ме изгледа въпросително и не особено вежливо. Време им е вече за продан. Нямам никаква сметка повече да ги храня.

Хвърлих насмешлив поглед към сродника си, но той учтиво попита:

— Мистър Хочаут, имате ли сено за продан?

— А колко плащате? — съобрази веднага той.

— Е, по пазарната цена. Седемнадесет долара... беше, нали?

— Няма да стане. И да имам — не го продавам. Ако времето се задържи все тъй, цената на сеното ще се покачи с пет долара — и той

огледа засушените, недокоснати от дъжд през последните седмици синьо-зеленикави поля.

Моят сродник се усмихна.

— Добре тогава. Прав сте, ако смятате, че времето ще се задържи сухо. А какво ще кажете за осемнадесет на тон?

— Не, та дори и за двайсет. До октомври сеното се покачва на двайсет и два за тон. Пък и ако не мога да го продам сега, ще го продам зимъс.

Загледах се в този груб, жилав и самоуверен човек. Къщата и хамбарът му потвърждаваха всички слухове. Къщата бе малка, кафява, неуютна и без веранда, а пътеките отпред и встрани бяха занемарени и без цветя. Мършаво куче и няколко пилота стояха под сянката на невисокото дърво, което се мъдреше в ъгъла на двора. Няколко коня хрупкаха в хамбара, защото бе неделя, а сектантската атмосфера на този край държеше на строгото спазване на празниците. Конете бяха от слаби по-слаби — чак мършави. А позата на Хочаут, изпъчил се червендалест и як пред огромния новобоядисан хамбар, подсказваше, че именно той му е на сърцето. Хамбарът нямаше грешка. Беше изпипан и просторен и вместиаше всичко онова, на което Хочаут държеше особено много.

На връщане сродникът ми подхвана разговор за дъщерята на Хочаут.

— Ето една жена, чийто живот е разсипан от този стар хищник — рече той, след като ми разказа някои подробности около живота ѝ. — Тя не е красавица и никога не е имала кой знае какви шансове да се омъжи, но и той не допусна никой до нея, пък и вече май е твърде късно. Често се чудя защо не е избягала като сестра си и как ли прекарва времето си с него. Сигурно непрекъснато работи. Та той надали купува и вестници... Преди няколко години се носеха слухове за някаква любовна история между нея и един ратай на Хочаут. Хочаут го хванал, като чукал на капака на прозореца ѝ в два часа през нощта, и го пребил с дръжката на мотиката. Дали е имало нещо помежду им, никой не знае. Но както и да е, оттогава Айда не е мръднала оттук и много се съмнявам дали изобщо някой я ухахва...

Повече от пет години нито ги видях, нито чух за тях, тъй като обикалях и пишех на други места. А лятото, когато се върнах на почивка, разбрах, че старият починал и имуществото му било

поделено според закона, тъй като не оставил завещание. Нещастната Айда, след тридесет и две или три години служба при баща си — готвене, метене, гладене, пране, хранене на животните, косене и събиране на сено — получила точно една пета наред с другите наследници, или общо петнадесет акра земя и две хиляди долара. Веднага дала под аренда земята на преуспяващия си брат — онзи с колата, а парите вложила в банка. За да свързва двата края, тъй като животът ѝ очевидно не се подобрил кой знае колко, тя отишла да работи първо в една пералня в околийския град Саут Биксли, после, през лятото, във фабриката за домати консерви, и накрая като икономка в семейството на заможен собственик на консервна фабрика. Съпругата на моя сродник ми каза, че Айда била все още неомъжена, нямала си и приятел, макар да се носели слухове, че сега, след като притежавала земя и пари в банката, я ухаждал някакъв бръснар от Шривъртаун — Арло Уилкинс: вятърничав неудачник, някогашен пияница и гуляйджия, но вече улегнал и позастаряващ субект на петдесет години. Ухаждал я и някой си Хенри Уидъл, друг неудачник, но като че ли по-приемлив, тъй като нямал нито сила, нито дързост да се напива или буйства. Той бил син на местен безимотен фермер, който работел по фермите на другите. Без да има някакво образование, синът заскитал по света, като най-напред се опитал да продава дървета за разсад, но според собствените му думи се провалил напълно. След това работил в една мебелна фабрика в Чикаго, но работата се оказала твърде тежка за него и той поел на запад — стигнал чак до Колорадо, където нуждата го заставила да работи по прокарването на железницата. Както твърдял, той бил дал своя принос за компанията „Денвър — Рио Гранде“. Но и тази работа му се сторила твърде тежка, напуснал и се върнал към относително спокойния си предишен живот, който в сравнение с преживелиците му се видял цвете. И все пак Уидъл установил, че животът и тук не е лесен, и по времето, когато се запознах с него, той си изкарваше прехраната като колар на един местен предприемач или, както ехидно се изрази синът на гореспоменатия ми сродник, вършел „най-леката възможна работа“.

През лятото бях в този край и този момък често минаваше покрай работното ми място под дърветата, увенчаващи хълма, през чийто склон минаваше шосето. Често дочувах скърцането на колелата на каруцата, натоварена с камъни, пясък или трупи, в една или друга

посока. Аз се запознах с Уидъл, след като вече бе известен в околността — хората в този край се знаят един друг. Двамата сина на сродника ми работеха на картофената нива близо до хълма, където пишех, и аз ги виждах как махат на коларя — кой знае защо, но той бе за тях източник на безгрижни закачки и веселие. Веднъж дочух смях и бавно се отправих към тяхната компания, изкушен от възможността да чуя някои местни клюки. Оказа се, че Уидъл е човек без стремежи и без ориентир, човек, който се носи напосоки, без да има и най-малка представа за порядъка и важните мисловни процеси в този живот, но въпреки това той ми бе интересен. Защо точно — сам не знам. Доколкото можах да разбера, той долавяше смътно или опипваше непохватно само онази част или страна от живота, с която се сблъскваше непосредствено. Макар и неясно, той непрекъснато разказваше за нещата, които бе видял по време на скитанията си — за планините на запад, за прериите в Тексас, където се опитвал да продава дървета, за достойнствата на областта, в която живеел, но описанията му бяха винаги повърхностни. Планините на Колорадо бяха „бая високи“, пейзажът „бая хубав тук-там“. В Тексас било горещо и сухо, с „малко дървета, ама аз не можах да продам никакви“. Хората, които беше срещал, бяха просто движещи се предмети или фигури от някакъв сън. В съзнанието му всичко се сливаше в едно. Не забелязах да е съхранил поне едно ярко впечатление от миналото или настоящето. И все пак, когато веднъж го подкачихме, той ни призна, че бил кандидат за ръката на многострадалната Айда. Както научих по-късно, още същата година успял да се ожени за нея и така удържал победа над възрастния и без съмнение много по-хитър Уилкинс.

Малко по-късно през същата година ми писаха, че на мястото, наследено от Айда, и с нейни пари младата двойка си строяла нещо като къщурка или барака — щели да се нанесат през пролетта. В писмото също пишеше, че двамата работели заедно с майсторите — Уидъл прекарвал дървен материал, пясък и тухли, а Айда въртяла чука. После научих, че са се настанили удобно, имали си крава, няколко прасета и пилета, кон и земеделски сечива — всичко закупено с парите на Айда, и че и двамата работели по нивите.

Това, което ме заинтересува, бе, че сега, когато след толкова години порядъчната Айда си бе намерила мъж — макар и такъв

непохватен като Уидъл — тя го бе превърнала в божество. И то какво божество!

— Ех, тоя Уидъл — вече си има стълб зад гърба! — подхвана един от синовете на моя домакин, когато на следващото лято отново пристигнах за две седмици. — Той изобщо няма какво да се трепе! Айда е на крак от ранно утро, храни пилетата и прасетата, дои кравата и му носи закуската в леглото. Е, понякога и той работи на полето, оре, ама и тя оре с него.

— Аха, виждал съм я как прехвърля в хамбара сено от каруцата, точно както правеше при баща си — добави вторият младеж.

— Само че има разлика, голяма разлика — направи опит да се пошегува баща им. — По-рано вършеше всичко не по своя воля и без силата, която дава любовта, докато сега...

— Любовта не прави сеното по-леко — мъдро забеляза едно от момчетата.

— Нито пък орането. Ами тъй де! — подхвърли един ратай, който постоянно работеше във фермата. А съм я виждал и да оре...

— Но защо опошлявате любовта! — рекох с укор аз. И направих всичко възможно да я защитя, пък каквото ще да става.

Така или иначе, Уидъл бе все весел и дори закачлив. Когато за пръв път го видях като колар, той бе мрачен и тъжен, сякаш загадките на живота или по-точно борбата за съществуване го гнетяха така, както гнетят всеки един от нас. Но сега, когато късметът му се бе усмихнал, той бе някак по-напет: това се дължеше не толкова на облеклото му — всъщност най-обикновени фермерски дрехи — колкото на държанието му. Понякога, особено следобед, когато не бе обременен с домашни задължения или вместо него ги вършеше жена му, той идваше при мен на хълма, където пишех сред гористата местност и просторната красива панорама. След дълго колебание веднъж ме попита как и защо пишат хората. И може ли човек да си изкарва прехраната от това? Много или малко трябва да пишеш, за да преживяваш. И за кого, за ей тези ли тук списания пиша?

Едва ли не с тъга признах, че пиша, когато мога. Опитах се да му поясня, че пътят на скромния писател е понякога трънлив и че все пак нямам кой знае какви причини да се оплаквам.

После подхванахме разговор за фермерството и, да си призная, веднага се почувствувах на по-здрава почва. Попитах го как я кара?

Голям ли е добивът от първата реколта? Какви са изгледите за втората? Лесно ли се справя с петнадесетте акра? Добре ли е жена му?

На последния въпрос отговори, че била добре, дори доста добре, слава богу, но що се отнася до предпоследния, отвърна замислено:

— Не, не много. То се знае, сега-засега още си нямаме от най-хубавите сечива, а здравето на жена ми не е чак толкоз добро, колкото беше миналото лято, ама все някак я караме. Май че ще докарам къде тон картофи и около десет тона жито. Мен по ме тегли да развъждам пилета, ама трябва да се захвана като хората. То се знае, още си нямаме всички модерни неща, дето ни трябва, ама си правя сметка: догодина, ако всичко върви добре, ще разширя свинарника, ще направя още един навес към кокошарника и ще гледам да завъдя повече пилета.

И нито дума за жена си и какво върши тя във фермата. Докато го слушах, не можех да не си мисля за тези закуски, които Айда му носеше в леглото, и за това как, докато той спеше, тя прехвърляше сено, ореше, доеше кравата и хранеше пилетата.

Нещастната Айда и великата ѝ любов!

Един ден полюбопитствувах да видя стопанството и домакинът ми ме заведе. Къщата изглеждаше сравнително удобна — малка, неизмазана, с две стаи и кухненска пристройка отзад, с доиззидана едва миналата година веранда, на която господарят можеше да пуши и да съзерцава обраслата с мащерка долина, зелените поля и далечните хълмове. Още отдалеч забелязах, че входът, пътеките и всичко наоколо бе много чисто. На еднакво разстояние от кухнята бяха построени хамбар, хранилище за царевица, барака за опушване на месо, кокошарник, че и нов навес за кладенеца — всичко бе все още неизмазано, но пък заобиколено от нежната зеленина на моравата. Уидъл ни посрещна и тръгна с мен, сочейки стеснително богатствата си.

— Трябва да се занимавам със сума неща, та още ле съм захванал да боядисвам, ама наесен или напролет ще свърша тая работа, само да е здрава жена ми. Понякога тия пилета са голяма беля, та другата седмица ще си вземем още една крава и няколко прасета.

Слушах го и си мислех за онова тежко време, когато караше пясък и камъни в скърцащата каруца...

Излезе и Айда — едра, кокалеста, мълчалива и смирена, със загоряло от слънцето и ветровете лице. За нея този тесен,

петнадесетакров свят несъмнено бе рай. Най-сетне при нея бе дошла любовта. А напереният Уидъл бе самото възплъщение на любовта. Неволно погледът ми се спря на него, а после и на нея — бе очевидно, че тя го обича безсловесно, непохватно, а също и че гледа на него с уважение. Той не спираше да говори, докато тя проговорваше само ако я запитаха нещо — никога спонтанно и никога първа. Това ѝ (бе останало от дресировката на баща ѝ.

Беше неделя следобед, единственото удобно време за гости в нечия ферма — тогава се предполага, че седмичните задължения са вече приключили. Уидъл зае мястото си на предната веранда. Айда ни поздрави, както винаги стеснително, но първо привърши работата си с тенджерите и тиганите. Покани ни да седнем и да пийнем по чаша мляко. Важният Уидъл като че ли едва я забелязваше, пушеше, съзерцаваше и се любуваше на имота си. Той бе самото олицетворение на спокойствието и изглежда на жена му ѝ беше много приятно, че е така доволен. Докато разговаряхме с Уидъл, тя се усмихваше и ли отговаряше едностранно на въпросите ни — тя бе толкова дълго потискана от баща си, че не можеше да се отпусне да говори.

Сродникът ми изтъкна, че макар да ѝ оставали само три месеца, докато роди, Айда работела по същия начин, както ѝ преди. Въпреки очевидното си състояние тя нахрани прасетата и пилетата, а господарят на дома остана да пуши и да разговаря с нас. Единствената му тема бе фермата — как ще построя навес към кокошарника, как ще разшири свинарника, колко хубаво ще е, ако успее да присъедини още няколко акра откъм източната страна и така нататък... Няколко пъти спомена за странстванията си на запад и за това, как „бил дал своя принос за «Денвър — Рио Гранде»“.

След това посещение често си мислех за Уидъл — та той бе ярък пример за най-неочакваните случайности в живота: не бе ли факт, че щастието, властта, спокойствието, красотата, славата и изобщо всички дарове за душите и телата ни идват предимно наготово, а ние не се и помръдваме да ги поразгърнем или пък да добавим нещо към тях?...

Ето например този невзрачен, най-обикновен, слабоволев човек, може би подтикван от някакво шесто чувство, загрижило се за благополучието му, се бе оттеглил в този край, след като се бе провалил във всички начинания, и най-сетне бе намерил тази угнетена — вече освободена — жертва, жена си, която пък с помощта на

скромните си средства търсеше чрез него някаква радост в царството на любовта. А дали я обичаше? Понякога си задавах й този въпрос. Можеше ли той да обича? Способен ли бе да я оцени и разбере, както изисква всяка истинска любов? Съмнявах се...

Събитията, които се случиха през месец септември, отговориха на съмненията ми доста красноречиво. И въпреки това не съм напълно сигурен, че дадох истинския отговор. Животът е пълен със случайности, а за мнозина любовта или привличането са съвсем неопределени чувства!

Спах в голяма стая откъм фасадата на къщата — стая, от която се виждаше склонът на един хълм и великолепната долина отвъд него. Пред къщата растяха вечнозелени храсти и диви кестени, които шумоляха и шептяха при най-лекия повей. В една от красивите лунни нощи, часът бе два или три, чух, че долу се чука и че някой вика:

— Ей, мисис К...! Мисис К...!

Помислих си, че домакинята може да не чуе, и отидох до един от отворените прозорци, но тъкмо тогава вратата долу се отвори и аз разпознах нейния глас, а после и гласа на Уидъл. Не го виждах на бледата лунна светлина. За пръв път го чувах да говори разтревожено — молеше домакинята да отиде и да види жена му.

— Изведнъж й стана страшно лошо, мисис К. Тия дни не й беше добре, пооплакваше се, ама сега е много зле и не знам какво да правя. Голяма услуга ще ми направите, ако дойдете, мисис К. Мисис Енгю се обади за доктора по телефона, ама май че още не може да го намери...

Беше дошло време Айда да ражда! Още едно дете — и то от какви родители — се готвеше да се появи на бял свят. Какво ли щеше да стане от него? С какво ли щеше да се занимава? И как ли щеше да роди тази вече немлада Айда. Тя бе твърде стара за майчинство и толкова едра и непохватна... Как щеше да се оправя?... Как щеше да кърми бебето? След няколко минути мисис К., придружена от един от синовете си, тръгна с колата — социално-човешката страна на положението бе предизвикала у нея истинска загриженост. Върна се следобеда на другия ден и чак тогава разбрах, че мисис Уидъл била наистина много зле. Три дни преди раждането тя продължавала да работи на полето, а само ден преди това захванала да свърши седмичното пране. Докато била бременна, никой с нищо не й помагал, нито пък отишла на лекар. Уидъл, който явно се интересувахе само от

себе си, продължавал да си мечтае и навярно вършел своя дял от работата, но нищо повече, а без съмнение приемал на драго сърце шетнята и трепането на жена си до последния момент.

Очевидно било, че при този начин на живот Айда нямала никакви условия за нормално майчинство. През всичките девет месеца на бременността мисис Уидъл не обърнала ни най-малко внимание на себе си. Повиканият в късния час от роднините ми лекар само поклатил печално глава. Може би Айда щяла да роди лесно, но имала увреждане на бъбреците. Лекарят посъветвал да повикат сестра, но мисис Уидъл, както била зле, не искала и да чуе за това. Щяло да струва много скъпо. Краят дошъл бързо на следващата нощ, но с големи мъки. Изтощеният организъм не успял да се справи, а опитът да извадят бебето при наличието на уремия съвсем я довършил. Дали й етер и тя останала в безсъзнание, докато издъхнала. А с нея и детето.

За последен път я зърнах, когато придружих близките ми, за да се поклоним пред тленните ѝ останки. Уидъл нямаше никаква тежест нито пред роднините, нито пред съседите си — нали беше един такъв никакъв, безволев и бездееен, той не бе благонадежден за приятел, а камо ли за взаимноизгоден партньор. Уидъл обикновено мълчеше, съобразяваше бавно и ограничените му мисли се свеждаха главно до най-насъщните проблеми, върху които разсъждаваше и говореше. Ето защо на погребението присъствуваха двамата братя на Айда, никакви други роднини, и няколко съседи, дошли от приличие. За присъстващите и за всички онези, които бяха помогнали с нещо, както и за последния ритуал и евентуалните посетители, бе отредена гостната стая — нещо като светая светих в дома. Там, в ковчег, какъвто никога не бях виждал по цвят и украса, бе изложено и тялото. Ковчегът бе обвит в бледолилав плюш, подплатен с розова коприна, и имаше шест скъпи, набиващи се в очи позлатени дръжки. Стаята явно бе естетическият идеал на двамата стопани и всеки ѝ засвидетелстваше внимание. Тя бе обзаведена с простовата кръгла и жълта орехова, маса с един крак — сега изтикана встрани, няколко твърди, грозни стола с червени плюшени седалки и една салонна печка за дърва, украсена с никел и червени слюдести прозорчета. На облепените с ярко розови тапети стени висяха два наивни, поучителни цитата в хубава орехова рамка, снимка на Уидъл и жена му, също в орехова рамка, зад стъкло и заобиколена от восъчен венец, и като ярък контраст — пъстроцветен

календар с руса кинозвезда в предизвикателна поза. В средата на кръглата маса се мъдреше Библията и албум от жълт плюш, в който, доколкото видях, нямаше нито една снимка. Изглежда стопаните са били очаровани от жълтия плюш, този старинен и достопочтен символ на разкоша.

Но ковчегът нямаше равен на себе си! Не желая да проявявам лекомислие по отношение на смъртта, пък и нали казват, че това може да донесе нещастие... Твърде добре осъзнавам и сляпото влечение към красотата, което намира, макар и слабо, в повечето животни и хора. Благодарение на него са създадени Карнак, Акрополът и стиховете на „Ода за една гръцка ваза“. И доколкото знам, старите, обичаи (вероятно спазвани и до днес) да се правят ковчезите за последното сбогом така ярки, че да привлекат вниманието на всеки любител на багрите, са внедрени и в най-бедните квартали на големите американски градове. Сега разбрах, че се отнасят и за пуцинатаците. Накратко, съществуваше изумителна конфекция на ковчези в жълт, син, зелен, сребрист и лилав плюш, обикновено подплатени с копринен плат в контрастиращи разцветки и съоръжени с не по-малко смайващи посребрени, позлатени, черни или сиви дръжки. Доверете се на американския импресарио от бранша на погребалните бюра и той ще ви приготви такъв ковчег, че ако не покойника, то ще трогне поне опечаления простосмъртен в часа на тежката загуба. Всеки разбира посвоему красотата, но тя трябва да бъде успокоителен лек, който премахва нашите болки. Въпросният ковчег бе отрупан с градински цветя. Както научих впоследствие, Уидъл сложил в ръката на починалата едно свое неизвестно нам погребално стихотворение. Съдейки по грубо скованата му рамка, то сигурно беше някаква нелепица. И все пак това бе изумително! По всичко личеше, че ковчегът е бил специално избран като утешение за опечаления вдовец, уважаемия Хенри Уидъл. Наистина — освен ако не изпадам в — дълбоко заблуждение — Уидъл за пръв път в живота си се бе поддал на дълго потискания стремеж към разкош, който пък от своя страна бе прикрит зад дълбоката скръб.

Замислих се за жената в ковчегата, за нещастната Айда, положена твърде късно в такъв разкош. Тя, която цял живот вървя зад плуга и трупата сено и получи за отплата една-единствена, макар и отрудена година на любов или, да речем, спокойствие... Рижавата й, гъста и

твърда коса бе гладко сплетена и подредена. Широкото ѝ скулесто лице с голяма уста и малък нос изглеждаше безкрайно уморено. Яката ѝ ръка бе обгърнала плътно до гърдите и до едрото ѝ, изпълнено с копнеж лице, мъничкото, така и не познало живота бебе, а в другата ръка бе стихотворението на Уидъл.

Извърнах глава, потресен, потиснат, дори ужасен от това ново доказателство за вечния, сляп и безжалостен ход на живота, който бе извършил толкова още безсмислени, трагични и ужасяващи деяния на тази земя. Защото изражението на Айдиното лице пресичаше всякаква насмешка. То не бе комично, нито дори тъжно, а само изразяваше покорно съгласие със съдбата и бе така невероятно скръбно! „Спи — помислих си аз. — Почивай! Така е най-добре.“

А в къщурката, която бе оставила, в тази малка черупка, където бе мислила да се скрие от нещастията и самотата, нямаше тъгълче, прозорче, лавичка или тиган, който да не бяха изтъркани, излъскани и избърсани от прах. Съдовете в кухнята почти дразнеха с чистотата си, а също и всекидневната стая, която служеше за трапезария. На двора всичко си стоеше така, както го бе оставила — чисто и подредено.

Уидъл бе застанал на входната площадка и, съзерцавайки гледката, поздравяваше едва ли не спокойно усмихнат неколцината гости, които идваха на малки групички. Че нали сега той бе господар на всичко това — петнадесет акра, къща, хамбар, сайванти, добитък — един наистина делови човек! Облечен в празничните си дрехи по повод печалното събитие, той се държеше така надут, като че ли даваше прием или ръководеше тържество, чиято важност бе изцяло заела съзнанието му.

След като видях всичко, за мен представляваше интерес отношението на Уидъл и начинът, по който посрещаше смъртта, и тази както материална, така и духовна загуба. Интересуваше ме и отношението му към бъдещето — та пред него отново се изправяха материалните затруднения, от които се бе спасил за известно време. Всеки, който приема теорията за механическото или химическото начало на живота и се опитва да разбере поведението на живите организми в процеса на развитие, би се заинтересувал от този случай.

Наблюдавах Уидъл и стигнах до убеждението, че той бе едно невзрачно отражение на всички обичаи и традиции на времето и средата си. Редно бе при такива случаи да се носи черно и той бе

смогнал да си намери такива дрехи. Бе чул или видял, че погребенията са събития — оттам и този ковчег в бедния му дом, и всички други хрумнали му доказателства за великолепиe. Беше забелязал, че хората скърбят, затова гледаше тъжно и се стараяше да си придаде печално изражение, за съжаление обаче безуспешно.

След като изказах обичайните съболезнования по повод огромната загуба, аз го запитах за бъдещите му планове и макар сдържано, той определено наблегна на факта, че всичко онова, което е било собственост на жена му, сега вече е негово — дано само да няма пречки, които да объркат нещата. Странно защо, без да съм му дал и най-малък повод, той смяташе, че съм приятелски настроен към него и му желая доброто. Ето защо, само пет минути след като излязох от къщата, той ме попита дали съм видял хамбара. Отвърнах, че не съм, изразих желание да го видя и той ме поведе тържествено и бавно като при шествие. Щом стигнахме, душата му се поотпусна или както би се изразил той, „живна“, и в същия миг ми заговори за бъдещите си планове. Единственият кон, който стоеше вързан в хамбар, вършел много работа, но сега, когато бил вече сам и може би щял да си наема от време на време помощник, мислел да купи още един. Пък и жена му доста му помагала, та сега сигурно нямало да може без ратай — няма как, налагало се да стане работодател. След това дойде ред на прасетата и ние ги разгледахме най-внимателно. Жена му смятала, че четири били достатъчни за тази зима, ама само да излезе реколтата добра, догодина можел да развъди шест до осем прасета. Имало изгода и в продаването на млечни продукти, ама трябвало да имаш поне три-четири крави... Пък и грижите много — изхранване, доене, отелване и тъй нататък, а той не отбирал като жена си от тези неща. Попита ме дали знам закона — ако жената е собственик, какви са правата на съпруга върху тази собственост.

Признах, че не знам, но ако се интересува, с готовност бих попитал.

— Не за друго — подхвана той, като се облегна на един от стълбовете в свинарника, — ами кой знае защо роднините на жена ми не се държат много приятелски с мен. Не можах да разбера защо се държат тъй, та си мисля, да не би да решат, че имат право над имота — нищо че като го купувахме с жената, тя държеше да ни е общ. „Сър — каза тя на съдията Дригс в Шривъртаун, когато след сватбата

разпределихме имуществото ѝ на двамата по равно — аз искам тоя имот да се запише така, че нещо ако се случи с единия от нас, другият да получи и парите, и всичко.“ Ето това каза тя и под това се подписахме двамата в Шривъртаун. Документите са тук, в къщата. Нали е съвсем ясно? Някой ден искам да донеса документите у вас да ги погледнете. Няма начин да се намесят — как мислите, а?

Мислех, че няма и го успокоих. Освен това, понеже виждах, че е много разтревожен, му обещах да се срещна с един мой приятел адвокат и да се посъветвам с него. Притеснен в началото на разговора ни, Уидъл постепенно се поуспокои. Заведе ме да ми покаже кокошарника и помещението за доене. Заставахме до оградата и се загледахме в съседната петакрова нива, която той се надяваше да купи. След като изтъкнах още веднъж достойнствата на покойницата, аз си тръгнах. За последен път го видях две седмици след погребението, когато първоначалната му скръб се бе поуталожила. Един слънчев следобед той дойде на върха на хълма, където бях разположил масата си за писане. Помислих си, че наминава, за да си побъбрим, но се оказа, че искал да обсъдим новото му положение като собственик и вдовец.

Следобедът бе прекрасен. Хълмовете и долините се къпеха в море от кристалночиста светлина, а земята около мен бе изпъстрена с процеждащи се през листата слънчеви зайчета. Пееха птички, а два глождени от любопитство кълвача проучваха царството ми. Изведнъж храсталакът изпука и, пристъпвайки боязливо, като изневиделица се появи Уидъл.

— Хубава гледка, а?

— Да, чудесна е. Заповядайте, седнете на онзи пън. Как сте?

— О, благодаря, много добре. Викам си, може да искате да погледнете онези документи, дето ви говорих за тях. Донесъл съм ги... — и той затършува из джобовете на самото си. Накрая извади един лист — резюме на договор, според който Айда Уидъл, по баща Хочаут, единствен собственик на еди-какво си имущество, желае и с настоящето се съгласява, ако няма деца, в случай на смърт, съпругът ѝ Хенри Уидъл да я наследи като единствен собственик и управител на имота. Документът бе заверен от нотариуса Дригс в Шривъртаун.

— Ни най-малко не се съмнявам във валидността на този документ — уверих го тържествено аз. — Струва ми се, че с него един

адвокат би осуетил напълно всеки опит за посегателство над имота ви. Мога да направя препис и да се осведомя по-точно. Но защо не поговорите с адвокат? Или не попитате нотариуса Дригс?

— Може — подхвана Уидъл, като извърна бавно глава и бавно си прибра документа, — ама ако не се налага, не ми се ще да ходя нито при адвокатин, нито при съдия. Вземат много пари. Не че ме е страх от тях, ама могат да ти докарат сума неприятности — та аз хич не ги разбирам техните неща. Мисля си, щом не се налага, ще си кротувам и няма да повдигам въпроса. Но ми хрумна, че може би вие знаете нещо.

Спрях да пиша и се замислих за съдбата му и за благосклонността на шанса към него. Също и за вродената му хитрост и умение да се справя в живота. Той съвсем правилно преценяваше, че адвокатите са опасни. Съдиите и роднините — също. След като помълчахме и аз си казах, че Уидъл сигурно мисли за клетата Айда, той затършува из джобовете си и накрая извади един лист — може би някакво друго споразумение... Задържа го около минута, а после го разгъна много внимателно и каза:

— Нали сте писател, та рекох да ви донеса тук нещичко, дето съм го нагласил за жена ми, и да ви попитам какво мислите за него. Ей на, това сложих в ковчега й. Е, малко го пооправих оттогава. Туй стихотворение се надявам да го отпечатам в „Банър“, тукашния вестник.

„Би било интересно да прочета това стихотворение!“ — рекох си аз. И моят домакин, и жена му ми бяха казали, че Уидъл написал и поставил някакво словоизлияние в ръката на покойницата и че при удобен случай ще го поискат, за да ми го дадат да го прочета. Но ето че преди да опитат да го вземат, то бе пред мен и аз едва потисках любопитството си да прочета това литературно произведение, което, по молба на Уидъл, вероятно щеше да излезе в местния вестник.

— Значи, искате да го публикувате? — рекох вежливо аз и протегнах ръка. — Може ли да го видя?

— Само че извинявайте, ама по-добре аз да ви го прочета. Почеркът ми е малко неясен, та нека аз да ви го прочета.

— Разбира се. Но първо ми обяснете някои неща. Казахте, че стихотворението е посветено на жена ви. Вие сам ли го съчинихте?

— Ами да. Вчера и снощи дето съм го писал. Е, трябва да сложим и трите дни, дето го писах, след като умря жена ми. Когато я

погребваха, сложих само началото в ръката ѝ.

— Да, ясно — казах аз. — Това е много мило и трогателно от ваша страна. А сега казвате, че ще го публикувате в „Банър“, така ли?

— Да, сър, там ще го публикувам.

— А как става това? Вие ли им го предлагате или как?

— О, те редовно печатат погребални стихотворения — както винаги бавно заобяснява той. — Вземат по десет цента на ред. Когато ти умре някой, дето го обичаш — мъж, жена и прочие, пишеш, даваш им го и...

— Аха, разбирам — осмелих се да кажа, след като най-последно ми просветна. — Това е обичай и вие смятате, че по някакъв начин трябва да го спазите...

— Да, сър, точно така. Та, викам си, ако не струва много, що ли да не го публикувам...

— Четете! — казах аз и се приготвих да слушам внимателно.

Коса следобедна светлина падаше върху Уидъл и произведението му. Той пригладя листа и започна да чете:

*Без твоите мили стъпки къщата е като няма,
навсякъде, където си била, сега те няма.
Самотен съм и скръбен, но пък горе там
сам господ грижи се за тебе, знам.*

*Отишла си от мен, та ти си там щастлива,
а може би таз страшна смърт в покой да те
обвива...*

*О, мили мъжо, ти недей за мен, за мъртвата, плачи,
очите ми те виждат там отгоре, както и преди.*

*Неволята и мъката ти виждам, щом те зърна,
да можеше — при тебе с радост мигом щях да се
завърна.*

*Така добър бе ти, и търпелив, о мили мой,
за теб отеца наш пък знае — не се бой
и няма нивга да те изостави,
ти толкоз зор видя, но толкоз добрини направи.*

*Не бой се, скъпи мъжо, а гледай всички смело,
дори и да не тачат там долу твоето дело,
той, господ, знай, очи във теб е впил
и знае колко беше с мен добър и колко мил!*

*Усилия, усилия — и никакви награди.
Светът би трябвало да види любовта и верността,
които даде ми.*

*Човешките езици могат да злословят, както щат,
но ти не се смуцавай, скъпи мъжо, от слуха!*

*Жена ти горе, тук, на небесата,
помни обич и сговор долу на земята.
Когато Богу е угодно да те призове
в любов и щастие ще нижем своите часове.*^[1]

Той вдигна очи към мен, а аз, признавам, го гледах със зяпнала от удивление уста. Какво простодушие! Какъв наивитет — на него и наум не му минаваше, че това произведение може да породи насмешка, че е неудачно и че би произвело невярно впечатление у непознатия читател... Възможно ли бе човек да е толкова глупав, та да не се усети колко смехотворно е всичко това! Гледах го учудено, а той търпеливо изчакваше благосклонното ми мнение.

— Кажете ми — успях най-сетне да продумам аз — всичко това съвсем сам ли съчинихте?

— Ами — започна да ми обяснява той — вестниците тук печатат таквиз работи всяка седмица. Чета ги в „Банър“ и от оттам съм взел някое и друго стихче, но повечето са си мои.

— Много добре — насърчих го аз. — Отлично. Само че сте написали доста редове. Скъпо ще ви излезе по десет цента на ред...

— Вярно — съгласи се той, поразколебан и унил, като се почесваше по главата. — Хич не се сетих за туй. Я да видим колко ще излезе — и той започна да брои стиховете. — Три долара и четиридесет цента — обяви накрая Уидъл и млъкна.

Колко нетрайни са човешките чувства. Докато гледах как Уидъл пресмята цената на поетическото си вдъхновение, отново се сетих за жена му — за сивото ѝ ежедневие, за непосилния ѝ, до самата смърт труд, за грижливо съчиненото завещание, осигуряващо наследство на съпруга ѝ, в случай че тя умре. Помислих си за поетичността и безполезността на нейния, а и на неговия живот — за всичко онова, което наричаме усилия и постижения, за абсолютната нелепост, в която се превръща често съществуването ни. Докато размишлявах, над мен грееше огромното пламтящо кълбо, наречено слънце, грееше и се въртеше в пространството заедно със спътниците си — планетите. А върху повърхността на това нещо — земята, бяхме ние с нашите милиони дребни нещица, наречени „домове“ и „собствености“. И навсякъде — около нас, над нас и под нас — необятност и тайни, тайни, тайни. И никъде по земята няма да намерим истинския отговор — какво сме ние, какво е слънцето или коя е причината за съществуването ни тук? И въпреки това навсякъде цари страст и похот, красота, алчност и копнеж, безкрайно брожение, горест и възторзи, само и само да съхраним завинаги неуловимото и необяснимото: живота, себе си, нашето. Птици в полет, цъфтящи и шепнещи дървета, поля, гъмжащи от тайнствени и все пак необходими твари, и наред с това — безброй трагедии. Живот за сметка на чуждия живот, хора и животни във вечни заговори и интригантства, сякаш винаги трябва да притежават най-много, а то все е в ръцете на другите.

И все пак, въпреки неизвестността, страданията и огорченията, денят бе целият в злато — огромно съкровище само по себе си, с прекрасни дървета, сини планини и удивителна, успокоителна гледка. Красота, красота, красота, която трогва и разтушава сърцето и е успокоителен лек за живота. И сред всичко това — Айда Хочаут и баща ѝ с неговото добиче, „дето не хваща лой“, и синът, запратил вилата по него, и този тук — жалък палячо, с погребалните стихове, които, уви, му излизаха твърде скъпи, и неговият страх да не изгуби малкото, което му е оставено... Неговата любов. Неговата загуба. Неговата печалба. Неговото желание „да погледне хората смело“. Ха, ха, ха! Ето за какво бяха стиховете му! Ето за какво бяха тревогите му!

Но виновен ли бе той с нещо пред света? По моему — съвсем не. Имаше ли право на това, което бе получил? Колкото всеки от нас има право на нещо. И все пак той стоеше тук, пред мен, и се тревожеше,

тревожеше и тревожеше, опитвайки се да прецени много ли губи и дали се струва да плати три долара и четиридесет цента за това стихотворение — израз на почит или самооправдание, като го публикува в невзрачния, малотиражен, непопулярен провинциален вестник.

Дами и господа, всички ли сме луди? Или аз съм луд? Или самият живот? Нима наистина той е така безцелен и неразумен — просто случаен хаос и нелепост? Ние свързваме и сглобяваме от старите тайни нови тайни, машини, методи, теории. И така — докъде? Какво ще стане с всички тези хочаутовци и уидъловци от миналото, настоящето и бъдещето? Какво ще стане със синовете, дъщерите и роднините им, с всички тези конфликти, безчовечност, показност и глупост?

А с недодяланата, сломена Айда? И с този непохватен, користолюбив, достоен за съжаление хитрец с неговите римувани стихчета? И със самия мен, който пиша тези редове, озадачен от всичко това?...

В едно писмо, няколко години по-късно, съпругата на моя сродник ме уведоми:

„Сигурно ще ти бъде интересно да узнаеш, че Уидъл се увлече по религията и сега тълкува Библията по някакъв свой нескопосан начин, като от време на време идва за разяснения. Оре нивите си, размишлява и очаква всеки миг бог да се появи във вид на змей или великан и да унищожи и него, и всички хора. Сигнал е до заключението, че светът ще свърши по следния начин: бог щял да се появи в образ на змей или великан и там, където стъпел, животът щял да секне. А след това настъпвал краят на света. Всъщност Уидъл няма и понятие, че светът е много по-голям от Съединените щати. Веднъж му казах: «Уидъл, ами нали на бога ще му трябва много време, докато обходи целия свят и унищожи навсякъде живота?» «Да, така е — отвърна той — но може би неговите крака са по-големи от нашите, може би са големи колкото един хамбар и може би той върви по-бързо, отколкото ние.» Съвсем се е пристрастил към Библията — чете и размишлява, и всичко, което прочита, го свързва със собствените си няколко акра земя. Все още живее сам и дори сам си готви, защото се страхува да не би, ако се ожени, жена му да присвой имота. Всъщност оспорване на наследството нямаше. Мисля, че хората го съжаляват.

Почти винаги яде гъста царевична каша, вари си я и я изсипва в малка плитка чиния, защото не знае как да я изсипе в по-дълбока и да си я поразреди.“

[1] Превод Александър Миланов. ↑

БРИДЖИТ МЪЛАНФИ

За мен тя е неразделна част от неугледните, осеяни с боклукчийски кофи шумни улици в мизерния нюйоркски Уест Сайд, където, колкото и да е възмутително, никой никога не почиства калта и сметта от сивите гранитни павета, а мъртвите котки и кучета си лежат, докато изгният. Мръсни деца, мръсни и тъмни еднообразни входове, които водят до също такива стени, върволици от трополящи нагоре-надолу камиони и каруци, а в дъното метално бляскавата Норт Ривър, която тече в подножието на стръмните като стена сиви скали Палисейд. И над всичко това — тясната, сива или синя небесна лента.

На ниското стъпало, кацнало пред уличния вход на една от бедняшките сгради, стои мисис Мъланфи — тя е с прошарена коса, едра, по-скоро широкоплещеста, отколкото пълна. Ръбът по средата на пенъора ѝ без ръкави само загатва за предишната линия на талията, почти винаги препасана с избеляла, мръсна памучна престилка. Мисис Мъланфи е помела и сега си почива, облегната върху дръжката на метлата. Мърляво момиче със зелена блузка и кафява пола държи бебе в една ръка и говори с нея. Тъкмо се каня да се обърна към мисис Мъланфи, тъй като Джими, моето момче за всичко, ме напусна преди няколко седмици, когато пред очите ми се разиграва следната сцена:

Мисис Мъланфи (поглежда към коридора и скритата в сянката стълба, а след това нагоре към прозорците на втория и третия етаж):

— Таквиз като тях! Таквиз като тях! Тия са чистите, нали, дете имат купища мръсотии под леглата и дете не си изтърсват одеялата по цяла година! На тия никога няма да им видиш одеялото на въжето!

От горните прозорци на втория етаж, вляво, се подава глава. Голяма глава, с широко лице под бухнала над ушите рижава коса. Лицето на жена, наметната с триъгълен — твърде малък за огромната ѝ гръд в нощница или пенъор — шал на червени и кафяви карета.

Рижата глава:

— Кой се е раздрънкарал толкова за мръсотия?! Пепелта под печката ѝ с лопата да я ринеш, а по пода ѝ се въргалат рибешки глави!

Какво ли се чудят от Здравното министерство защо има толкоз болести в квартала! (Главата изчезва.)

Мисис Мъланфи (поглежда нагоре предизвикателно и вика):

— Здравното министерство, така ли? Здравното министерство! А твоето дете, дето умря от мръсотия, ама и от още нещо! Тоя дифтерит иде от мръсотия и от нищо друго! А твоичкият дето от четири месеца три седи без работа, а?! И синчето ти, дето се натрясква тъй, че по нощите не може да налучка коридора и стълбите, а се срутва пред вратите на хората, се мъчат да заспят! (После казва момичето с бебето):

— Малко я сгорещих, нали? (И бръсва допълнително с метлата по квадратен, изпокъсан килим.)

Момичето с бебето:

— Аха Тери! Тери! Махай се от тая умряла котка!

Рижавата глава (отново се появява на горния прозорец):

— Та моят син, значи?! Й работата! Ами твоичкият, дето вече три месеца е без работа, а когато работи, е стачкоизменник на мястото на свестните мъже! А де ми е чашата захар, дето я взе назаем преди шест месеца и още не си ми я върнала? И преди туй солта и колата, а? (Главата изчезва.)

Мисис Мъланфи:

— Без работа, значи? А своята, дето митка по улиците? Ами мъжищата, дето я посещавали в старата ви къща, додето съобщили в отдела за борба срещу порока и полицията ви изхвърлила?! Щото не сте си плащали наема, ви изхвърлили и мебелите, нали тъй? Де е кутията с кафето, дето ти дадох назаем — шест седмици ще станат тоя понеделник! Солта, значи! А какво ще кажеш за дъщеря си, дето взема пари от мъже, и оня пияница, синът ти, дето се въргаля по коридорите?!

Уверявам ви, че никога не бих описал горната, нито пък следващите сцени, ако не беше тази удивителна суетня — това странно, безскрупулно, дори, бих казал, невероятно и нелепо безчинство, присъщо на живота не само в този квартал, а и изобщо. Винаги, когато наблюдавам и слушам подобни сцени, се питам какво е значението и целта на съзидателната сила, щом може да се стигне до такова падение и безразсъдство.

Но нека се върнем пред същия праг няколко месеца по-късно. Студен, сив, почти тъмен ноемврийски следобед. По пътя срещам малката четиригодишна Дилия Мъланфи (а голямата дъщеря в това семейство минава тридесетте). Сред прахта и калта на тротоара, под рано запаления в мрачния следобед фенер, тя си играе с едно момченце на мъж и жена.

— А сега е шест часа и ти се връщаш у дома, разбра ли? — казва момиченцето, като се изправя и изблъсква другарчето си, подканвайки го да изиграе завръщането. То поема ролята си, пристъпва важно, наперено и леко се олюлява:

— Ей, още ли не е готова вечерята? Ах ти, мръсна...! Шест часът е, а на масата няма нищо! Като ти фрасна един по мутрата! — и макар по детски, то се засилва към момиченцето.

Тъкмо в този критичен миг аз решавам да прекъсна играта и да попитам за мисис Мъланфи. Всичко е така реално, че се боя да не би момиченцето да удари момиченцето, а същевременно се чудя как е възможно две невръстни деца да знаят всичко това...

Мисис Мъланфи, съпругът ѝ, тридесетгодишната и четиригодишната им дъщери живеят на втория етаж, вдясно. Както разбирам от неспирното дърдорене на мисис Мъланфи, татко Мъланфи работи от време на време като шофьор на камион. Работи, така да се каже, когато е в настроение. Корнилия, голямата дъщеря — научавам от моята бърблива събеседничка — работи или навън, или шие у дома. А самата тя чисти и мие, където и да е, според нуждите. Защото Мъланфи бил човек, на когото съвсем не можело да се разчита — неуравновесен и най-вече безпринципен ирландец, който, от една страна, се боял, а от друга, не се съобразявал и не се вслушвал в жена си. Всъщност аз изобщо не успях да си обясня тези странни брачни отношения...

Докато се изкачвам по стълбите, чувам глас и безпогрешно разпознавам моята чистачка, спирам се и се заслушвам:

— А кой е тоя, дето ми говори за семейство? Финъртови ли? Бог знае отде са се пръкнали! Семейство! А синът им в дом за малолетни престъпници! Аз мога само да се хваля, че Мъланфови са си хора като всички други, че и по-добри! Може да се проследи целият ни род — от сто години насам!

Няма съмнение, помислих си аз, благородно съсловие! Заслужава си да имам такава чистачка! Но ето че в този миг от един горен прозорец бе запратен отговорът, който помня и до днес:

— Ти ли ще ми се дуеш? Дето племенничките ти влачат в къщи чужди неща! Ами що ли не кажа на полицията! А се правиш и майка на детето, дете хич не е твое! Ти, дърта пачавро! Много добре знаем на кого е, Само че кой е бащата на детето на дъщеря ти, а? Де го бащата? И що не е с нея и с детето, а? Вдовичка била! Няма що, хубава вдовичка! Дигнали сте си парцалите от Бари Стрийт, ама и там, и тук — баща няма! Вдовичка! Тя обаче, младата дама, още си търси мъж! Бива си го това семейство! Да пази господ от такива! — гласът тягостно заглъхна.

Но стига толкова за безкрайните, безсмислени обвинения и възражения, които, за съжаление, се разнасяха неспирно из входовете и коридорите на квартала — и то винаги между мисис Мъланфи и съседките ѝ. Умът ми не побираше откъде черпеха сили да устояват на всичко това. Честно казано, интересът ми към тези хора бе чисто литературен. Бях очарован от прямия, твърде земен ирландски дух, който като че ли само тук бе запазил истинското си богатство, и затова ми бе приятно да наминавам. Иначе нямаше за какво да идвам. Вече бях установил, че другите националности и раси са много по-прикрити. Но ирландците — никога. А в света, който ви описвам, като че ли изобщо нямаше традиционната съдържаност и толерантност, необходими за доброто между съседско съществуване и приличен обществен живот. Или никога не ги бе имало, или просто не бяха просъществували. А отгоре на всичко, каквито и да бяха неоспоримите причини — най-вече мизерията и липсата на всякакви навици за вежливост — хората тук непрекъснато, заядливо и унищожително се дебнеха и одумваха. Всяка постъпка бе повече или по-малко обект на внимание и критика. Случеше ли се нещо по-особено, веднага следваше публично порицание и заклеймяване. За личен живот не можеше да става дума. А тъй като обитателите на тези мрачни кочини от дъното на света имаха твърде малко умствени занимания, представите им за живота бяха мъгляви и неверни и те се дебнеха и караха от чиста скука. Не можеха да разсъждават трезво и логично. Макар възжеленията им да изглеждаха съвсем реални, те не бяха нищо повече от мисловни пърхания. Тези хора се интересуваха единствено

от най-непосредственото бъдеще — от нещата, които могат да видят, чуят, вкусят, помиришат и почувствуват в момента. Те водеха безспорно от скотски по-скотски живот и все пак, поради рязката разлика с добре уредения, осмислен и многообразен интелектуален живот на обитателите на други квартали, той ми бе интересен.

Но сега да ви разкажа за Корнилия Мъланфи, слабицката, дружелюбна, но все пак своенравна, анемична и изнервена дъщеря на Бриджит, която, според подхвърлянията на мисис Финърти, бе истинската майка на малката Дилия Мъланфи. Мисис Мъланфи обаче твърдеше, че това е нейна дъщеря — предполагам, че се бояха от скандал и в стария, и в новия квартал, и затова прикриваха истината за Дилия. Във всеки случай, Корнилия бе на около тридесет и три — тридесет и четири години и не изглеждаше никак лошо. Пренебрегвана и самотна, тя понякога напускаше ъгълчето с шевната машина и отиваше на гости у някоя съседка. А когато се върнеше, гневът на майка ѝ се изливаше върху нея:

— Да стоиш настрана от съседките, чуваш ли! Хем ни се смеят, хем ни се подиграват! Ей я и Кейти Туни, дето я мислиш за приятелка, миналата седмица така се беше развикала, че не си женена, а си играчка за мъжете, и че Дилия не е мое, а твое дете, та всички я чуха!

— Лъжеш! Лъжеш! — кипна Корнилия. — Никога не го е казвала и ти го знаеш! Измисляш си ги тия лъжи ти, с твоята пуста набожност! Няма ли да мирясаш някога! Затваряй си устата!

— Да си затворя устата, значи! Аз, собствената ти майка, дето те прибрах, когато си нямаше никой, когато не можеше да си хванеш мъж! Да си затворя устата, нали?!!

Въпреки че бе от такова неблагоприятно семейство и живееше сред съседските крамоли и в непретенциозен квартал, Бриджит бе съвсем грижовна и тиха чистачка, такава, каквато всеки би желал да има. Наистина скромните ми придобивки я държаха в благоговееен страх, особено картините, полилеите и сребърните изделия. Една от картините — голяма и подробно изрисувана гола женска фигура в неоимпресионистичния стил на деветстотин и дванадесета година — явно я ужасяваше. Странно наистина, но в нейните среди гола жена на снимка като илюстрация или картина бе направо табу. Навярно религията и свещеникът ѝ ги осъждаха. Във всеки случай, след като я зърна, тя никога повече не я погледна. Картината бе окачена над нисък

шкаф с книги и мисис Мъланфи винаги минаваше покрай нея с извърнато лице и сведен поглед. Рамката и предметите върху шкафа бяха събрали прах, но тя не ги докосваше, макар най-педантично да чистеше и лъскаше всичко друго в жилището ми. Тя бе против тази картина. Не я одобряваше и толкова. А може би го правеше и заради религията си...

Имайки предвид несдържания нрав и поведение на мисис Мъланфи, аз мисля, че религията оказваше едва ли не неестествено, поразително влияние върху нея. Тя бе дълбоко набожна католичка, която, за мое учудване, съчетаваше сляпа животинска вяра с дръзки, земни, и както често забелязвах, типични за безверниците езически мисли и деяния. Накратко, в нея се съчетаваха две непримирими противоположности.

Ето защо веднъж се осмелих да ѝ задам следния въпрос:

— Мисис Мъланфи — казах аз — забелязвам, че ходите много редовно на църква. Сигурно сте добра християнка.

— Че що пък не? — наежи се тя. — Че то от вярата си черпя сила, я! Ако не беше тая вяра, как щях да я карам, толкоз ми е тежък животът!

— Така е — съгласих се аз. — Животът гнети повечето хора. Но забелязвам, че въпреки вашата религиозност доста ви е тежко там, където живеете. Толкова ли са лоши съседите ви?

— А трябва ли да си държа езика, като ги дрънкат врели-некипели за мен? — рече тя разгневено. — То това не може да се изтрае от нормален човек! То не е човешко! — и тя размаха дръжката на четката за лъскане на пода като копие, а в същото време стисна в другата си ръка парцала за прах, сякаш бе жив и искаше да го удуши.

— Разбирам, разбирам — казах помирително аз. — Очевидно те говорят за вас много неща, които не би трябвало да говорят. Но трябва някак да се изтърпи. Нали в Библията се казва, че трябва да обичаме съседа си така, както обичаме себе си и ако ни ударят по дясната страна, трябва да подадем и лявата... Това не ви ли запрещава кавгите?

— Библията, та Библията! — избухна тя. — Как не, и аз зная Библията като всички други, че даже и по-добре (всъщност тя не можеше да чете...). Зная и какво мисли моята религия за Библията. Мога да питам всеки ден свещеника. Ами какво да кажем за съседите, дете трябва да ме обичат, а ми се бъркат за всичко, без да им правя

нищо лошо, дано пукнат, дано! Как ще ми го обясните туй? Самата Библия казва „око за око и зъб за зъб“, и аз никога не го забравям. То е в същата книга!

— Права сте — съгласих се аз. — Наистина така пише в Библията. Но Христос друго казва. „Око за око и зъб за зъб“ е от Стария завет. А Христос казва, че неговият закон е нов.

— Няма нужда друг да ми го казва, щото аз си го знам много добре — отвърна заядливо тя. — Искам да знам, нямам ли право да защитавам себе си? Аз винаги се мъча да се спогаждам и все давам назаем сол, кафе, масло, че и сапунената вода от прането и кипналата вода от гозбата ми! Сигур нямаше да има по-добра съседка от мен, ако тия, дето са наоколо, имаха повече ум! Свикнала съм на по-добро, преди да дойда тук, сред помията на Ню Йорк.

— Искате да кажете, че сте от добро потекло...

— Точно така. А сега трябва да живея с изметта.

— Права сте, права сте — неискрено я утешавах аз. — Виждам, че сте по-свясна от всички около вас и че се държите много по-добре от тях.

— Е, не казвам, че съм чак толкоз по-добра от другите. Ама сигурно не съм длъжна да правя повече от туй, дето правя, нито пък повече от останалите. Та и господ е искал хората да бъдат просто човечни и толкоз! Ако не беше така, нямаше да измисли чистилицето, я!

„Умно, помислих си аз, ето ти върхът на логиката!“ Какво можех повече да й кажа? И замълчах. Както забелязвате обаче, мислите й бяха объркани, мимолетни и съвсем езически, подплатени с религиозни догми, които тя не разбираше, но пък се стремеше да ги приложи по някакъв странен начин към тежкото си ежедневие. И въпреки това бе ясно, че с приложението неща не вървеше. От друга страна, аз съм сигурен, че за мисис Мъланфи раят бе съвсем реален — раят на почтения брадат бог-отец, на Христос от средновековните картини и милостивата Дева Мария със звездна корона и лилии. Ако мисис Мъланфи умре, и не ги намери, както се надяваше, да седят върху троновите си облаци, тогава по небето би витала една много озадачена и разстроена ирландска душа.

Някои може да си помислят, че се отнасям с незначитане и се присмивам на религиозността на мисис Мъланфи, но съвсем не е така

— на мен винаги ми е била жал за невиждащата, залитаща и безпътна част от човечеството. Интересното бе, че дълбоката религиозност на Мъланфи влизаше в странно противоречие с основните ѝ възгледи и поведение, с внушителните крамоли и изблици на гняв, които представляваха ежедневието ѝ — изключение правеше само богоизбраната неделя, когато ходеше на литургия и спазваше останалите си религиозни задължения с постоянство, което несъмнена би било похвално за всеки един католик.

И за да дообрисувам тази определено Хогартова атмосфера, аз съм длъжен, и то почти против волята си, да ви запозная с още две личности, свързани с мисис Мъланфи — а така ми се иска да описвам само нея... Това бяха две нейни племеннички, прихватничави, нахакани същества, които изкарваха прехраната си като слугини в огромния град. Те пристигнаха от Ирландия или просто паднаха от небето връз героинята ми, малко след като се запознах с нея. Като изключим светлината и яснотата, които от време на време хвърляха върху обкръжението на Мъланфи, те всъщност представляваха един морален проблем, малко по-различен от този на Корнилия и загадъчното дете. Не искам да кажа, че не бяха добри момичета в онзи смисъл, в който тяхната ограничена интелигентност разбираше доброто. Но... но, доколкото успях да доловя от впечатленията на хората, свидетели на едни по-особени ситуации, те не бяха съвсем почтени. Ще рече... но нека продължа описанието си, а фактите ще говорят сами за себе си.

Моли Макграф например беше висока и бледа, с кръгло лице, сиви очи и светло кестенява коса, не много привлекателна, но с доста общително държание и нрав, както и със слабост към клюките. За разлика от нея по-малката ѝ с поне две години сестра Кейти бе весела, добросърдечна, забавна и привлекателна. Докато Моли бе строга и семпла в облеклото си в сиво или бяло, Кейти веднага привличаше погледите с костюмите си в керемидено или яркочервено, с алените си или зелени шапки с бели пера, дълги перушинести шалове, чадъри и не знам още какво. Винаги, когато идваше у мисис Мъланфи, а това се случваше често, тя пристигаше с шум и трясък. Първия ден, в който я видях, гласът ѝ разтърси и въздуха, и мен:

— Ха, той! Ти си, значи! — после се обърна към Корнилия: — Де са Мъланфови? Де са тия негодйи? Май са излезли да се покажат, а?

Добре, добре. Трябва да подишат от време на време. — Кейти отиде до задната вентилационна шахта и махна на една наемателка от задните стаи. — Хей, хей, туй ти ли си, мисис Хенфи? Как си, как си, пуста да останеш?

После се обади Моли:

— Излезли са негодяите, а? Да пукнем, ако дойдем пак! Ама си мислим, Корнилия, щото природата ни е такваз — затова идваме. Таквиз сме си, с меки сърца. Теб, гледам, няма нужда да те питам как си — видиш ми се добре.

Корнилия отговаряше от своя пращен ъгъл, където бе шевната ѝ машина:

— Да, добре съм. Що не седнете? Старият пак не работи. Дано намери скоро нещо добро, инак никой от нас няма да остане дълго тук.

— Не работи, викаш? — казва Моли. — Май че бая дълго не работи. А винаги гледа дали другите работят или не. Да се чудиш на някои хора! И как става така — хем не работят, хем намират пари да пият?

Ако от този разговор решите, че Бриджит, съпругът ѝ и сестрите Макграф бяха в обтегнати отношения, вие направо се заблуждавате. На очите се вярва повече, отколкото на ушите. Обноските на хората в този своеобразен свят — да не говорим за отношението им към живота, приятелството и всичко останало — бяха пълен хаос. Така че ако се случеше Мъланфови, баща и майка, да се появят наред подобни хули, то сигурно щяхте да чуете „О, миличките ми!“, а също и:

— Как си, мила лельо? Вярно, че вече две седмици не сме идвали, ама не, щото не щем да дойдем. От миналия четвъртък викам: „Кейти, трябва да идем да видим нашата леля Бриджит и да ѝ занесем нещичко, та да не си мисли, че сме неблагодарни за всичкото, дето направи за нас.“ Ама миналата седмица самата мисис Уайтбейт се разболя в свободния ни ден. Днеска обаче си викаме, болна-неболна, ще дойдем, и ей ни на.

— Хубаво сте направили, миличките ми! — ликуваше мисис Мъланфи. — И сте ми добре дошли — като цветята през май. Ще останете за вечеря! Е, не разполагаме с кой знае какво, щото Мъланфи е отдавна без работа, ама все ще се намери нещичко. Магазинът е на една крачка и аз или Корнилия ще изтичаме за минутка и ще донесем всичко, преди да преброите до десет!

Тогава Корнилия, макар да бе току-що заявила, че родителите ѝ са изпозвачи, че ѝ вземали парите и никога не ѝ давали нищо за работата, която вършела, незабавно предлагаше да приготи най-вкусната вечеря. А сестрите Макграф започваха да настояват да платят за необходимите продукти — очевидно бе, че мисис Мъланфи целеше точно това, като в същото време се споглеждаха иронично и си казваха с очи: „Негодяи такива!“

А как само протичаха тези угощения и весели разговори, благодарение най-вече на характера на мисис Мъланфи! Най-напред — нали ѝ предстоеше богата вечеря (двете племеннички и Корнилия вече бяха отишли до магазина) — тя се впускаше във весели закачки от предния или задния прозорец, а и през отворената вентилационна шахта. Колко често бях чувал:

— Ей, мисис Хенфи, по-добре ли са мазолите на благоверния ти? А, туй е ужасна мъка! — после млъкваше, за да подуши, и питаше: — Какво е туй, дето го готвиш? Да, виждам му дима. Агнешко, а? Патладжан ли викаш? Ох, бифтек! — навеждаше се още повече от прозореца и добавяше на висок глас: — Аз не съм много по бифтеците. Какво? Готвиш солени обрезки ли? — и като се обръщаше, към който се случи в стаята, подхвърляше злобничко: — Хич не обича да виждат, че от стаята ѝ излиза дим. Затвори си прозореца.

Да предположим, че подготовката на вечерята напредва съвсем задоволително. Младите племеннички са напазарували и платили за предложеното угощение. Корнилия, у която са били парите, е донесла продуктите. Мъланфи, сънливо унесен и често някак мрачен, сякаш за него животът не означава кой знае какво или не е особено важен, обикаля мълчаливо наоколо с вечно килната на темето шапка и със сако, което и зиме, и лете е поизхлузено от раменете му и виси отпуснато и омачкано назад. Както забелязах впоследствие, независимо дали бе трезвен и на работа или пьян и безработен, той никога не се противопоставяше на жена си смело и решително, макар да не се боеше кой знае колко от нея — Мъланфи бе комбинация от мъж, който никога не е бил изцяло подчинен, и мъж, който въпреки всичко се бои да вземе думата.

Най-неочаквано, в разгара на суетнята и след като вече се е заела да сготви с явното нежелание да ѝ се месят в тази дейност, мисис Мъланфи се замисля над обстоятелството, че който и да е платил за

вечерята, само тя се занимава с нея, а сестрите Макграф и останалите се мотаят наоколо. И мигом подхваща:

— Мъланфи! Мъланфи! Какво стоиш там — ами бифтекът ще изгори?! Има още сто неща да свърша наведнъж, ей го на, и кафето още не е готово...!

Въпреки тези думи и въпреки боязънта, а следователно и страхопочитанието, които изпитваше към опаката си и тиранична жена, Мъланфи веднага осъзнава, че това подмятане изобщо не е насочено към него. И макар да няма съмнение, че е предназначено именно за него, той само поглежда безразлично към стаята, и без да отрони нито дума, остава да си стои до един от прозорците, които гледат към улицата. От друга страна, Кейти, Моли и дори Корнилия, към която най-вече е насочена забележката, зарязват всичко и се спускат да спасят месото, явно ядосани и готови да се спречат.

— Но, лелю Бриджит — възкликва Кейти с обиден тон — ако искаш да ти помогнем, що не ни каза? Няма защо да го изкарваш така, че не щем да ти помогнем!

Тогава мисис Мъланфи вдига и двете си ръце, заклаща глава и започва да нарежда:

— Ох, аз, нещастната жена! Как да не се ядосвам с теб, Кейти Макграф! Само като си помисля, че каквото и да река, все криво ме разбирате! Мъланфи си знае много добре, че той е тоя, дето трябва да ми помага, когато се готви вечеря за шест гърла. Ако се ядосвам, то не е на теб, нито на Корнилия, а на него, дето трябва да ми помага, а никогаж не го прави!

И въпреки всичко Мъланфи не помръдва и не отронва дума. А Кейти, Моли и Корнилия само се споглеждат. Постепенно и поне временно духовете се успокояват и се подхваща бръщолевене по адрес на съседите, но тъй като се приказва високо, а думите се носят през коридори и прозорци, отново се подеват индивидуални или групови спорове, спорове между съседите и мисис Мъланфи, племенничките и Мъланфи. С други думи, отново се подхваща безкрайното „хър-мър“.

Но да се върнем към племенничките. Една от страните на взаимоотношенията им с мисис Мъланфи, която доста ме озадачаваше и за която не съм споменавал досега, бе безнравственото ѝ, съвсем нерелигиозно, а дори и неетично отношение към техните твърде непорядъчни възгледи относно всичко онова, което би могло да се

окачества като чужда собственост. Ето такава беше мисис Мъланфи въпреки непрестанните си изявления от религиозен и всякакъв характер. Защото и племенничките, и дъщеря ѝ проявяваха склонност да задигат каквото им падне — храна, дрехи и всичко от местоработите си, а те не бяха една и две през последните няколко години. После ги носеха на мисис Мъланфи, която все изтъкваше, че „от вярата си черпи сили“. Тук обаче трябва да призная, че тя приемаше трофеите с едно дори морално оправдано примирение, че крайната нужда оневинява подобни деяния, нищо че са малко в разрез с нравствените закони. Ще попитате откъде знам всичко това? Първо, известно време и аз, и Мъланфови бяхме близки с човека, който живееше над тях, и той ми разказваше много интересни и необикновени истории. Второ, аз имах свои собствени наблюдения — в желанието си да ги опозная бях подслушвал из коридорите и стаите най-разнообразни и по-кратки, и по-дълги спорове. Независимо от това някои от фактите, свързани с дошлите по нечестен път придобивки, станаха известни през един октомврийски следобед. Напусналите поради незадоволителни условия работа племеннички довтасаха с половин бут шунка, четвъртинката от пушено прасе, две дузини яйца, кутия с кафе, пакет чай, покривка за маса и още няколко неща. Мисис Мъланфи прие всичко, включително и момичетата, с отворени обятия, но след време се изпокара с тях, защото останаха твърде дълго при нея, докато си намерят квартира. Въпреки това приятелството им, а може би и „благородните“ кражби продължиха без прекъсване.

Един следобед, когато Мъланфови и една от племенничките били в къщи, Корнилия се върнала от работа доста понатоварена. Един от трофеите бил скритият под широката ѝ, къса пелерина жълт плюшен албум със снимки на непознати хора.

— Тоз цвят най го харесвам! — заявила тя.

— Ах ти, дявол такъв! — рекла майка ѝ, възхищавайки се на плюшената корица.

— Щом получавам само по долар и храна за седем-осем часа робия, хич не съм виновна, дето се подпомагам — заявила дръзката крадла.

От друга страна, както показва следващата случка, милосърдието не бе чуждо на мисис Мъланфи.

В партерния етаж на същата сграда живееше семейство Килти — мъж, жена и слабичката им единадесет-дванадесет годишна дъщеричка. Големият им син бе изчезнал. По едно време за малко не ги изхвърлиха, защото не си плащаха наема. Бащата, Майкъл Килти, бе в редица отношения по-лош и от Мъланфи. Нищо добро нямаше в него. Той бе зидар, но по една или друга причина — пиянство, немарливост, мързел, — бе пропаднал до такава степен, че почти непрекъснато бе безработен; заради безбройните му провинения го бяха изключили и от Зидарския съюз. Въпреки това той не се двоумеше да става стачкоизменник, затова съюзните членове го ненавиждаха. Дори когато работеше, той често изчезваше и изоставяше жена си по шест-седем седмици. Случваше се, след като бе безделничил дълго и бе останал без цент, да се върне в къщи парцалив и болен (или поне се правеше на такъв), — тогава висваше на жена си, обещаваще ѝ да се поправи, щом се почувствува по-добре, и я изпращаше да пере чуждо пране, докато не легнеше болна. Въпреки това, който знае защо, тя понасяше всичко това, а често и нещо повече — грубо малтретиране, дори побой.

Веднъж този „образец“ на баща изчезна за дълго, а междувременно жена му се разболя и тъй като не можеше да работи, имаше опасност да изхвърлят покъщнината им на улицата. В последния момент мисис Мъланфи, която почти не беше имала спречквания с мисис Килти и я намираше за достойна, но потискана жена, бе обзета от дълбоко съчувствие. Как така ще изхвърлят на тротоара бедното, болно същество? Ясно, че всички собственици са кръвопийци и сатани! Та не туптеше ли в нея едно истинско ирландско сърце и нима едно истинско ирландско сърце би изоставило друго истинско ирландско сърце в час на беда? Никога! И още същия следобед, щом връчиха съобщението на Килти и новината се разнесе и обсъди из цялата сграда, но никой не се притече на помощ, мисис Мъланфи слезе на партера.

— Знам ги аз тия — подхвана тя, имайки предвид собствениците и търговците на недвижими имуществва, — дето са от самото дяволско котило и дето изпиват кръвчицата на бедните! Те дори и змийски сърца не притежават! Могат поне от кумова срама да съчувстват на бедните. Дай да видим сега какво казва документът, бележката де! Я някой от вас да ми я прочете, че нещо недовиждам. (Както вече споменах, тя всъщност бе неграмотна.) И Нора Килти ѝ я прочете:

— „Платете утре до обяд или ще трябва да напуснете заеманите от вас помещения. Това писмо има законна форма и е последно предупреждение.“

— Туй не си заслужава хартията, дето е написано! — възкликна мисис Мъланфи, която бе преживявала доста подобни случаи и беше придобила елементарни познания за законните начини на действие. — Ами че тоя дърт дявол ви е написал туй, та да си спести разноските! Защото едно редовно известие струва от два и петдесет до осем долара — такива са таксите на съдия-изпълнителя и неговите хора. А хазаинът трябва да извади всичко на улицата в идеално състояние, или можете да го накарате да ви заплати повредите. Ами да, така е! Виж какво, мисис Килти, не е зле в таквиз случаи да поразхлабиш малко отзад огледалото или нещо такова, че да падне и да се счупи, щото нищо не трябва да бъде счупено. Нищо! И таквиз неща могат да ти помогнат много, нали разбираш? Може би съдът ще спре изпълнението заради разни таквиз щети, та нещичко ще трябва и да ви се даде, разбираш, нали! Туй не ти го говоря, щото аз съм го преживяла, ами защото не ми е за пръв път да гледам таквиз изхвърляния...

— О, боже, о боже! Горко ми, горко ми! — занарежда мисис Килти. — Хич не знам какво да правя? Хич не знам какво да правя, пък и нямам сили! А моичкият вече три месеца седи без работа. Синът ми Тим лежи там далеч във Филадельфия, болен от пневмония... А аз съм самичка, грохнала от грижи и не знам какво да правя по-нататък. Поне мъжът ми да не пиеше като другите мъже и да вземаше присърце работата си...

— Мисис Мъланфи, а знаеш ли какво става с покъщнината, след като я изхвърлят? — този въпрос бе зададен от мисис Хенфи, друга любознателна и състрадателна съседка, която също бе дошла и желала да узнае тънкостите на процедурата.

— Разбира се, но знам само това, дето съм видяла и чула тук-таме — отвърна мисис Мъланфи сдържано и високомерно. — Нас никога не са ни изхвърляли, ама се сещам, че ако наемателят не си вземе покъщнината, ипотечното бюро я премества в градския склад. Май че е такъв законът. И, както съм чувала от този-онзи, трябва да идеш там и да си я вземеш до двадесет и четири часа, иначе ипотечното бюро прави с нея каквото си иска. Е, шът, де! — скара се тя на мисис Килти, която отново избухна в плач — Не е толкоз лошо,

колкото си го мислиш. Ами и районният съдия-изпълнител може да направи нещо за вас! При него трябва да идеш с бележката. Отиваш при съдията в Осми район, Чарлс стрийт, ако не бъркам. Може и дъщеря ми Корнилия да дойде с теб. То всеки полицаи ще ти каже къде е. Може да вземеш отсрочка от съдията. Ако му разправиш и някоя жална история, лесно ще я получиш — поне за една седмица. А дотогава и работа може да си хванеш, и от хазаина нещичко да вземеш заради щетите, и изобщо може да се пооправиш. Виждала съм такива случаи...

Въпреки това мисис Килти продължаваше да плаче и мисис Мъланфи продължи:

— Пък и ти не си първата, дето са ѝ изхвърлили покъщнината на улицата, щото не ѝ достига за наема. Хич не е за чудене в тия времена и с тия вълци за хазаи...

— А бе не е леко, не е леко — добави мисис Хенфи.

— Не е, така си е — продължи мисис Мъланфи. — Ама я слушай, хич не е трудно да разправиш някоя жална история. Какво толкова! Е, щеше да е по-добре, разбира се, ако имаше няколко там деца и най-добре бебенце в ръцете, ама след като имаш и мъж, и син болен, и сте безработни, и туй става. Не се безпокой толкоз! Освен туй, из къщата има сума ти деца. Що не поискаш да ти дадат назаем две? Какво пък, нали всички тук плащаме наем...? Откъде ще знаят дали децата са твои, или не? Щом застанеш пред съдията, ще речеш, че трябва да се грижиш за малките и няма къде да идеш тая нощ. Няма съдия в Ню Йорк, дето да те изхвърли на улицата с куп деца! Да имам пари, щях да ти дам за наема. Но можеш да вземеш Дилия, ако искаш. Щото не ща да гледам как те изхвърлят на улицата! Ако съдията ти даде малко отсрочка, можеш да дойдеш при мен за ден-два. Място за нещата ти нямам, но за теб и Нора ще се намери. А през туй време с мъжа ти сигурно ще си намерите друга квартира.

Но се оказа, че мисис Килти е болна и няма смелост да отиде при съдията с взети назаем деца, и покъщнината ѝ беше изхвърлена на тротоара и прибрана от ипотечното бюро. Не изминаха и двадесет и четири часа, след като мисис Килти и дъщеря ѝ се приютиха в квартирата на Мъланфи, и мистър Килти се върна у дома. Щом видя, че жена му е така удобно устроена и няма да плаща наем, той също се настани при Мъланфови, като им наприказва цял куп лъжи за лошия

си късмет и обеща какво ли не. Изминаха три-четири дни, през които мисис Килти си търсеше работа, но мистър Килти не си помръдваше и пръста, и тогава „истински ирландското“ у мисис Мъланфи кипна. Само че вместо да се заеме направо с положението и да им заповяда да си излязат, сложната ѝ, иносказателна природа ѝ продиктува съвсем друг подход. Както в случая с племенничките ѝ, по-добре беше да им намеква, и то недвусмислено, но по-скоро по адрес на Килти, отколкото на жена му и дъщеря му. Дали по уговорка или не, мисис Мъланфи използваше съпруга си като способ или мним прицел.

И така, всички се събираха в трапезарията, която служеше и за кухня. Килти седеше отпуснат на най-топлото място до полицата зад печката. Опасана е престилката, мисис Мъланфи седеше с цялата си тежест на масата. Мисис Килти и дъщеря ѝ раздигаха след сготвената от мисис Мъланфи вечеря.

Шиеше или кърпеше, мисис Мъланфи не изпускаше от негодуващия си поглед невъзмутимия Килти, който най-спокойно си пушеше лулата и размишляваше със скръстени на корема ръце. Когато дойдеше мигът, в който ѝ кипваше да го гледа, тя нарочно се захващаше със съпруга си:

— Да, само ти знаеш как да си живееш, без да си хабиш здравенцето! Лентяй си ти, Мъланфи, безделник?

Мъланфи, който прекрасно знаеше, че това не се отнася за него, а за Килти, преместваше смутено, но все пак не особено притеснено някоя дреболия, и след малко — жена му не сваляше втренчения си поглед от него — се обръщаше към Килти, който продължаваше да си почива все така невъзмутимо:

— Килти, днес май пак не си намерил нещо по твоята част?

— Не, днеска не — отговаряше безочливо Килти — За съюзни членове, разбира се, има маса работа, де да беше и мойта карта в ред. Ама за таквиз като мен — работа няма. Но нищо, проверих на четири места. Чух, че имало работа в автомобилната компания. Търсели само несъюзни членове. Утре отивам. Ако не искат повече от четиристотин тухли на ден, мисля, че ще мога някак да се справя...

След изявлението на Килти Мъланфи решаваше, че е изпълнил задължението си и заемаше предишната си съзерцателна поза. Но жена му не се предаваше така лесно.

— Аха, четиристотин тухли... Сигурно е много за един мъж! А ти, Мъланфи, си караш живота като някой господин, даже и толкоз не работиш, а си се разполагаш удобно на топличко и си ядеш наготово! На теб говоря, Мъланфи, ти винаги безделничиш и все си намираш извинения. Ама наистина ми е чудно как така всяка жена може да си намери работа, а за мъжете е толкова трудно.

Но хитрият Килти в никакъв случай не можеше да бъде лесно уязвен. Напротив, той бе притворен и по-ленив от Мъланфи, освен това отракан като мисис Мъланфи и, представете си, по-безскрупулен и от нея. Със същинска дяволска наглост той си киснеше като истинска лепка — нищо че го засипваха с такива нападки. Дъщеря му и жена му не бяха като него и непрекъснато търсеха работа. Чашата преля заради него — три-четири дни по-късно, като благодарност за гостоприемството, той довтаса пиян заедно с един пиян приятел, който се бе ударил и кървеше, след като го изхвърлили от кръчмата. Първа го видя мисис Мъланфи, която белеше картофи, а после и Мъланфи, който пък разковаваше с някакво желязо летвите на един зарзаватчийски кафез върху перваза на прозореца. Мисис Килти и дъщеря ѝ седяха съвсем безпомощни. Корнилия работеше навън и още не се беше върнала. Малката Дилия играеше долу на улицата.

Когато двамата безделници застанаха на прага, единият придържаш другия, първият изблик на мисис Мъланфи бе:

— Мъланфи, света Богородичке!

Бузата и челото на непознатия бяха лошо порязани и облени в кръв, а Килти говореше с най-угодлив глас:

— Чакай, ще ти превържа главата с парцал. Това ще я оправи. Чакай, ще ти измия кръвта, а щом ти превържа главата, после ще ти бъде добре.

Но мисис Мъланфи съвсем не мислеше така.

— Исусе Христе, Марийо и всички благословени светии! — възкликна тя. — Хич не мога да гледам кръв. Мъланфи, припадам. Няма ли кой да изхвърли таквиз подобни навънка? Ще пуснем ли таквиз подобни вътре?

При тези думи Мъланфи се запъти бавно към мъжете, но внимаваше да не е в опасна близост с тях.

Пияният Килти въобще не се стресна от това посрещане. Напротив, от него бликаше жизнерадостен оптимизъм.

— Мисис Мъланфи, нека ти обясня, а? — умоляваше я добродушно той, едва подкрепяйки приятеля си. — Той само се е порязал, разбираш ли? Някакви нехранимайковци там на работата, дето работихме, се нахвърлиха върху него. Работихме на работата, значи, и някакви нехранимайковци...

— А, много добре знам аз кои са тези нехранимайковци! И работата ви я знам също. Няма що, хубава работа! Мъланфи, ще пуснеш ли тия двамата да влязат тук? Не стига, че ни изядоха и ушите, ами ходят да търсят по улиците нехранимайковци, като че ли си ги нямаме пълна къща тук! А аз работя и се трепя, и ти, и Корнилия, за таквиз като тия. Що за мъж си? Трепя ли се, трепя, и все няма какво да се яде в къщата!

Безсрамният и нагъл Килти се изстъпи напред и възкликна с пиянска безочливост.

— Мисис Мъланфи, той не е дошъл за вечеря. Съвсем не е. Той си е вечерял, разбираш ли? И двамата сме вечеряли. Ами заради лицето. Щото иска да си измие лицето. Само го водя да си измие лицето, нали разбираш?

— И да остане през нощта като теб. И да закуси сутринта. И да вечеря утре вечер пак. И след туй със седмици и месеци като теб и семейството ти, дето не можеш да го издържаш. Е, туй вече не може да го изтърпи човек! Виждаш, че няма място де да се помръднеш и дъх да си поемеш, така ли е, Мъланфи?

А Мъланфи се измъдри пред мъжете и добави:

— Виж какво, Килти, прекаляваш вече. Как така ни го водиш този в този вид? Че той е за болница!

— Да, ама след като оправи лицето си. Да, то се знае, ама след като си оправи главата.

— Не, не след като си оправи главата, ами сега, веднага! — избухна мисис Мъланфи. — И ти, и жена ти, и дъщеря ти! То се знае, че тях ги желя повече от теб, ама сега трябва всичките да си вървите. Да не искаш с Мъланфи да работим, за да храним цял полк, я? Малко са ми таквиз като вас, ами търсиш и още по улиците! Хайде сега, да се махате всичките от очите ми! Хайде, иди, подигравай се, дето си лъгал и мамил Бриджит Мъланфи!

В това време мисис Килти и Нора, осъзнавайки бедата, която им стовари ненадеждната глава на семейството, кротко си събираха

багажа, трупаха закуп разни дреболии и ги стягаха на вързоп. Между другото се навлякоха с по няколко поли, сочейки си с поглед тук-там забравени вещи.

— Но, разбира се, мисис Мъланфи — увещаваше я хитрият Килти, — не ща да се ядосваш тъй! Криво ме разбираш нещо...

— Криво те разбирам ли? А продуктите, дето си ги бях оставила за зимата и дето вече отдавна са изядени, а нямам пари да платя и наема, дето трябва да се плати другия вторник? Пладнешки крадци и среднощни крадци! Ето таквиз сте! Не жена ти, а ти!

— Е, добре — отстъпи Килти, най-сетне разбрал, че е безполезно да я увещава — Щом не ни искаш тук, добре. Можем да идем на друго място. Разбира се, че можем. Хайде, Майк, да идем до болницата — и двамата се заклатушкаха надолу по стълбите.

— Прав ви път! — извика подире им мисис Мъланфи. — Ама кой ще ми върне петте фунта масло, дето ми го изядохте, и рибата, и месото, и брашното? И къде ми е шишето със сос, дето стигна само за едно ядене? Дано ви приседне, дано! Обирници с обирници такива!

— Мисис Мъланфи, много извинявай! — нареждаше кротичката Нора Килти, съвсем подплашена от тази разпра. — Ей сега си отиваме! Много извинявай, дето ти докарахме толкоз неприятности!

А мисис Килти добавяше:

— Така е, така е. Ей сегичка си отиваме. Много, много извинявай, дето ти докарахме толкоз главоболия, и ако не беше той, нямаше да стоя толкоз, ама той ме накара.

— Хубавичко го знам аз него, обирника, не ти, той е ©бирник! Ей от таквиз като него и неговите нехранимайковци сте на тоя ред, мисис Килти. То и добрият господ няма да го храни него и неговите пияни приятели, че и вас всичките на това отгоре. А засега, след като си отиде, вие двете ще останете тази нощ, а може би и утре — тонът ѝ вече бе посмекчен.

Мисис Килти обаче отказа да остане, и в случая — съвсем благоразумно. Така че, след като Килти изчезна със своя приятел, тя заслиза, подсмърчайки, с дъщеря си по стълбата и, доколкото знаа, повече нито се чуха, нито видяха.

По това време управителят на сградата, в която наемах един етаж, ме попита дали не познавам някого, който срещу една-две стаи в сутерена ще се наеме да изпълнява задълженията на портиер. Веднага

предложих мисис Мъланфи. Защото независимо от всичките ѝ разпавии със съседките по отношение на чистотата тя бе сравнително спретната и оправна жена. А тъй като я бях чувал да заявява колко посвятна би била, само съседите ѝ да я оставят на мира, намекнах на управителя, че ако строго ѝ забранят разни посещения и неприлични разговори на висок глас, да не говорим за викове и разпавии (та това бе почти недопустимо за този съвсем различен район), то тогава всичко ще бъде наред. Ако не се справеше, трябваше веднага да напусне.

Вслушвайки се в съвета ми и, надявам се, напълно осъзнавайки какво точно се иска от нея, мисис Мъланфи пристигна. С нея дойдоха Мъланфи с изхлузеното сако, Корнилия и малката Дилия, а след известно време и двете племеннички. — Моли и Кейти Макграф, с такива изпотрошени мебели, че не си заслужава да ви ги описвам. След като разбраха, че аз обитавам ателието и че в сградата живеят само хора като мен, поне за кратко време цялото семейство бе много тихо, а мисис Мъланфи се захвана да мие и чисти на всички наематели. Другите също работеха и не чувах никакви разпавии. Но с разпавии или без разпавии, както трябваше да се очаква, неприятностите не закъсняха — все пак личните контакти бяха пречка и за мисис Мъланфи, и за дъщеря ѝ да се захванат с прилична работа. Положението им в обществото бе твърде ниско. Последвалата неприятност разбули тайната на Корнилия и малката Дилия.

В един горещ летен следобед, четири-пет месеца след настаняването им на новото място, пред вратата на мисис Мъланфи спря една дребничка, мършава, но побесняла от гняв ирландка, която зачука и зазвъни с ожесточение, а после заблъска по двата сутеренни прозореца, явно нарочно затворени и със спуснати транспаранти. Сетне застана пред един от тях — точно под ателието ми — и започна да крещи. Дълго време не можех да разбера какво точно викаше и какво нареждаше с монотонния си глас, и едва след като отворих един от прозорците, долових отделни думи.

— Излез сега, де! Излез, мръсна пачавро...! Излез да ти дам да се разбереш защо не оставяш мъжа ми! Пачавра с пачавра! Хайде, излизай, де! Хайде, излизай!

И така нататък, и така нататък, и пак, и пак, подобно на бръмчаща муха, дребната жена нареждаше и тропаше по капациите и

металната врата на сутерена, но отвътре не се чуваше ни звук, ни гък. Бях сигурен, че там все има някой от Мъланфови, защото малко преди това бях чул гласовете им от задното дворче. Така или иначе, никой не се обаждаше, нищо че женичката се опитваше да надникне вътре.

И все пак, макар и след доста време (на улицата вече се беше събрала тълпа: отначало дечица, после мъже и жени, които си разменяха все по-възбудени въпроси и възклицания), същата тази сутеренна врата под малката веранда се отвори и Корнилия Мъланфи пристъпи напред. Странно момиче — или да я наречем жена — бе тази Корнилия: възгрозничка, някак печална, със слабо, костеливо тяло, скуесто лице, рижава коса и с винаги объркано и смутено изражение, сякаш бе паднала от небето. Дрехите ѝ бяха неизменно в контрастиращи цветове — зелена, червена или жълта блуза в съчетание с кафява или тъмнозелена пола. Този ден бе пак в ярки, фрапиращи цветове. Бях забелязал, че държанието ѝ е малко неуверено. Мъжете я привличаха съвсем вяло и безнадеждно, а и това момиче-жена всъщност никога не се оказа достатъчно обаятелно за повечето от тях — затова, предполагам, бе така унило духом. Зад нея застана майка ѝ — необичайно нервна и преbledняла (струва ми се, че кварталът я изпълваше с благоговееен страх) и веднага заговори:

— Казвам ти, не се разправяй с нея! За бога, не се разправяй с нея! Глупаво е да се разправяш с нея, казвам ти!

Но въпреки всичко настръхналата, възмутена Корнилия не ѝ обърна внимание и с преbledняло лице и присвити очи не послуша съвета ѝ, а с възможно най-предизвикателен тон завика:

— Кого наричаш ти с таквиз думи? Кого?! — очите ѝ искряха и така разгневена тя бе много по-привлекателна и вълнуваща от обикновено.

— Много добре знаеш на кого говоря, пачавра такваз! — закреця дребничката жена, която след отварянето на вратата на сутерена се бе изкачила по стълбите и заела по-сигурно място. — На теб викам, пачавро! Ти си тая, дете не оставяш мъжа ми на мира, а тичаш подире му, а той е баща на две деца! Мъж не можеш да хванеш, нали!? Много добре те знам от Бари стрийт, въртиопашко! И дете си имаш, ама без баща, та майка ти лъже, че е нейно!

— Кажи го още веднъж, и ще те цапардосам! — вбесено заяви Корнилия и пристъпи по-близо.

— Ще го кажа, ще го кажа, а ти си знаеш много добре, че е вярно! — настояваше непознатата. — Ти си тая Корнилия Демпси, дето живееше на Бари стрийт, не си никаква Мъланфи, и ти си тая, дето искаш да ми вземеш мъжа — нали не можеш да си хванеш собствен! Пачавра!

При тези думи ръката на побеснялата, пребледняла Корнилия изплющя по устната и бузата на възрастната жена, а след миг изплющя и по другата ѝ буза.

— Е, хайде да те видя как сега ще тропаш по прозорците ми и ще ги дрънкаш разни там!

В първия момент натрапницата като че ли съвсем се втрещи — та нея я биеха — и политна назад, пребледняла и безсилна, а зяпачите — един от които бях и аз — гледаха с изумление. После тя изсъска, като прокара слабата си, съсухрена ръка по устата и бузата:

— Аха! Аха! Ще видиш ти! Ще ме удряш, а? И то след като искаш да ми откраднеш мъжа! Ще видиш ти! Пак ще се срещнем! Ще се върна аз!

И тя пое нагоре по горещата слънчева улица — отначало крачеше забързано, а после, насъбирайки и срам, и гняв, се затича в смешен, тромав галоп, докато се скри зад най-близкия ъгъл. Но, както обеща, не за дълго. Тя се върна съвсем скоро. А междувременно предвидливата Бриджит, макар и твърде разпалена, сграбчи побеснялата си дъщеря за раменете, поведе я и я натика вътре в сутерена.

Само след няколко минути (вратите и прозорците под стълбите бяха все така плътно затворени и от жилището не долиташе никакъв шум) дребната женичка се върна. Но този път мъкнеше брадва — голяма, тежка, лъскава брадва. А зад нея се тътреха две деца, вероятно нейните, но те явно я следваха без съгласието ѝ. Представих си как се е втурнала у дома си, а после навън, учудените деца са я видели, че грабва брадвата, и са тръгнали подире ѝ. Несъмнено в този миг тя бе наистина способна да убива — и то най-безкомпромисно, без да ѝ мигне окото тя отново започна да вика — само че по-високо отпреди, и да удря по капаците с брадвата.

— Излез сега... — и тъй нататък, и тъй нататък...

Тя бе така бледа и побесняла, че още след първия удар аз грабнах телефона и се обадох в районната полиция, като им обясних колкото можех по-бързо критичността на положението, а също и че се е

събрала огромна тълпа. Обещаха ми веднага да изпратят полицаи. Тогава се върнах до прозореца и се оказах свидетел на такова гневно словоизлияние, каквото никога не бях чувал — поне не и в този квартал: измамената ирландска съпруга изплакваше мъките си с цяло гърло и удряше по капациите с такова ожесточение, че накрая дори счупи един. „Какъв позор, какъв срам, мислех си аз. А отгоре на всичко и убийство!“ И аз бях този, който ги доведе тук! Боже мой, та след всичко това можеха да ми отнемат ателието! Признавам, че се чувствах направо отчаян.

През това време пристигна полицаят, за когото се бях обадил, а също и конярите от конюшната отгатък улицата, търговци, кръчмари — изобщо една истинска сган; натрупаха се и издокарани минувачи и съседски деца. Образува се огромна тълпа, която спираше уличното движение и гледаше с изумление странната женица с брадвата и двете деца. Въпреки всичко от сутеренните стаи не се чуваше ни звук, ни шум. Полицаят питаеше рязко и настоятелно:

— Какво става тук? Какво правите тук и защо рушите чуждата собственост посред бял ден? Дайте ми брадвата! — и за мое голямо облекчение, още докато говореше, той я сграбчи и сложи на безопасно място.

Но женичката не спираше да крещи. А двете деца да плачат. Тълпата започна да шушука и мърмори, дори да се смее и дюдюка, а някои заподвикваха, заосвиркваха жената — вероятно заради неуспялата ѝ атака. Една наистина позорна сцена, причина за която бях и аз — та нали бях препоръчал Мъланфи на управителя! Какво ли щеше да си помисли, като разбере за тази случка? И какво оправдание можех да му дам? Та той изобщо не бе човек с широки възгледи — напротив, бе крайно закостенял, а си мислеше, че и аз съм такъв като него. Отиде ми почтеният живот! Отиде ми доброто име! Очаквах да ми се случи най-лошото, същото щеше да сполети и семейството долу, но най-много се чудех на държането на мисис Мъланфи. Какво означаваше това спокойствие? Къде отидоха дързостта и войнствените и офанзивни с лопатата, метлата или бърсалката и парцала? Учудваща, озадачаваща смиреност за човек като нея — и то при подобни обстоятелства! И все пак тя не се показваше...

Междувременно полицаят бе успял не само да обезоръжи и отведе встрани буйната похитителка (държеше я далеч от къщата и я

съветваше — може би да си потърси адвокат и да заведе дело), но и да разпръсне тълпата. Въпреки това изминаха часове, а после и дни, а на сутерена — даже и нощем — не смееха да дръпнат пердетата, нито да отворят вратата. Само вечерта на другия ден след случката — между шест и седем часа, чух едва доловим шепот в задното дворче. Към полунощ отново дочух гласове. А след това видях Мъланфи, мисис Мъланфи и Корнилия да излизат. Накъде ли се бяха запътили? След два дни — очевидно по нареждане на управителя — пристигна малко, прашно камионче и те натовариха оскъдното си скромно имущество. И настъпи мир и покой. Те си бяха отишли. Бяха се преместили. Без да продумат на мен и на който и да е друг. Повече никога не срещнах нито Корнилия, нито Дилия, нито двете племеннички.

Но ето че се случи нещо интересно. Три-четири години по-късно у дома идваше да чисти един често сръбнал и винаги безпаричен и закъсал, но пък доста симпатичен и интересен субект от Гринич Вилидж на ме Джони Мортън, който работеше каквото намери — търкаше подове, чистеше, миеше прозорци и какво ли не друго. Мнозина го намираха за забавен, а тъй като бе и работлив, бяха доволни да им бъде под ръка, макар доста често да бе пиян или в резултат на безпътното си съществуване — неспособен да изпълни поетите задължения за петдесет цента на час и съответно да припечели насъщния си. Освен всичко друго той бе бивш затворник и наркоман, а това малко или повече му се бе отразило. Понякога бе така съсипан и окаян и така сприхав и избухлив, че с моравия си нос и болнав вид предизвикваше съжаление. Когато бе трезвен, той бе добросърдечен, услужлив и винаги учтив и весел, а вършеше и много работа. Дълго време аз не му обръщах ни най-малко внимание. Идваше, почистваше жилището ми, и то много добре, плащах му и си отиваше. Но един ден, изпаднал в необикновено дружелюбно и разговорливо настроение, той ми каза:

— Знаете ли, преди време живеях тук наблизо — и продължи да лъска старателно кофата за въглища по средата на ателието ми.

— Така ли?

— Ами да. Родил съм се ей там, на Бароу стрийт — и той подсмъркна леко. Джони постоянно подсмърчаше, като че ли бе непрекъснато настинал, почесваше се, сякаш имаше бълхи, или пък си бършеше носа с ръкава на самото.

— Тогава Бароу стрийт има най-сетне с какво да се похвали — изтълкувах аз новината.

— Точно тъй. Моят старец работи дълго като главен хамутаджия в старата конюшня на Десета улица и „Уейвърли“.

— Наистина ли? А какво точно значи хамутаджия?

— Ами той пазеше всички хамути в изправност, лъскаше ги и ги смазваше, четиридесет-петдесет комплекта на ден. Когато бях дете, често му помагах. Що ритници съм изял, докато не светнеха...

— Да, приятни са детските спомени — рекох аз.

— Точно тъй. Прав сте — подсмъркване. — Старецът беше доста чевръст в тая работа. И с лош нрав. Обичаше да пие, а напиеше ли се, ставаше още по-лош. Чувам, че сега не бил толкова лош. Остарява...

— Съвсем естествено — казах аз. — Възрастта си казва своето. Доколкото разбирам, ти не го виждаш често.

— Аха.

— Не живееш ли у дома си?

— Кой, аз? А, не! — и той изтри носа си с ръкава на сакото. — Те няма да ме искат. От години не съм живял у дома — откакто избягах. Предполагам, че нито старият, нито старата ще ме искат. Не бих ги и молил. Пък и нали ги виждам тук наоколо. Обидени са ми там за едно нещо... Ако не беше баща ми, можех да живея с майка ми. Тя не е толкова лоша.

Като се имаха предвид всички обстоятелства, това бе наистина ласкателно изказване.

— Джони, а как е истинското ти име? — осмелих се да го попитам аз. — Не ми е хрумвало да те питам по-рано.

— Кое, моето ли? Е, вода се като Мортън — нали нашите не искат да чуят за мен, но истинското ми име е Демпси. Майка ми и баща ми също промениха имената си на Мъланфи. Но Демпси е истинското ни име. Вкарах ги в една беля, нали разбирате, и те си промениха името.

Ясно, рекох си аз наум, а след малко го попитах:

— Да не би баща ти да се казва Джейбис Мъланфи? Познавах такъв човек тук наблизо...

— Ами да, разбира се, той е баща ми. Познавате ли го? Стана коняр, след като напусна онова място Джони бе също малко изненадан.

— Мисля, че го познавам, а също и майка ти. Живееха някога тук, на Банк стрийт, преди пет или шест години...

— Точно тъй. А майка ми работила ли е някога при вас?

— Е, не точно при мен. Живеех обаче в същата къща, където тя работеше.

— Е, предполагам, че е тя. Едра жена с прошарена коса...

— Да.

— Майка ми нямаше да бъде толкова лоша — подхвана той съвсем равнодушно, след като първият момент на изненада бе отминал, — ако не беше с такъв ужасен нрав! Боже, каква е сприхава само! Но предполагам, че старият я е докарал дотам. Той никога не правеше това, дето трябва — не работеше и прочие, пък и аз бях същият.

И тогава, съвсем спокойно (поне на мен ми се стори така), Джони се впусна в дълго умуване върху семейните отношения, задължения и тем подобни. Разбрах, че освен него и Корнилия Мъланфови нямали други деца. Така че малката Дилия сигурно бе дъщеря на Корнилия и тъй загадката бе най-после разрешена. Но Джони изобщо не спомена за детето. Пък и аз не го попитах. След време той изчезна от живота ми и повече никога не го видях.

Три години подир този разговор, един следобед, сменях метрото на Таймс Скуеър — тълпи, блъсканица... Когато приближих стълбите, които водеха към площадката за Седмо авеню, чух един като че ли познат глас, който звучеше отчаяно и тревожно:

— Ох, къде отиде тоя човек? Къде отиде мъжът ми? Мъланфи, за бога, къде си? Къде се дяна? Боже мой, Мъланфи! На, загубих го! Боже мой! Ау, какво да правя сега? Нямам и пукнат цент у мен! Ау, къде се дяна тоя човек? Олеле, старецът ми! Загубена съм! Ох!

Обърнах се и видях в плът и кръв самата мисис Мъланфи. Понапълняла, и макар и не много, още по-прошарена, а като че ли и по-съсипана отпреди. Тя се изкачваше нагоре по стълбите на метрото, залитайки и олюлявайки се като кораб в бурно море. А на известно разстояние зад нея я следваше Мъланфи — той бе чул виковете ѝ и явно се чудеше за какво е цялата тази врява. На лицето му бе изписано старото безизразно, но и някак двусмислено изражение и за пръв път шапката му не беше килната на тила, а върху раменете му бе наметнато опърпано сиво палто. Той се опитваше да настигне мощната си жена,

която се олюляваше далеч пред него и явно не го виждаше в блъсканицата. Най-сетне Мъланфи я настигна и завика:

— Къде отиваш, дърта глупачко? Не виждаш ли, че съм тук? Та нали само преди минута тръгна подире ми по тия стълби!

— А ти, дявол те взел, защо не стоиш близо до мен? — както обикновено рязко, предизвикателно и гневно го попита мисис Мъланфи. И защо препускаш насам-натам, та да не мога да те настигна, а? А нямам и пукнат цент! Накъде си тръгнал, кой те знае! Дай си ми билета! Дай си ми билета и върви, дето искаш, а аз ще си вървя, дето аз искам!

Макар и забързани, повечето хора се спираха и избухваха в неудържим смях. „Чудесно, помислих си аз, ето го старият Мъланфовски дух! Все още жив! Въпреки всички злочестини! Браво! Слава богу, тази необикновена душа не бе напълно сломена! Тя бе жива, жива! И все така неизтощима и напориста, тя още се бореше!“

Овладейн от панически страх да не ме познаят и заговорят като стар приятел, аз се метнах в разгара на тези разпалени откровения в един току-що спрял влак, който те очевидно нямаше да вземат, и бързо отлетях с него. Но не и без да хвърля един сантиментален поглед назад. Защото Бароу стрийт съществуваше. Съществуваха и сестрите Макграф, и мрачната Корнилия, и онази ужасна сцена на Десета улица. Възхитителен живот, живот пулсиращ и самовластен — нищо че бе безнравствен, жалък и така необикновен. И все пак, самоубеждавах се аз, не бе наложително да подновявам старите си приятелски отношения с тях... Тя очевидно се справяше с живота добре. Аз — също. Така смятах. Или поне — сравнително добре. Но можех ли да забравя тази сърцата, предизвикателна ирландщина! И тази несломима жизненост напук на всички злочестини!

Увлечен в умозрителните си размишления за Бриджит Мъланфи, за бедите и нрава ѝ, аз отминах мястото, където трябваше да слеза, с две спирки. И вбесен замърморих против нея.

Никога не ме е уморявал интересът към това, как живеят другите хора, как проправят пътя си в живота.

Парите лягат като печат върху всичко най-добро в Америка. Заради милионите му Хенри Форд се приема за неоспорим авторитет по интелектуални въпроси от всякакъв род.

Аз съм против всякакъв конфликт със Съветския Съюз, независимо от кого е подбуден. Мисля, че Съветския Съюз е икономическа и политическа система, която още сега е в състояние да се конкурира със западните капитали, а в бъдеще — може би още в близко бъдеще — ще се окаже по-силна от тях.

Теодор Драйзер

Издание:

Теодор Драйзер

Галерия жени

Превод от английски: Вера Стоименова

Редактори: Димитрина Кондева, Красимира Абаджиева

Редактор на издателството: Красимир Мирчев

Художник: Владимир Велков

Художник-редактор: Лиляна Басарева

Техн. редактор: Петко Узунов

Коректор: Светла Митева

Дадена за набор: 4. VI. 1984 г.

Формат: 32/84/108

Печатни коли: 14

Издателски коли: 11,76 УИК 11,90

КОД 26/9536622311 /5557–19–84

Издат. №53 (1053)

Подписана за печат на: 6.IX.1984 г.

Излязла от печат на": 27.IX.1984 г.

ЛГ VI

Цена 1,40 лв.

ДП „Г. Димитров“ — Ямбол

Профиздат, 1984

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.